

ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญานิติศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 7, ทฤษฎีว่าด้วย
เนื้อหาและความหมาย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2548

หน่วยที่ 7

ทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหา/สารและความหมาย

รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ

ชื่อ รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ
วุฒิ ค.บ., ค.ม. (จิตวิทยา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Doctorat de 3 cycle (Sociology) Université de Paris
ตำแหน่ง รองประธานหลักสูตรนิติศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
หน่วยที่เขียน หน่วยที่ 7

หน่วยที่ 7

ทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหา/สารและความหมาย

เค้าโครงเนื้อหา

- ตอนที่ 7.1 พัฒนาการความสนใจศึกษาเรื่อง “ความหมายในสาร”
 - 7.1.1 นานาทัศนะของความหมายเรื่อง เนื้อหา/สาร และความหมาย
 - 7.1.2 พัฒนาการของการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมาย
 - 7.1.3 การศึกษาความหมายจากทฤษฎีภาษาสะท้อน
 - 7.1.4 ทฤษฎีการตีความของออสกูด
 - 7.1.5 ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมกับการรับรู้ความหมาย
- ตอนที่ 7.2 การศึกษาเรื่องความหมายจากแนวภาษาศาสตร์
 - 7.2.1 การศึกษาความหมายจากภาษาศาสตร์: ทัศนะของชอมสกี
 - 7.2.2 ทฤษฎีสัมพัทธ์เชิงภาษาศาสตร์: ทัศนะของซาเพียร์และวอร์ฟ
- ตอนที่ 7.3 การศึกษาเรื่องความหมายจากทฤษฎีแนวใหม่
 - 7.3.1 การศึกษาความหมายจากทฤษฎีสัญวิทยา
 - 7.3.2 การศึกษาพฤติกรรม/ความรู้/อำนาจ: ทัศนะของฟูโกต์
 - 7.3.3 การวิเคราะห์ความหมายของสำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความ

แนวคิด

1. ความสนใจศึกษาองค์ประกอบด้านเนื้อหา/สาร และความหมายนั้นมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน จึงมีการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายทั้งกลุ่มนักวิชาการที่ศึกษา แนวทางและวิธีวิทยาที่ใช้ศึกษารวมทั้งประเด็นที่สนใจศึกษา ดังนั้นในการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมายจึงต้องทำความเข้าใจกับคำนิยาม ข้อตกลงเบื้องต้น หน่วยในการศึกษา ฯลฯ ของแต่ละทฤษฎีให้ชัดเจนเสียก่อน

2. ในสาขาวิชาที่ศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมายจะมีที่มาจาก 2 สาขาวิชาใหญ่ ๆ คือ สายมนุษยศาสตร์ อันได้แก่ สาขาวิชาภาษาศาสตร์สำนักต่าง ๆ และสายสังคมศาสตร์
3. สำหรับสาขาวิชาด้านมนุษยศาสตร์ มีตัวอย่างงานทฤษฎีการศึกษาความหมายจากนักภาษาศาสตร์ เช่น ชอมสกี ซึ่งได้พัฒนาลักษณะทวิลักษณ์ของไวยากรณ์ในภาษาศาสตร์ และทฤษฎีของซาเพียร์ และวอร์ฟ ซึ่งสนใจความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสังคมวัฒนธรรม
4. สำหรับการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมายในยุคใหม่ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา มีกลุ่มนักทฤษฎีที่น่าสนใจอยู่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทฤษฎีสัญวิทยา ซึ่งเป็นกลุ่มที่พัฒนามาจากสาขาวิชาภาษาศาสตร์ในแบบใหม่ กลุ่มทฤษฎีแบบโพสต์โมเดิร์น เช่น พูโกต์ ที่สนใจความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม/ความรู้ และอำนาจ และกลุ่มทฤษฎีสังคมวิทยาสำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความ

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาหน่วยที่ 7 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายพัฒนาการของการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมาย จากอดีตถึงปัจจุบันได้
2. อธิบายการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมาย จากสาขาวิชาด้านมนุษยศาสตร์ได้
3. อธิบายการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมาย จากกลุ่มทฤษฎียุคใหม่ได้

ความนำ

สำหรับความสนใจในการศึกษาองค์ประกอบด้านเนื้อหา/สาร และความหมายนั้น มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานจึงมีการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายทั้งกลุ่มนักวิชาการที่ศึกษา ทั้งแนวทางและวิธีวิทยาที่ใช้ศึกษารวมทั้งประเด็นที่สนใจศึกษา ดังนั้น ความหลากหลายจึงเป็นลักษณะเด่นของกลุ่มทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหา/สาร และความหมาย ในช่วงยุคสมัยหนึ่ง สาขามนุษยศาสตร์ เช่น วรรณกรรมศึกษา จะให้ความสนใจในการวิเคราะห์ความหมายจากเนื้อหาของงานประพันธ์ต่าง ๆ ส่วนในยุคปัจจุบันนั้น นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา ความสนใจในเรื่องการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมายกำลังอยู่ในความสนใจอย่างสูงสุดของวงการนิเทศศาสตร์

สำหรับเนื้อหาในตอนต่อไปนี้จะทำได้เพียงแค่คัดเลือกกลุ่มทฤษฎีบางกลุ่มที่น่าสนใจมานำเสนอเป็นตัวอย่างเท่านั้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ตอนใหญ่ คือ

ตอนแรก จะเป็นการสำรวจความหลากหลายของค่านิยมและพัฒนาการของการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมาย รวมทั้งให้ตัวอย่างกลุ่มทฤษฎีที่มีข้อเสนอที่ค่อนข้างแตกต่างกัน เช่น ทฤษฎีภาพสะท้อนของความเป็นจริงกับทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม และทฤษฎีที่ค่อนข้างผสมผสานระหว่าง 2 แนวทฤษฎีนั้น เช่น ทฤษฎีการตีความของออสกู๊ด ซึ่งเริ่มให้ความสำคัญกับบุคคลมากขึ้น หน่วยการศึกษาเป็นระดับปัจเจก รวมทั้งความเชื่อในอิสระเสรีภาพของมนุษย์ที่แตกต่างกัน

ตอนที่สอง จะนำเสนอตัวอย่างกลุ่มทฤษฎีที่สนใจเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมายจากสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในช่วงกลางศตวรรษที่ 20

ตอนที่สาม จะนำเสนอตัวอย่างกลุ่มทฤษฎีที่ศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมายที่กำลังอยู่ในกระแสความสนใจของวงวิชาการยุคปัจจุบัน

ตอนที่ 7.1

พัฒนาการของความสนใจศึกษาเรื่อง “ความหมายในสาร”

โปรดอ่านแผนการสอนประจำตอนที่ 7.1 แล้วจึงศึกษาเนื้อหาสาระ พร้อมปฏิบัติกิจกรรมในแต่ละเรื่อง

หัวเรื่อง

เรื่องที่ 7.1.1 นานาทัศนะของความหมายเรื่อง เนื้อหา/สาร และความหมาย

เรื่องที่ 7.1.2 พัฒนาการของการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมาย

เรื่องที่ 7.1.3 การศึกษาความหมายจากทฤษฎีภาพสะท้อน

เรื่องที่ 7.1.4 ทฤษฎีการตีความของออสกู๊ด

เรื่องที่ 7.1.5 ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมกับการรับรู้ความหมาย

แนวคิด

1. ทัศนะที่หลากหลายเรื่อง เนื้อหา/สาร และความหมายนั้น จะแตกต่างกันตั้งแต่คำนิยามว่า เนื้อหาคืออะไร มีกี่ระดับ เนื้อหาสารอยู่ที่ไหนได้บ้าง คุณสมบัติและประเภทต่าง ๆ ของ ความหมาย
2. พัฒนาการของการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมาย สามารถแยกได้เป็น 6 ยุคใหญ่ ๆ คือ ยุคแห่งวาทนิเทศ ยุคผลกระทบของสื่อ ยุคสร้างและทดสอบทฤษฎี ยุคการคืนมาใหม่ ของวาทศิลป์ ยุคแสวงหาทฤษฎีที่เป็นสากล และยุคปัจจุบัน ซึ่งนับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา
3. แนวคิดหลักของทฤษฎีภาพสะท้อนก็คือ ข้อเสนอที่ว่า สื่อทุกประเภทของสังคมจะทำหน้าที่ ประดุจเป็น “กระจกส่องสะท้อนให้เห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม” จากแนวคิดหลักนี้ที่เป็นจุดร่วมของกลุ่มทฤษฎีนี้ ความแตกต่างของทฤษฎีย่อย ๆ ก็คือ การให้ความสนใจกับตัวแปรต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการสะท้อน เช่น ประเภทของเนื้อหา ประเภทของสื่อ สิ่งที่สะท้อนระดับความสมจริง เป็นต้น

4. แนวคิดหลักของทฤษฎีการตีความของออสถุนั้น จะให้ความสำคัญกับ “ตัวบุคคล” ในกระบวนการรับรู้ความหมาย และได้พัฒนาเรื่องการเรียนรู้ความหมายจากทฤษฎีการเรียนรู้สิ่งเร้า และการตอบสนอง (S - R learning) ให้ซับซ้อนขึ้น จากสิ่งเร้าที่เป็นของจริงมาเป็นการเรียนรู้สิ่งเร้าที่เป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายอยู่ข้างใน
5. แนวคิดหลักของทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม เสนอว่า มนุษย์เรามีโลก 2 โลกที่แวดล้อมตัวเราคือ โลกทางวัตถุ และโลกทางสังคม โลกชั้นที่ 2 นั้น เกิดมาจากการประกอบสร้างของสถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา และสื่อมวลชน โลกทางสังคมนี้เองที่เป็นตัวกำหนดให้มนุษย์มีการรับรู้และอ่านความหมายสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 7.1 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายนาฬิกาทัศนะของความหมายเรื่อง เนื้อหา/สาร และความหมาย ได้
2. อธิบายพัฒนาการของการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมายได้
3. อธิบายการศึกษาความหมายจากทฤษฎีภาพสะท้อนได้
4. อธิบายทฤษฎีการตีความของออสถุนได้
5. อธิบายทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมกับการรับรู้ความหมายได้

เรื่องที่ 7.1.1 นานาทัศนะของความหมายเรื่อง เนื้อหา/สาร และ ความหมาย

1. ความหลากหลายของคำที่ใช้และนิยามที่ให้

ความหลากหลายของคำว่า “เนื้อหา” “สาร” และ “ความหมาย” นั้น จะเริ่มสัมผัสได้ตั้งแต่ระดับถ้อยคำที่ใช้เรียก เช่น ในภาษาอังกฤษ มีการใช้คำว่า “content” “message” “text” “meaning” “encoding” “decoding” ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมาย และเมื่อมีการใช้คำหลาย ๆ คำดังนี้ ก็ก่อให้เกิดปัญหาในทางวิชาการติดตามมาว่า คำเหล่านี้หมายถึงเรื่องเดียวกันหรือสิ่งเดียวกันหรือไม่ เราจะแยก content ออกจาก message ได้หรือไม่ เป็นต้น

สำหรับความหลากหลายในระดับต่อไปคือ ความหลากหลายของ **ความหมายของคำว่า “ความหมาย” เอง (the meaning of meaning)** ลองดูตัวอย่างข้อความที่ยกมาจากตำราด้านการสื่อสารซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่อง “ความหมายของความหมาย” ในทางใดทางหนึ่ง เช่น

....สำหรับเรื่องการสื่อสารนั้น ถึงแม้จะมีการดำเนินการผ่านหลายรูปแบบ เช่น ใช้ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาท่าทาง อวัจนภาษาต่าง ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่มีร่วมอยู่เสมอก็คือ มีความหมายในการสื่อสารทุกชนิดอยู่เสมอ...(Littlejohn, 1983)

....สำหรับนิยามของคำว่า “ความหมาย” นั้น ความหมายเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงสัญลักษณ์ต่าง ๆ เข้ากับมนุษย์ เช่น การยกมือเป็นสัญลักษณ์รูปตัว V มีความหมายสำหรับคนอังกฤษว่า “ได้รับชัยชนะ” ในแง่นี้ หมายความว่า **มนุษย์เป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมา**..(Rosengren, 2000)...

....ชาร์ลส์ ออสกู๊ด (C. Osgood) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง The Measurement of Meaning (1969) กล่าวถึงความหมายเอาไว้ว่า

- เป็นวิธีทั้งหมดที่เราทำความเข้าใจ อธิบาย รู้สึก และมีปฏิกิริยาต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ รอบตัว
- เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่เราจะใช้ในการอธิบายหรือทำความเข้าใจโลกแวดล้อม
- เป็นหัวใจของการศึกษาทางวิชาการทั้งสาขามนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์สังคม
- ปัจจุบัน การศึกษาความหมายประมวลรวมอยู่ในหัวข้อของการศึกษาเรื่อง “ความเข้าใจ”

(Cognition study)

ในตอนต่อไปนี้ เราจะสำรวจความหลากหลายของเนื้อหาสารเสียก่อน แล้วจึงจะตั้งคำถามที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความหมาย และในท้ายที่สุดจะยกตัวอย่างข้อสรุปสักตัวอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องความหมาย

2. เนื้อหา/สาร หมายถึงอะไรได้บ้าง

ถึงแม้ว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว นักวิชาการส่วนมากมักจะแยกแยะว่า “เนื้อหา/สาร” (content/message) แสดงให้เห็นว่า แม้แต่การตอบคำถามว่า “เนื้อหา/สาร” นั้นคืออะไร ก็มีคำตอบที่หลากหลายกับ “ความหมาย” (meaning) นั้นเป็นคนละเรื่องกัน แต่ทว่าก็ยังมึ่นักวิชาการบางท่านเห็นว่า เราสามารถจะแยกขาดเรื่องทั้งสองออกจากกันได้จริงหรือ

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้เราจะขอสืบปัญหาข้างต้นนั้นเสียก่อน โดยจะย้อนกลับมาดูแต่เฉพาะที่ตัวเนื้อหา/สารเอง เช่น

2.1 เนื้อหา/สารนั้นเป็นพยานหลักฐานของผู้ส่งสาร หมายความว่า หากเราอ่านข้อความหรือค้นหาความหมายจากเนื้อหาสาร เราก็จะมองทะลุเข้าไปเห็นถึงความตั้งใจ/ความเข้าใจ/อารมณ์ความรู้สึกของผู้ส่งสาร ซึ่งนอกจากจะเข้าใจตัวผู้ส่งสารในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว ก็ยังอาจจะเข้าใจไปถึงอุดมการณ์ ค่านิยม ลักษณะทางชนชั้น ฯลฯ ซึ่งเป็นมิติที่กว้างไกลไปกว่าผู้ส่งสารที่เป็นปัจเจก แนวคิดที่ว่าเนื้อหาสารนั้นเป็นพยานหลักฐานของผู้ที่สร้างสรรค์ผลงานชิ้นมานั้นเป็นแนวคิดหลักของกลุ่มวิจารณ์วรรณกรรมที่พยายามจะ “อ่านใจ” ของนักประพันธ์จากการวิเคราะห์ผลงาน และปัจจุบันนี้ แนวคิดดังกล่าวนี้ก็ได้ขยายมาย่างถึงงานของสื่อมวลชนด้วย เช่น การศึกษาจุดยืนของบรรดาผู้รักษาประตู (gatekeeper) ของหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ เป็นต้น

2.2 เนื้อหา/สารนั้นเป็นพยานหลักฐานของสังคม สำหรับนักสังคมศาสตร์บางกลุ่มจะสนใจเนื้อหา/สารประเภทต่าง ๆ โดยมองข้ามปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้สร้างสรรค์ และถือว่าเนื้อหาของสารนั้นเป็นประดุกบันทึกรับประวัติศาตร์ของสังคม เช่น แนวคิดเรื่อง “วรรณกรรมส่องสะท้อนสังคม” แนวคิดเบื้องต้นของนักวิชาการกลุ่มนี้ก็คือ นักประพันธ์ ดังนั้น นักข่าว ฯลฯ ก็ไม่สามารถจะสร้างสรรค์ผลงานที่ขาดลอยไปจากสภาพความเป็นจริงของสังคมได้ ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาของข่าว ละครโทรทัศน์ คอลัมน์ซุบซิบ ฯลฯ จึงทำหน้าที่เป็นเสมือนกระจกส่องสภาพความเป็นจริงของสังคม (ดังที่เราจะพบต่อไปในกลุ่ม Reflection Theory)

ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ นักวิชาการสำนักตัวบ่งชี้ทางวัฒนธรรม (Cultural Indicator) ซึ่งมีเป้าหมายในการสร้างแบบจำลองเรื่องตัวบ่งชี้ (indicators) ทางวัฒนธรรม โดยใช้เนื้อหาของสื่อเป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้น นักคิดกลุ่มนี้เชื่อว่า ผลงานเนื้อหาสื่อมวลชนนั้นเป็นเสมือน **ห้องแสดงนิทรรศการทางวัฒนธรรมของสังคม** นั้น ตัวอย่างเช่น ในเรื่องความรุนแรง ข่าวโฆษณา เกมโชว์ สารคดี ฯลฯ จะเป็นตัวบ่งชี้ทางวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมของเรากำหนดว่า “อะไรคือความรุนแรง ใครจะใช้ความรุนแรงกับใครได้บ้าง ใครไม่มีสิทธิใช้” เป็นต้น

2.3 เนื้อหา/สารเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับผลที่จะเกิดกับผู้รับสาร แนวคิดนี้เป็นทิศทางการแสวงหาหลักของการศึกษาสื่อมวลชนเมื่อต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีได้ให้ความสนใจกับเนื้อหาสารในแง่มุมมองของผู้ส่งหรือของสังคมเช่นที่กล่าวมา หากแต่ให้ความสนใจว่า เนื้อหาสารแบบใดจะสร้างผลกระทบแบบใดให้เกิดขึ้นกับผู้รับสารบ้าง ที่เรียกว่า “การศึกษาผลกระทบของสื่อ” (Media effect) การจำแนกแยกแยะประเภทของเนื้อหา เช่น เนื้อหาแบบสมจริงหรือจินตนาการ การออกแบบสาร ฯลฯ ก็ล้วนแล้วแต่กระทำไปโดยคำนึงถึงผู้รับสารเป็นหลัก

3. ระดับของเนื้อหา/สาร

ถึงแม้จะมีวิธีการจำแนกประเภทของเนื้อหา/สารได้หลายแบบ แต่ในที่นี้จะยกตัวอย่างการแบ่งระดับของเนื้อหา/สาร ตามทัศนะของเดอวิต (J. Devito, 1996) ซึ่งมีประโยชน์มากในการศึกษาเรื่องความหมายในชั้นต่อไป

เดอวิตแยกว่า เนื้อหา/สารนั้นมีอยู่ 2 ระดับคือ

3.1 ระดับเนื้อหา/สาระ (content message)

3.2 ระดับเนื้อหา/ความสัมพันธ์ (relationship message)

ตัวอย่างเช่น เมื่อครูประจำชั้นพูดกับนักเรียนว่า “ไปพบครูหลังจากเลิกประชุมแล้ว” ข้อความนี้จะมีเนื้อหาอยู่ 2 ระดับ

- ระดับเนื้อหาสาระ ก็เป็นไปตามข้อความที่ปรากฏ กล่าวคือ ผู้พูด (ครู) ต้องการ/หรือออกคำสั่งให้นักเรียนไปพบหลังจากเลิกประชุม

- ระดับเนื้อหาความสัมพันธ์ ในระดับที่สองนี้ ประโยคดังกล่าวจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนว่าเป็นไปในรูปแบบใด เช่น ครูจะมีฐานะเหนือกว่านักเรียน จึงออกคำสั่งได้ (ข้อความนี้จะสลับกันโดยนักเรียนเป็นผู้พูดให้ครูฟังไม่ได้เลย)

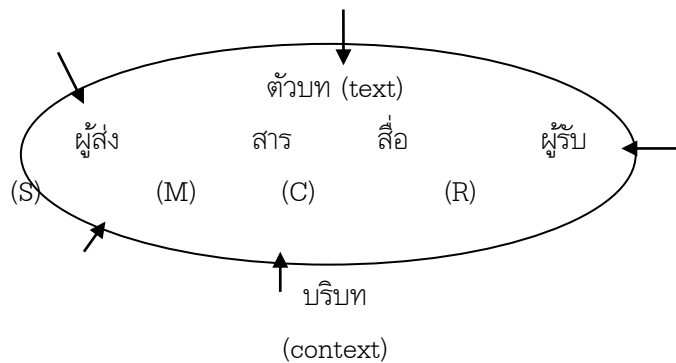
จากระดับ 2 ระดับของเนื้อหา เดอวิตกล่าวว่า ปัญหาจะเกิดขึ้นเมื่อคู่ของการสื่อสารอ่านความหมายในระดับต่าง ๆ ไม่เท่ากัน หรือคู่สื่อสารมองไม่เห็นความแตกต่างของระดับทั้งสอง ตัวอย่างเช่น เมื่อลูกสาวเจ้าของห้องคอนโดมีเนียมรับแม่จากต่างจังหวัดให้มาพักที่คอนโดฯ ปรากฏว่าผู้เป็นแม่จะกวาดบ้านทุกครั้งที่ถูกสาวสวมรองเท้าเปื้อนฝุ่นเข้ามาในบ้าน ในขณะที่ลูกสาวพร่ำบอกผู้เป็นแม่ให้ “เลิกกวาดบ้านทุกวัน ให้รวมกวาดตอนเย็นทีเดียว” แต่ปรากฏว่าผู้เป็นแม่ก็ยังกวาดอยู่ตลอดเวลา

เดอริวิตวิเคราะห์ว่า ปัญหานี้เกิดขึ้นเพราะในขณะที่ลูกสาวพูดข้อความกับแม่ในระดับ “เนื้อหา/สาระ” (ไม่ต้องกวาดบ้าน) แต่ผู้เป็นแม่กลับอ่านความหมายในระดับ “เนื้อหาความสัมพันธ์” (ฉันเป็นแม่เธอ ถึงบ้านนี้จะเป็นบ้านของเธอ แต่ฉันเป็นแม่ อยากจะกวาดก็กวาดได้) ฉะนั้น เมื่อลูกสาวหยุดพูดเลิกปนเรื่องแม่กวาดบ้าน ผู้เป็นแม่ก็เลิกกวาดเช่นเดียวกัน

โดยส่วนใหญ่ ปัญหาเรื่องการอ่านความหมายต่างระดับนั้นมักจะเกิดขึ้นในคู่สนทนาต่างเพศกัน กล่าวคือ ผู้ชายมักจะถอดความหมายในระดับ “เนื้อหาสาระ” แต่ผู้หญิงมักจะถอดความหมายในระดับ “เนื้อหาความสัมพันธ์”

4. ความหมายจะอยู่ที่ไหนได้บ้าง

จากแบบจำลองพื้นฐานของการสื่อสาร เราก็อาจจะตั้งคำถามได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ความหมาย” นั้นจะอยู่ที่ไหนได้บ้าง

ภาพที่ 7.1 แบบจำลองพื้นฐานของการสื่อสาร

จากแบบจำลองนี้ อาจจะมีคำตอบ 3 คำตอบว่า ความหมายจะอยู่ที่ไหนได้บ้าง

4.1 ความหมายอยู่ที่ “ตัวคน” ที่อยู่ในการสื่อสาร สำหรับตัวคนที่อยู่ในกระบวนการสื่อสารนั้นมีอยู่ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้ส่งสาร และฝ่ายผู้รับสาร สำหรับนักคิดบางสำนักจะสนใจแต่ว่า ความหมายนั้น เกิดขึ้นในระดับผู้ส่งสาร (เช่น สำนักสื่อสารสร้างผลกระทบ) บางสำนักจะเห็นว่าความหมายอยู่ที่ผู้รับสาร (เช่น สำนักการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ) บางสำนักเห็นว่า ความหมายเกิดขึ้น 2 ครั้งทั้งในขั้นตอนของผู้ส่งและขั้นตอนของผู้รับ (เช่น สำนักวัฒนธรรมศึกษาเบอร์มิงแฮม)

4.2 ความหมายจะอยู่ที่ความสัมพันธ์ภายใน (internal relationship) ของตัวบท ตัวอย่างเช่น นักคิดภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง (Structural Linguistics) เห็นว่าความหมายเกิดขึ้นได้เพราะความสัมพันธ์ภายในระหว่างตัวบทเอง ดังนั้น **ส่วนย่อย (the part)** ของประโยค ข้อความ ย่อหน้า ฯลฯ จึงจะไม่มี ความหมายในตัวเอง จนกว่าจะอ่านส่วนย่อย ๆ นั้น ใน **ส่วนรวม (the whole)** ทั้งหมด ตัวอย่างเช่น คำว่า **ก็ได้** ซึ่งเป็นส่วนย่อยใน 3 ประโยคนี้ มีความหมายต่างกันเนื่องจากความสัมพันธ์กับส่วนรวมทั้งหมด

...ผลจากความประมาท ทำให้เราก็ดูได้มาซึ่งหายนะ....

...เมื่อสามีทำทนายภรรยาให้ไปฟ้องหย่า ภรรยาก็ตอบว่า “ฉันจะหย่ากับคุณพ่ungsนี้เลยก็ได้” (พร้อมทั้งวิ่งร้องไห้ออกไปจากห้องนอน)...

...หลังจากถูกเพื่อนขอร้องอยู่เป็นเวลานาน ในที่สุดแดงก็รับปากที่จะช่วยเพื่อน ๆ ว่า ... “เราช่วยพวกนายก็ได้”

4.3 ความหมายอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบทแวดล้อม กล่าวคือ ความหมายในตัวบทหนึ่ง ๆ ไม่ได้อยู่ที่ตัวบุคคลหรือความสัมพันธ์ภายใน หากแต่ขึ้นอยู่กับ**บริบท**ที่แวดล้อมอยู่รอบ ๆ ความหมายจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง**ตัวบทกับบริบทแวดล้อม** ตัวอย่างเช่น ในภาพยนตร์เรื่อง The First Wife Club ใน**บริบทของช่วงเวลาแรก** ภรรยาหลวงทุกคนจะสวมใส่ “แหวน” (ตัวบท) ซึ่งมีความหมายถึงความรัก/ความผูกพันกับสามี แต่เมื่อเกิดปัญหาครอบครัว ก็มีฉากหนึ่งที่กลุ่มภรรยาหลวงทั้งหมดมารวมตัวกัน และถอดแหวนออกจากรนิ้วนางซ้ายใส่ลงในแก้วไวน์ ในบริบทที่สองนี้ แหวนนั้นได้แปลเปลี่ยนความหมายไปแล้ว กลายเป็นพันธนาการของบรรดาภรรยาหลวง ด้วยเหตุนี้ พวกเธอจึงถอดมันออก ฉะนั้นความหมายของ “แหวน” วงเดิมจึงแปรเปลี่ยนไปตาม**บริบทของกาลเวลา**

5. ความหมายจะอยู่ที่ตัวสื่อหรือตัวสารหรืออยู่ตรงไหนของสาร

สำหรับกลุ่มนักทฤษฎีการสื่อสารที่ไม่ได้เชื่อว่าความหมายนั้นจะอยู่ที่ตัวบุคคลที่เป็นผู้ส่งสารหรือผู้รับสาร แต่น่าจะอยู่ที่องค์ประกอบที่เหลืออีก 2 ตัวในแบบจำลองคือ อยู่ที่ตัวสื่อหรือตัวสารก็มีคำถามตามมาว่า สำหรับ “ตัวสื่อ” (Media) และ “ตัวสาร” นั้นจะแยกออกจากกันได้หรือไม่ สำหรับแนวคิดส่วนใหญ่แล้วมักจะแยกตัวสื่อและตัวสารออกจากกัน เช่น ข้อความที่เขียนอยู่ในจดหมาย จะเป็นตัวเนื้อหาสาร แต่ตัวกระดาษที่เขียนจะเป็นตัวสื่อ ในกรณีนี้ที่แยกกันเช่นนี้ ความหมายน่าจะยังอยู่ในตัวเนื้อหาสาร

อย่างไรก็ตาม ก็มีสำนักคิดบางสำนัก เช่น สำนักที่มีทัศนะว่าเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงของสังคม (Technological Determinism) เช่น สำนักโตรอนโต (Toronto School) สำนักนี้มีความเชื่อว่า “ตัวสื่อ” นั้นสำคัญกว่า “ตัวสาร” เพราะเพียงแค่**ตัวสื่อก็คือสารแล้ว (Media is the message)** ซึ่งหมายความว่า สื่อแต่ละชนิดสามารถมีความหมายในตัวเองโดยไม่ต้องดูเนื้อหาสารเลย แมคลูฮัน (McLuhan) ซึ่งเป็นนักคิดของสำนักโตรอนโตได้ยกตัวอย่างว่า เวลาที่เด็ก ๆ อ่านการ์ตูนหรือดูโทรทัศน์นั้น เด็ก ๆ แทบจะไม่รู้เรื่องราวเนื้อหาเท่าใดนัก แต่เพียงแค่รูปการ์ตูนหรือภาพ-เสียงที่เคลื่อนไหวในตัวสื่อโทรทัศน์ก็มีความหมายในตัวเองแล้ว

แต่สำหรับสำนักคิดกลับจำแนกแยกแยะรายละเอียดมากขึ้นต่อไปว่า แม้แต่ในตัวเนื้อหาสารเองก็ยังแยกแยะออกไปอีกหลายส่วน เช่น ในบทความชิ้นหนึ่ง ข้อความที่มีอยู่ทั้งหมดจะเป็น “เนื้อหา” (content) ส่วนในความที่มีอยู่ในบทความนั้นจะเป็น “สาระ” (message) ซึ่งอาจจะมีบางกรณีที่มีงานเขียนบางชิ้นที่มี**เนื้อหา**มากหากแต่ปราศจาก**สาระ** หรือการสื่อสารเช่นการหักทลายกันในชีวิตประจำวัน (เช่น ไปไหนมา

สบายดีหรือ กินข้าวหรือยัง) ซึ่งอาจจะมีเนื้อหา แต่ไม่มีสาระจริงจัง ส่วน “ความหมาย” นั้นจะบรรจุอยู่ในตัว “สาระ” อีกชั้นหนึ่ง ด้วยการตอบคำถามว่า “ที่พูดอย่างนี้ หมายความว่าอะไร” เช่น ประโยคที่ครูสั่งให้นักเรียนไปพบหลังการประชุมที่กล่าวมาข้างต้น ถ้าหากครูผู้สั่งเป็นอาจารย์ฝ่ายปกครอง ก็มักมีความหมายว่าเป็นเรื่องไม่ค่อยดี นักเรียนอาจจะต้องถูกเรียกไปตักเตือน เป็นต้น

6. คุณสมบัติของ “ความหมาย” ตามทัศนะของเดอวิต

เดอวิตเป็นนักวิชาการผู้หนึ่งที่เชื่อว่า ความหมายนั้นจะเป็นสิ่งที่ซุกซ่อนอยู่ภายใต้เนื้อหาสารรวมทั้งได้ประมวลคุณสมบัติของ “ความหมาย” ออกมาดังนี้

6.1 ความหมายจะมีลักษณะ 2 ชั้น คือ ความหมายโดยอรรถ (denotative meaning) และความหมายโดยนัยประหวัด (connotative meaning) ความหมายโดยอรรถนั้นเป็นความหมายที่คนในสังคม/วัฒนธรรมหนึ่งตกลงยอมรับร่วมกัน เป็นความหมายที่พบหาได้ในพจนานุกรม เช่น สำหรับในกลุ่มแพทย์ คำว่า “ตาย” นั้นได้ถูกตกลงร่วมกันว่า หมายถึง สภาวะของร่างกายที่สมองหยุดทำงาน ความหมายนี้มีลักษณะเป็นภาววิสัย (objective)

ส่วนความหมายโดยนัยประหวัดนั้น เป็นความหมายที่กำหนดโดยผู้พูด/ผู้ฟังเฉพาะคน เช่น สำหรับคนที่เปิ่นแม่ คำว่า “ลูกชายตาย” มีความหมายมากกว่าความหมายโดยอรรถที่กล่าวมาข้างต้น คำว่า “ตาย” หมายถึงการพลัดพราก ความโศกเศร้า การใจหาย ความอาวรณ์ ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะอัตวิสัย (subjective)

6.2 เดอวิตเชื่อว่า “ความหมายนั้นอยู่ในผู้คน” ตัวอย่างเช่น หากต้องการจะรู้ว่า “รัก” นั้นหมายความว่าอะไร เราอาจจะรู้ได้โดยการไปเปิดพจนานุกรมดู ก็จะเห็นการบรรยายว่า “รัก เป็นความดึงดูดใจ เป็นความปรารถนา เป็นอารมณ์...” แต่นั่นยังมีใช้ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “รัก” เพราะผู้ที่เข้าใจความหมายของคำว่า “รัก” ได้ดีที่สุดก็ต้องเป็นผู้ที่กำลังตกอยู่ในความรัก เช่น โกโบริและอังคุมาลิน คู่พระนางในนวนิยายเรื่อง “คู่กรรม” เป็นต้น เดอวิตสรุปว่า **ความหมายนั้นมิใช่ถ้อยคำ หากแต่อยู่ในผู้คน**

และหากความหมายดำรงอยู่ในผู้คนแล้ว สำหรับคนแต่ละคน ย่อมสร้างความหมายต่อคำ ๆ เดียวกันแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น คนจากต่างวัฒนธรรมหรือต่างกาลเวลาจะเข้าใจความหมายของคำเดียวกันแตกต่างกันไป เช่น คำว่า “คนเฒ่า คนแก่” สำหรับคนไทยสมัยก่อน จะมีความหมายในทางบวก (คนที่น่าเคารพยกย่อง) แต่สำหรับสมัยปัจจุบันอาจจะหมายถึงคนที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เป็นต้น

6.3 ความหมายจะขึ้นอยู่กับบริบท (ไม่ว่าเนื้อหาสารจะเป็นวัจนภาษา หรือ อวัจนภาษา เนื้อหานั้นก็ต้องบรรจุอยู่ในบริบทเหมือนน้ำที่ต้องบรรจุอยู่ในภาชนะเสมอ และบริบทนั้นจะเป็นตัวกำหนดความหมายของเนื้อหาสารนั้น ตัวอย่างง่าย ๆ ก็เช่น ตัวบทประโยคที่พูดว่า “เป็นยังไงบ้าง” นั้น ถ้าเราใช้พูดทักทายเพื่อนบ้านที่เดินผ่านหน้าบ้านไป ก็มีความหมายเพียงแต่ว่า “สบายดีหรือ” แต่ถ้าเรานำประโยคเดียวกันนี้ไปทักทายผู้ป่วยที่เราไปเยี่ยมที่โรงพยาบาล ความหมายก็จะเปลี่ยนเป็น “วันนี้อาการดีขึ้นบ้างไหม” แทน

คำว่า “บริบท” นั้น มีหลายลักษณะ เริ่มตั้งแต่

- บริบททางกายภาพ (psychical context) ได้แก่ สถานที่ที่แตกต่างกัน
- บริบททางเวลา (temporal context) ได้แก่ ช่วงเวลาที่แตกต่างกัน
- บริบททางประวัติศาสตร์ (historical context) ได้แก่ ความเป็นมาทั้งหมดของตัวบทนั้น
- บริบททางจิตใจ (psychological context) ได้แก่ สภาพทางจิตใจของผู้สื่อสาร
- บริบททางวัฒนธรรม (cultural context) ได้แก่ ระบบความเชื่อ ค่านิยม ธรรมเนียมปฏิบัติ

ทุกอย่าง เป็นต้น

ในบรรดาบริบททั้งหมดนี้ บริบททางวัฒนธรรมดูจะมีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากบริบททางวัฒนธรรมไม่เพียงแต่จะเป็นตัวกำหนดความหมายของตัวบท/เนื้อหาสารที่ส่งไปเท่านั้น แต่ยังเป็นตัว **วางกฎเกณฑ์ทั้งหมดเกี่ยวกับการแปลความหมาย** นั้นด้วย เช่น ในวัฒนธรรมอเมริกัน คุณค่าสูงสุดในการสื่อสารก็คือ ความจริง/ความตรงไปตรงมา (เช่น การวิจารณ์ผลงานกันอย่างตรงไปตรงมา) แต่ทว่าในวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น วัฒนธรรมไทย คุณค่าสูงสุดในการสื่อสารอาจจะเป็นเรื่องการรักษาความสัมพันธ์ การรักษาน้ำหน้าของคู่สื่อสาร เป็นต้น

6.4 ความหมายจะมาพร้อมกันเป็นชุด (package) เมื่อเวลาที่ส่งเนื้อหา/สารนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะมีเนื้อหา/สารทั้งที่เป็นวัจนภาษาและอวัจนภาษามาพร้อม ๆ กัน และส่วนใหญ่แล้ว ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษามักจะสอดคล้องกัน เช่น เวลาเราชวนเพื่อนสนิทไปงานวันเกิดของเรา เราก็จะพูดว่า “ไปให้ได้นะ” พร้อมทั้งพยักหน้าเชิญชวนประกอบไปด้วย ๆ กัน อย่างไรก็ตาม อาจมีบางกรณีที่เนื้อหาสารที่ส่งมานั้นมีความขัดแย้งกันเอง ที่สำนวนไทยกล่าวว่า “ปากว่า ตาขยิบ” ภาษาสื่อสารเรียกเนื้อหาสารที่ประกอบกันมาเป็นชุดนี้ว่า “mixed message” บทบาทหน้าที่ของความหมายที่บรรจุอยู่ในเนื้อหาสารที่เป็นชุดนี้มีหลายประการเช่น

- เพื่อเน้นความหมาย เช่น การพูดว่า “จริง ๆ นะ” พร้อมทั้งพยักหน้าประกอบการพูด
- เพื่อช่วยเสริมให้สมบูรณ์ เช่น การเล่าเรื่องโจ๊กแล้วหัวเราะประกอบไปด้วย
- เพื่อแสดงความขัดแย้ง เช่น การพูดเยาะเย้ย
- เพื่อช่วยกำกับ/ควบคุมความหมาย เช่น การลุกขึ้นยืนพูดเพื่อแสดงให้เห็นว่า เรื่องที่พูดมี

ความสำคัญ

- เพื่อช่วยต่อยอดเข้าใจความหมาย เช่น การพูดปลอบใจพร้อมทั้งตบไหล่
- เพื่อช่วยแทนที่ความหมาย เช่น แทนที่จะออกปากพูดว่า “ดีเยี่ยม” ก็ใช้การยกนิ้วหัวแม่มือ

โป่งแสดงความหมายแทน

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.1.1 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.1.1
ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7 เรื่องที่ 7.1.1

เรื่องที่ 7.1.2 พัฒนาการของการศึกษาเนื้อหา/ สาร และความหมาย

พัฒนาการของการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมายนั้น ดำเนินควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงเส้นทางของการศึกษาเรื่องการสื่อสาร เนื่องจากการศึกษาเรื่องการสื่อสารในยุคสมัยใหม่จะมีสถานะเป็นศาสตร์น้องใหม่ ดังนั้น ศาสตร์สาขาใหม่นี้จึงต้องพึ่งพิงอยู่กับขนบทางวิชาการรุ่นพี่ที่มีมาก่อนหน้านั้น ซึ่งมี 2 ขนบใหญ่ ๆ คือ **การศึกษาแบบมนุษยศาสตร์ (Humanistic tradition)** ที่เห็นว่า ศาสตร์ที่จะใช้ศึกษามนุษย์นั้นมึลักษณะเฉพาะ ไม่อาจจะใช้กฎเกณฑ์แบบที่ใช้การวัดดูมาประยุกต์ได้ สนใจลักษณะอัตวิสัย (subjective) รวมทั้งคุณลักษณะเฉพาะของมนุษย์ เช่น สุนทรียะ จริยศาสตร์ ฯลฯ ส่วนอีกขนบคือ **การศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ (scientific/ Behaviorism tradition)** ที่เน้นการแสวงหากฎระเบียบที่ใช้ในการศึกษามนุษย์เช่นเดียวกับการศึกษากฎระเบียบของธรรมชาติ

พัฒนาการของการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมาย อาจแยกเป็น 6 ยุคสมัย ดังนี้

ยุคแรก: ยุคแห่งงานนิเทศ (speech communication)

ก่อนหน้าที่จะมีการเรียนการสอนเรื่องการสื่อสารในมหาวิทยาลัยนั้น สาขาวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องการสื่อสารคือ การศึกษาวรรณกรรม ที่ใช้แนวทางศึกษาแนวมนุษยศาสตร์ คือเน้นเรื่องสุนทรียะ ความงดงามไพเราะของงานประพันธ์ การวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม ฯลฯ

ในช่วงต้นปี ค.ศ. 1900 เริ่มมีการสอนวิชาภาษาในมหาวิทยาลัยของอเมริกา การเรียนการสอนเรื่องภาษานี้จะเน้นเรื่องวิธีการพูดหรือการออกเสียง การแสดงออกด้วยการพูด (oral performance) โดยเฉพาะการพูดต่อหน้าสาธารณะ (public address) สถานภาพทางวิชาการของกลุ่มที่สอนภาษากลุ่มนี้จะต้อยต่ำกว่าพวกที่สอนวรรณกรรมอยู่มาก ดังนั้น คณาจารย์ที่สอนภาษาจึงรวมกลุ่มกันเป็นสมาคม ออกวารสารทางวิชาการ จัดประชุมสัมมนา ฯลฯ เพื่อยกสถานภาพทางวิชาการของตนเอง

เพื่อแยกตัวเองออกมาให้ชัดเจนจากการศึกษาการสื่อสารแบบวรรณกรรม กลุ่มนักวิชาการด้านภาษาที่เรียกตัวเองว่า “กลุ่มวาทนิเทศ” (speech communication) ได้ระบุเป้าหมายและขอบเขตของศาสตร์สาขาใหม่อย่างชัดเจนว่า ต้องการจะศึกษาภาษาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อตอบปัญหาของภาษาในเชิงวิชาการ (มิใช่เป็นสมาคมหรือชมรมฝึกพูดเท่านั้น) เช่น จะทำอย่างไรให้มั่นใจว่า ผู้ฟังจะสามารถเข้าใจความหมายที่ผู้ส่งส่งไปได้อย่างไร ในช่วงเวลานี้ ประเด็นที่กลุ่มศาสตร์สาขาใหม่ด้านการสื่อสารให้ความสนใจมากที่สุดคือ การพูดในที่สาธารณะ (public communication)

ในขณะที่กลุ่มวาทนิเทศระบุอย่างชัดเจนว่า ในการศึกษาภาษานั้นจะไม่สนใจเรื่องความงดงามไพเราะของภาษา หากแต่จะสนใจ **ผลลัพธ์/ผลกระทบ (effect)** ที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มผู้รับสาร ซึ่งในการสื่อสารสาธารณะทราบดีอยู่แล้วเป็นผู้รับสารกลุ่มใด ส่วนเกณฑ์ที่นำมาวิเคราะห์นั้นก็ถือพื้นฐานมาจากข้อเสนอของ

อริสโตเติล เช่น วิธีการพูดแบบโน้มน้าวด้วยเหตุผล (logos) แบบใช้การเร้าอารมณ์ (emotion) เป็นต้น แต่ทว่าได้ยกระดับด้วยการเอาวิธีการวิจัยเชิงปริมาณมาใช้ในการศึกษาด้วย และแน่นอนว่า ขอบเขตของการสื่อสารสาธารณะที่กลุ่มวาทนิเทศนี้ใช้อยู่เป็นเนื้อหาทางด้านการเมืองเป็นหลัก โดยมองข้ามบรรดาเนื้อหาของพวกเขาที่ลึกลับเท่ เช่น การแสดงมหรสพในที่สาธารณะ

หลังจากที่ผลงานของกลุ่มวาทนิเทศปรากฏตัวขึ้น ก็มีข้อถกเถียงกันในวงวิชาการว่า สาขาวาทนิเทศซึ่งชื่อนามก็บ่งบอกอยู่แล้วว่าเป็น “ศิลปะแห่งการรับรู้ภาษา” จะสามารถใช้วิธีการศึกษาที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ตายตัวได้

ยุคที่สอง: ยุคผลกระทบของสื่อ (media effect) (1930-1960)

ในยุคนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายอาณาบริเวณของการศึกษาด้านภาษาและการสื่อสารซึ่งแต่เดิมเคยสังกัดอยู่แถว ๆ สาขาวิชาวรรณคดี หรือวาทวิทยา โดยได้เคลื่อนย้ายไปอยู่ในสาขาสังคมวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ วารสารศาสตร์ (Journalism) และในยุคนี้ เป้าหมายของการศึกษาด้านการสื่อสารก็ยิ่งชัดเจนขึ้น เนื่องจากเป็นช่วงของยุคสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป้าหมายของการสื่อสารนั้นอาจจะเรียกเป็นภาษาอังกฤษได้ว่าเป็นยุค 3 in คือ **inform/influence** และ **inspire** กล่าวคือต้องการจะบอกกล่าวเล่าแจ้ง ต้องการจะโน้มน้าวและต้องการกระตุ้นใจให้ผู้รับสารที่เป็ดรับสื่อประเภทต่าง ๆ (เช่น สื่อภาพยนตร์) เห็นด้วยตามนโยบายและแนวทางการปฏิบัติของผู้นำทางการเมือง (เช่น เข้าร่วมสงคราม)

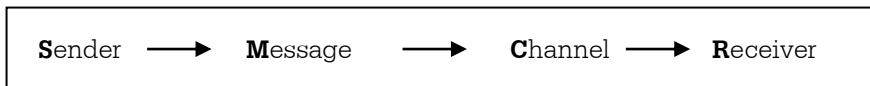
สำหรับในยุคนี้ เริ่มมีการเปิดตัวและมีการพัฒนาสื่อภาพยนตร์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ตัวใหม่คือวิทยุ ซึ่งมีอาณาภาพทรงพลังมากกว่าสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์หรือนิตยสาร เพราะสามารถทะลุทะลวงไปได้ทุกซอกมุม นอกจากนั้น ยังเป็นสื่อที่ใช้ภาพและเสียง ที่ทำให้โน้มน้าวได้สูงกว่า อำนาจของ “ตัวสื่อ” ทำให้เกิดปรากฏการณ์มองข้ามความสำคัญของ “ตัวสาร” ดังปรากฏในประโยคที่ว่า “เนื้อหาเดียว ใช้ได้กับทุกคน” (one message fits for all) เพียงแต่ต้องอาศัยการมาบ่อย มาแรง และมาเร็วของตัวสื่อเท่านั้นก็สามารถสร้างผลกระทบตามที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้รับสารได้

ในช่วงระยะเวลานี้ นักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์จึงมุ่งให้ความสนใจไปที่ “ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของตัวสื่อแต่ละชนิด” และหากจะมีความสนใจในตัวสารนั้นก็จะเป็นความสนใจในแง่ปริมาณของสาร เช่น เบอเรลสัน (Berelson, 1952) ได้ค้นคิดหลักการวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงปริมาณด้วยการแจกแจงค่าที่ปรากฏบ่อยครั้ง ซึ่งเชื่อว่ายิ่งเนื้อหาใดปรากฏตัวมาก ก็ยิ่งมีพลังชักจูงสูง

ส่วนตัวแปรอื่น ๆ ที่มีอยู่ในความสนใจศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับตัวสารก็จะมิงงานวิจัยของฮอฟแลนด์ (C. Hovland) ที่ศึกษา “วิธีการนำเสนอสาร” เลวิน (K. Lewin) ศึกษาอิทธิพลของกลุ่มที่มีผลต่อการตัดสินใจของบุคคล หรือตัวแปรเรื่องความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร เป็นต้น

ยุคที่สาม: ยุคสร้างและทดสอบทฤษฎี (1950-1950)

ในช่วงทศวรรษที่ 1970 การศึกษาเรื่องการสื่อสารเริ่มมีแนวทางแยกแยกออกเป็น 2 สาย สายหนึ่งคือ **การศึกษาการสื่อสารมวลชน** ซึ่งเป็นกระแสใหม่แต่มาแรง เนื่องจากการก่อตัวของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่กล่าวมาแล้ว ในยุคนี้มีนักวิชาการจากสาขาอื่น ๆ เช่น สังคมวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ และสื่อสารมวลชนเอง ได้ผนึกกำลังกันนำเสนอทั้งทฤษฎีแบบจำลองด้านการสื่อสาร ตัวอย่างที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายที่สุดก็คือ แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของเดวิด เบอร์โล (D. Berlo) ที่เขียนย่อ ๆ ง่าย ๆ ว่า

จากแบบจำลองนี้ แม้จะมีการศึกษาเนื้อหาสาร แต่ทว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว ยังเป็นการศึกษาเนื้อหาสารจากสายตาของนักวิจัย และยังคงสืบทอดกระแสดความสนใจในการศึกษาเนื้อหาเชิงปริมาณอย่างต่อเนื่องจากยุคที่สอง

ส่วนอีกสายหนึ่งคือ **การศึกษาการสื่อสารจากด้านวาทนิเทศ** ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างน่าจับตามองในช่วงเวลานี้ วาทนิเทศได้เปลี่ยนถ่ายความสนใจที่จะศึกษาวาทะในที่สาธารณะ การตีความสุนทรพจน์ การโน้มน้าวชักจูง ฯลฯ มาสู่มิติใหม่คือ เรื่อง**การสื่อสารระหว่างบุคคล**ที่เริ่มสนใจทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับการสื่อสาร การฝึกฝนให้ไวต่อความรู้สึกขณะสื่อสาร (sensitivity training) เป็นต้น สำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและความหมายนั้น “เนื้อหาที่พูดว่าอะไร” (what is) จะมีความสำคัญน้อยกว่าคำถามว่า “จะมีวิธีการพูดอย่างไร” (how to) รวมทั้งความหมายในระดับเนื้อหา (message content) ก็สำคัญน้อยกว่าความหมายในระดับความสัมพันธ์ (relational content)

ยุคที่สี่: การคืนมาใหม่ของวาทศิลป์ (New Rhetoric) (1965-1980)

ต่อเนื่องจากยุคที่สาม ในกลุ่มสายวาทนิเทศเริ่มมีการรื้อฟื้นเอาหลักการวิเคราะห์ของอริสโตเติลมาบัดดุนใช้ใหม่ แต่ก็เกินไปเพื่อตอบคำถามใหม่ ๆ ในเรื่องของการศึกษาความหมาย เช่น การใช้ข่าวสารที่ลักษณะตอบโต้กัน (message argument) มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างภาพพจน์จากถ้อยคำอย่างไร (figure of speech) รวมทั้งเริ่มมีการเสนอให้สนใจ “บริบทที่การสื่อสาร” นั้นเกิดขึ้น (speech events)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในช่วงเวลานี้ (ค.ศ.1965-1980) งานวิจัยด้านการสื่อสารนั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในกระแส “สื่อมาแรง” จนกระทั่งนักวิชาการ เช่น แมคลูอัน กล่าวว่า “สื่อนั้นก็สื่อสารแล้ว” ทำให้งานศึกษาด้านตัวเนื้อหาของสารต้องหลบมุมไป

ยุคที่ห้า: ยุคแสวงหาทฤษฎีที่เป็นสากล (1970-1980)

ในช่วงปี ค.ศ. 1970-1980 กระแสการศึกษาการสื่อสารแตกตัวออกไปอย่างกระจัดกระจาย มีหัวข้อศึกษาที่หลากหลาย ในเวลาเดียวกันนั้น ก็มีความพยายามที่จะแสวงหาทฤษฎีที่มีลักษณะเป็นสากลมากพอที่จะรวมบรรดาแนวทางการศึกษาที่กระจัดกระจายนี้ แต่ดูเหมือนว่าในท้ายที่สุด นักวิชาการก็ยังไม่พบดังกล่าวนับ

ดังนั้น จึงได้มีการย้อนกลับมาหาสำนักทฤษฎีเดิม ๆ ด้านสังคมวิทยา คือทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ซึ่งเมื่อนำทฤษฎีนี้มาใช้แล้วจะทำให้แนวทางการศึกษาเนื้อหา/สารมุ่งเน้นไปที่ระดับของ “ความหมาย/เนื้อหา ระดับความสัมพันธ์” มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพราะแนวคิดเบื้องต้นของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นำเสนอว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “สังคม” นั้น แท้จริงก็คือ “ตารางโครงข่ายอันใหญ่ของปฏิสัมพันธ์ของบุคคล” นั่นเอง แต่ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์นี้มีลักษณะพิเศษไปกว่าปฏิสัมพันธ์ของสัตว์โลกแบบอื่น ๆ คือเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ดังนั้น เวลาที่คน 2 คนเอามือไปจับกัน (ซึ่งสัตว์บางชนิดก็อาจจะทำ) ภายใต้การกระทำดังกล่าวนั้นอาจจะแสดงความหมายได้อย่างหลากหลาย เช่น แสดงไมตรีจิตต่อกัน เน้นการให้สัญญาแก่กัน เป็นการรับคำทำรบ เป็นเพียงมารยาทในการทักทาย ฯลฯ ซึ่งเมื่อการสื่อสารทวนกลับมาใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ก็ช่วยกระพือความสนใจในเรื่อง “ความหมาย” ที่อยู่เบื้องหลังการสื่อสารทั้งแบบวจนและอวจนภาษาให้มากขึ้น

แนวทางการศึกษาเรื่องความหมายในช่วงเวลานี้จึงเริ่มมุ่งหน้าไปที่ทั้งขั้นตอนของ **ผู้ส่งสาร คือ กระบวนการสร้างสรรค์ข่าวสาร (message creation)** และขั้นตอนของ **ผู้รับสาร คือ การตีความเนื้อหาสาร (message interpretation)**

และเนื่องจากองค์ความรู้ในเรื่องการศึกษาการสื่อสารได้ก่อตัวมาเป็นเวลานานหลายทศวรรษแล้ว รวมทั้งมีต้นกำเนิดมาจากชนบททางวิชาการที่แตกต่างกันทั้งด้านมนุษย ศาสตร์และวิทยาศาสตร์ดังที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้น ในยุคสมัยนี้จึงเริ่มมีการถกเถียงกันเกี่ยวกับศาสตร์แห่งการสื่อสารว่าจะแสวงหาหลักการในระดับใด เช่น

- ระดับ laws ซึ่งหมายถึงกฎที่ควบคุมกระบวนการทั้งหมด แบบกฎของแรงโน้มถ่วงของโลก (ตามแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ)
- ระดับ rules ซึ่งหมายถึงกฎที่เกี่ยวข้องกับการตีความ (interpretation) ของคนแต่ละคนตามแบบมนุษยศาสตร์
- ระดับ open system ซึ่งไม่เป็นไปทั้งตาม laws และ rules แต่เป็นระบบเปิด กล่าวคือต่างจาก rules ตรงที่ไม่ได้เน้นระดับปัจเจกแต่ละคนแต่หาว่าสามารถค้นหาหลักเกณฑ์ร่วมได้ทั้งระบบ แต่ก็ต่างจาก laws ตรงที่ไม่ได้แยกดูสิ่งที่ถูกศึกษาแบบเป็นส่วนย่อย ๆ เช่นที่วิทยาศาสตร์กระทำ แต่เน้นการ **ดูความสัมพันธ์ของแต่ละส่วนย่อยทั้งระบบ**

ยุคที่หก: ยุคปัจจุบัน (1980-ปัจจุบัน)

นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 จนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า เป็นช่วงเวลาของการตื่นตัวครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่งของศาสตร์แห่งการสื่อสาร โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมาย ทั้งนี้ เนื่องจากการฟื้นตัวขึ้นของกระแสการศึกษาแบบมนุษยศาสตร์ (เช่น ภาษาศาสตร์) แต่ทว่าเป็นการกลับมาในมาดใหม่หรือแนวทางใหม่ ๆ เช่น งานบุกเบิกเรื่องสัญญวิทยา ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องสัญญาณ (sign) และความหมายโดยตรง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การวิจัยในเรื่องการตีความเนื้อหาสาร (ที่ขยายวงกว้างขวางออกไปจากเรื่องของภาษา ออกมาครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างขอเพียงให้มีความหมายอยู่ข้างใต้) ได้รับความสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะในกลุ่มนักคิดสำนักวัฒนธรรมศึกษาสายยุโรป และกลุ่มสตรีนิยมศึกษา

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ วิธีการศึกษาความหมายนั้นซึ่งแต่เดิมหยุดอยู่เพียงระดับที่นักวิจัยเป็นผู้อ่าน/ตีความ/วิเคราะห์ความหมาย ในยุคนี้ การศึกษาความหมายจะต้องก้าวไปที่จุดยืนของ**ผู้รับสาร/ผู้ถอดรหัส (decoder)** วิธีการที่ใช้จึงใช้ศึกษาวิธีการที่เรียกว่า “ชาติพันธุ์วรรณา” (Ethnography) กล่าวคือจะต้องลงไปดูผู้รับสาร/ผู้ถอดรหัสในสภาพความเป็นจริงของเขาว่ามีกระบวนการตีความหมายอย่างไร เช่น ถ้าอยากทราบว่าผู้รับสารคนไทยในต่างจังหวัดอ่านความหมายของภาพยนตร์โทรทัศน์ประเภท “จักร ๆ วงศ์ ๆ ” อย่างไร ก็ต้องลงไปนั่งดูพร้อม ๆ กับผู้รับสารในบ้านของเขา ต้องสังเกต สัมภาษณ์ หรือซักถามพูดคุยการตีความหมายในสภาพความเป็นจริงที่เกิดการสื่อสารขึ้น

นอกจากนั้น การศึกษาเรื่องความหมายในยุคปัจจุบันซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดทฤษฎีกลุ่มการประกอบสร้างความเป็นจริง (Constructionism) ที่เชื่อว่า หากคนเรา “ประกอบสร้าง” (construct) สิ่งใดขึ้นมาว่า “เป็นความจริง” เขาก็จะเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นความจริง ตัวอย่างเช่น ในภาพยนตร์ไทยเรื่อง **ขึ้น 15 ค่ำเดือน 11** คนอีสานเขาก็จะเชื่อว่าเรื่องราวทั้งหมดที่เกี่ยวกับพญานาค ลูกไฟที่ลอยขึ้นมาจากแม่น้ำโขง เป็นเรื่องจริงทั้งหมด ดังนั้น การศึกษาในยุคปัจจุบันนี้จึงสนใจสิ่งที่เรียกว่า “กล่องดำ” (black box) ที่อยู่ในตัวมนุษย์ ซึ่งกล่องดำนี้จะเป็นตัวควบคุมการประกอบสร้างความเป็นจริง และการให้ความหมายแก่ความเป็นจริง กล่องดำนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “วิธีคิด” ของมนุษย์นั่นเอง

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.1.2 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.1.2

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.1 เรื่องที่ 7.1.2

เรื่องที่ 7.1.3 การศึกษาความหมายจากทฤษฎีภาพสะท้อน

สำหรับแนวคิดที่เชื่อว่า “ความหมายที่ปรากฏในเนื้อหา/สารนั้นก็คือ ภาพสะท้อนของความเป็นจริง” ที่วางอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีภาพสะท้อน (Reflection Theory) นั้น นับว่าเป็นทฤษฎีที่เก่าแก่ทฤษฎีหนึ่ง และเป็นทฤษฎีที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในหลายสาขาวิชา (ดังนั้นก็มีความหลากหลายติดตามมา) ทฤษฎีนี้ให้อุปมาอุปมัยว่า สื่อทุกประเภทของสังคม นับตั้งแต่ภาพมือแดงบนผนังถ้ำ ภาพฝาผนังในโบสถ์วิหาร ละเรี่ยมมาจนกระทั่งภาพของตัวละครในหนังข่าว ละครโทรทัศน์ โฆษณา นวนิยาย ฯลฯ สื่อทุกประเภทยี่จะทำหน้าที่ประดุจเป็น “กระจกส่องสะท้อนให้เห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม” ดังนั้น วิธีที่เราจะมองเห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม (social reality) นอกเหนือจากการเข้าไปสัมผัสด้วยตัวเองโดยตรงแล้ว (ซึ่งในหลายเงื่อนไข เราก็จะทำได้เพราะข้อจำกัดเรื่องระยะทางหรือกาลเวลา เช่น เรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต) อีกวิธีการหนึ่งก็คือ การส่องสะท้อนดูเอาจากภาพที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ

เนื่องจากทฤษฎีภาพสะท้อนมีการนำมาใช้อย่างหลากหลาย ในที่นี้จะประมวลสาขาวิชาที่นำเอาทฤษฎีภาพสะท้อนไปใช้ในการวิเคราะห์ความหมาย ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ขนบทางวิชาการคือ

(ก) วิชาการสายมนุษยศาสตร์ (Humanistic tradition)

(ข) วิชาการสายสังคมศาสตร์ (Social Science tradition)

จากวิชาการ 2 สาขานี้ เราอาจตั้งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีภาพสะท้อนได้ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีภาพสะท้อนจากทัศนะของสายมนุษยศาสตร์

นักวิชาการสายมนุษยศาสตร์จะมองบรรดาเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น วรรณกรรม ละคร เพลง ฯลฯ ที่แตกต่างไปจากสายสังคมศาสตร์ เนื่องจากมนุษยศาสตร์จะมองว่า บรรดาเนื้อหาเหล่านี้เป็นส่วนเดียวที่สำคัญอย่างที่ไม่อาจจะแยกออกไปได้ (integral part) ของวัฒนธรรมที่เป็นจริงของวงสังคม (ในขณะที่สายสังคมศาสตร์จะมองเนื้อหาของสื่อแยกขาดออกไปจากวัฒนธรรม) ในขณะที่วัฒนธรรมของสังคมนั้นสามารถแสดงออกได้ในหลายรูปแบบ เช่น ธรรมเนียม วิถีชีวิต ฯลฯ ผลงานจากสื่อประเภทต่าง ๆ ก็ถือเป็นรูปแบบการแสดงออกอย่างหนึ่งของวัฒนธรรม

แนวทางการวิเคราะห์เนื้อหาสารในสายมนุษยศาสตร์อาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ

1.1 กลุ่มแรกจะมองหาความหมายเชิงสุนทรียะ ทั้งนี้เนื่องจากคำนิยามของคำว่า “วัฒนธรรม” ในทัศนะของนักวิชาการกลุ่มนี้ก็คือ “สิ่งที่ดีที่สุดในคำพูดที่งดงามที่สุดเท่าที่มนุษย์เคยพูดเคยกระทำมา” เพราะฉะนั้นในการวิเคราะห์เนื้อหาก็คงจะมองหาความงามของภาษา การใช้ถ้อยคำสละสลวยเสียงของดนตรี

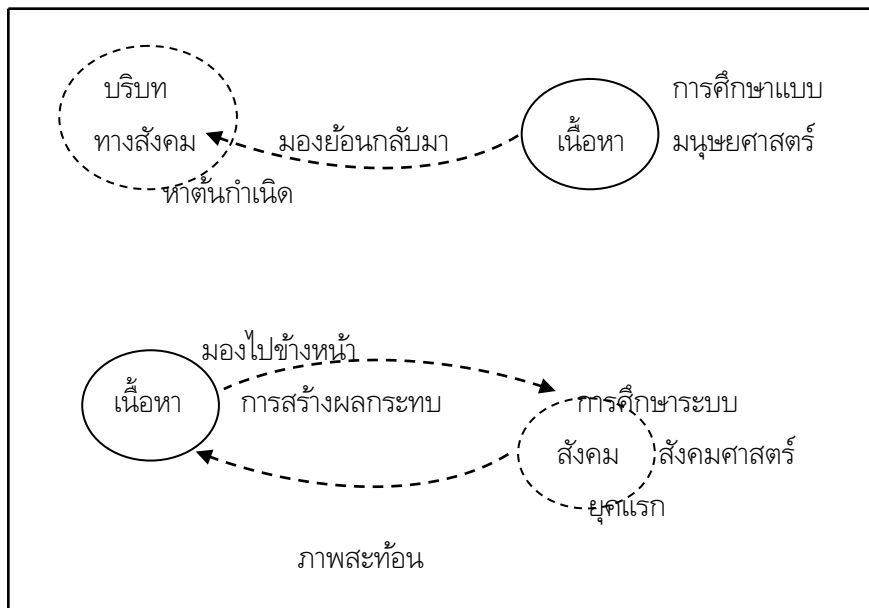
ที่ไพเราะ หรือถ้าเป็นกรณีของสื่อสมัยใหม่ เช่น ภาพยนตร์ ก็จะดูความงดงามของฉาก เครื่องแต่งกาย ภาพที่ถ่ายออกมา เป็นต้น

1.2 การวิเคราะห์หาความหมายของกลุ่มงานศิลป์ (Rhetoric) นักวิชาการกลุ่มนี้จะมองหาตรรกะภายใน (internal logic) ของเนื้อหา เช่น มองหากฎของการใช้ถ้อยคำ (เช่น หลักการแต่งโคลงสี่สุภาพ) มองหารูปแบบ มองหาเอกภาพของแก่นเรื่อง วิธีการเล่าเรื่อง เป็นต้น เมื่อนำหลักของกลุ่มวาทศิลป์มาใช้วิเคราะห์ว่า เนื้อหาสื่อสะท้อนสังคมอย่างไรบ้าง นักวิชาการกลุ่มนี้จะนำเอาหลักการวิเคราะห์องค์ประกอบของละครมาใช้วิเคราะห์เนื้อหา เช่น ทำการวิเคราะห์ตัวละคร การกระทำของตัวละคร ท่วงทำนองของเรื่อง สไตล์ของเรื่อง ฉาก มูลเหตุจูงใจของตัวละคร ฯลฯ โดยเชื่อว่าองค์ประกอบของละครเหล่านี้เป็นภาพตัวแทนของความเป็นจริงในสังคมในแต่ละยุคสมัย เช่น หากตัวละครไทยในสมัยอยุธยา เช่น นางพิมพิลาไลยได้ไปพบหน้าพลายแก้วที่วัด ก็สะท้อนให้เห็นโครงสร้างของสังคมสมัยนั้นว่า โอกาสที่หนุ่มสาวจะได้พบปะกันอยู่ที่วัด ซึ่งหากเป็นละครโทรทัศน์ไทยในปี พ.ศ. 2545 ตัวละครพระเอก-นางเอกก็มักจะไปพบกันในที่ทำงาน ร้านอาหาร หรือศูนย์การค้ามากกว่าตามสภาพความเป็นจริงของสังคมปัจจุบัน

1.3 การนำเอาทฤษฎีด้านมนุษยศาสตร์ เช่น ทฤษฎีจิตวิเคราะห์หรือทฤษฎี มานุษยวิทยาเชิงวัฒนธรรม มาวิเคราะห์เนื้อหา โดยมีข้อตกลงตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า นักมนุษยศาสตร์มีความเห็นว่าการบิดาของสื่อชิ้นนั้นเป็นส่วนเล็กๆหนึ่งของวัฒนธรรม ดังนั้น จึงต้องแสดง “ความเป็นจริง” ของสังคมนั้นๆ ออกมา ตัวอย่างเช่น การมีนิทานพื้นบ้านที่แสดงความขัดแย้งระหว่างลูกเขยกับพ่อตา ก็ย่อมสื่อแสดงว่าสภาพสังคมในขณะนั้นมีระบบการแต่งงานแบบฝ่ายชายย้ายไปอยู่บ้านผู้หญิง ทำให้ลูกเขยกับพ่อตาต้องอยู่บ้านเดียวกันจนสามารถมีเรื่องกระทบกระทั่งกัน และไปแสดงออกในนิทานพื้นบ้าน เช่น เรื่องสังข์ทองกับท้าวสามล เป็นต้น

2. ทฤษฎีภาพสะท้อนจากสายสังคมศาสตร์ยุคแรก

สำหรับการศึกษาเรื่องภาพสะท้อนจากสายสังคมศาสตร์ยุคแรก โดยเฉพาะในสาขาสื่อสารนั้น เริ่มต้นในยุคสมัยของการสื่อสารมวลชนที่กำลังสนใจเรื่องผลกระทบของสื่อที่มีต่อประชาชน (impact study) ในช่วงทศวรรษที่ 1920 ความแตกต่างระหว่างแนวทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ยุคแรกจึงมีทิศทางที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ ในขณะที่สายมนุษยศาสตร์เริ่มต้นจากการหยิบเนื้อหามาดู แล้วก็มองย้อนหลังกลับไปดูที่สังคมเพื่อดูต้นตอ/ที่มาของเนื้อหานั้น แต่การศึกษาแบบสังคมศาสตร์ยุคแรกนั้น หลังจากเริ่มต้นหยิบเนื้อหามาแล้ว ก็มองไปข้างหน้าว่าเนื้อหานั้นจะส่งผลกระทบต่อประชาชนและสังคมอย่างไรบ้าง แล้วจึงค่อยศึกษาเรื่องภาพสะท้อนเป็นประเด็นรอง ดังแสดงในภาพ

ภาพที่ 7.2 ทฤษฎีภาพสะท้อนแบบมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ยุคแรก

เนื่องจากในช่วงระยะเวลาที่นักวิชาการสื่อสาร เริ่มมาสนใจการวิเคราะห์เนื้อหาในช่วง สงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เนื้อหาในสื่อมวลชนส่วนใหญ่จึงมีประเด็นหลักเป็นเรื่องของการเมือง เป็น เรื่องของการโน้มน้าวอย่างเปิดเผย วิธีการวัดความหมายที่ถูกนำมาใช้ก็คือ วิธีการวิจัยเชิงปริมาณที่เน้นการ วัดอย่างเป็นกาววิสัย (objective) วัดอย่างเป็นระบบ (systematic) และดูแต่เนื้อหาที่แสดงออกมาอย่าง เปิดเผย (manifest) และหลังจากวัดปริมาณของความหมายที่ปรากฏมาได้แล้ว ก็จะมีการตีความไปใน 2 ทาง ทางหนึ่งก็คือการทำนายว่า ผลกระทบที่จะเกิดจากเนื้อหานั้นจะเป็นอย่างไรบ้าง เช่น หากมีถ้อยคำที่ เกี่ยวกับ “สงคราม” เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ก็จะส่งผลกระทบต่อประชาชนให้รู้ว่าสงครามใกล้จะเกิดขึ้นแล้ว ส่วนในอีกทาง หนึ่งก็คือ ปริมาณของเนื้อหานั้นจะเป็นตัวบ่งชี้ความเป็นจริงทางสังคม ในกรณีของสังคมไทยนั้นจะเห็นได้ ง่ายที่สุด ในช่วงปี พ.ศ. 2535 ในหน้าหนังสือพิมพ์ไทยจะมีคำว่า “นิกร” เต็มไปหมด แต่ในปี พ.ศ. 2545 ใน สื่อมวลชนทุกแขนงก็จะมีแต่คำว่า “ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน” กระจายไปทั่ว ปริมาณของถ้อยคำ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ในแต่ละช่วงเวลา สังคมไทยกำลังให้ความสำคัญกับอะไร ทิศทางของสังคมไทย กำลังเดินไปในเส้นทางไหน หรือสภาพความเป็นจริงของสังคมกำลังเป็นอย่างไร

3. ทฤษฎีภาพสะท้อนสายสังคมศาสตร์ยุคหลัง

จากแนวคิดที่ค่อนข้างเรียบง่ายของทฤษฎีภาพสะท้อนยุคแรกที่เราสรุปได้ว่า เนื้อหาอะไรที่พบมาก ก็จะมีอิทธิพลต่อสังคมมาก และในเวลาเดียวกัน เนื้อหาที่พบมากก็สะท้อนย้อนกลับมาบอกว่า สังคมกำลังเป็นเช่นในเนื้อหานั้น ในยุคหลังของทฤษฎีภาพสะท้อนสายสังคมศาสตร์ได้พัฒนาเรื่องการสะท้อนให้มีลักษณะซับซ้อนขึ้น เช่น ตัวอย่างแนวคิดต่อไปนี้

3.1 การศึกษาเนื้อหานั้นมีความสำคัญ เนื่องจากเนื้อหานั้นเป็นสิ่งที่แสดงออกมาข้างนอก และสามารถเป็นเส้นทางที่พาไปสู่สิ่งที่ถูกซุกซ่อนเอาไว้ เช่น บรรดาผู้ผลิตที่อยู่เบื้องหลัง ความตั้งใจของผู้ส่งสาร จุดยืนทางการเมือง อุดมการณ์หรือความใฝ่ฝันของเจ้าของบทประพันธ์ เป็นต้น ดังนั้น เพียงแค่วิเคราะห์จากเนื้อหาของโฆษณา ผู้วิเคราะห์ก็จะทราบเลยว่า ผู้ผลิตตั้งใจจะส่งสารให้กลุ่มผู้รับกลุ่มใด หรือจากการอ่านวิเคราะห์เนื้อหาในคอลัมน์ทางการเมืองในหนังสือพิมพ์ ผู้วิเคราะห์ก็จะทราบถึงจุดยืนทางการเมืองของผู้เขียนได้เลย

และที่ต่อเนื่องมาจากแนวคิดเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหาสามารถทำให้เราทราบได้ถึงผลกระทบที่จะมีต่อผู้รับสาร ซึ่งในยุคแรกนั้นมักจะเป็นผลกระทบระยะสั้นที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน (shortterm effect) ความสำคัญของผลกระทบระยะยาว (longterm effect) เช่น แนวคิดที่ว่า ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหา จะบอกให้ทราบได้ว่า คนในสังคมนั้น ๆ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับอะไรบ้าง ตัวอย่างเช่น หากมีการนำเนื้อหาในรายการโทรทัศน์สำหรับสตรีมาวิเคราะห์ดูเราก็จะพบว่า ผู้หญิงได้เรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับโลกภายนอกมากกว่าเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องครอบครัวและโลกภายนอกที่ได้เรียนรู้ นั้น มักจะเป็นเรื่องของโลกบันเทิงมากกว่าโลกเศรษฐกิจการเมือง เป็นต้น

3.2 ทฤษฎีการอบรมบ่มเพาะจากสื่อ (Cultivation Theory) แนวคิดเกี่ยวกับภาพสะท้อนในยุคหลังนี้ได้พัฒนาออกไปอีกมากมาย ตัวอย่างเช่น แนวคิดของกลุ่มทฤษฎีการอบรมบ่มเพาะจากสื่อที่เสนอว่า การวิเคราะห์ภาพสะท้อนจากเนื้อหาของรายการโทรทัศน์นั้น มิได้บ่งบอกเพียงแค่สังคมเราเป็นอะไรเท่านั้น หากแต่ภาพที่รับจากสื่อเหล่านั้นยังสามารถทำหน้าที่เป็นสถาบันอบรมบ่มเพาะเรื่องทัศนคติต่อโลกและต่อชีวิตให้แก่คนในสังคมอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะภายในสื่อจะบ่งบอกความหมายได้ถึง 4 อย่างด้วยกันคือ

- (1) บอกว่าอะไรเป็นอะไร (what is) เช่น การสร้างความหมายว่า ผู้หญิงจะเป็นอะไรได้บ้างในละครโทรทัศน์ เช่น เป็นแม่ เมีย สีนค้ำ สายลับ เมียน้อย ฯลฯ
- (2) บ่งบอกว่าอะไรสำคัญ (what is important) เช่น การสร้างความหมายว่า สำหรับผู้หญิงแล้ว การได้เป็นที่รักของผู้ชายคนหนึ่งมีความสำคัญอย่างไรที่สุด
- (3) บ่งบอกว่าอะไรถูกต้องเหมาะสม (what is right) เช่น การกระทำของแม่ของดาวพระศุภรีที่ท้องแล้วเอาลูกไปทิ้งไว้ในสถานสงเคราะห์นั้น เป็นสิ่งที่ผิดอย่างมากสำหรับผู้หญิง ซึ่งทำให้เธอต้องทรมานใจไปตลอดชีวิต

(4) บ่งบอกว่าอะไรสัมพันธ์กับอะไร (what is related to what) เช่น ความมอดทนอย่างยิ่งที่สุดของผู้หญิงที่เป็นนางเอก จะนำมาซึ่งการเอาชนะใจตัวละครรอบข้างทุกตัว เป็นต้น

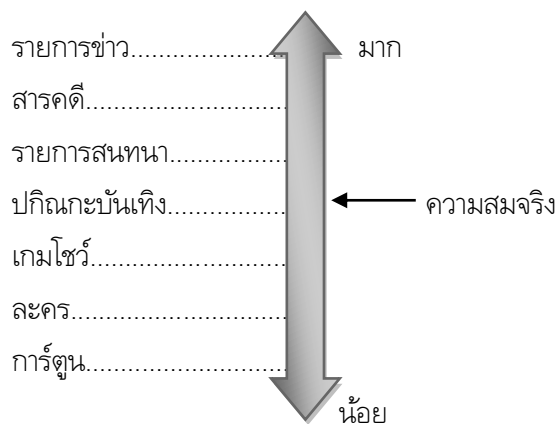
เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด วิธีการวิจัยก็ย่อมแปรเปลี่ยนตามไปด้วย ในขณะที่วิธีการวิจัยในยุคแรกนั้นใช้แต่การวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งเป็นการตอบคำถามว่า “มีภาพอะไร” (what is) ในปริมาณเท่าใด (how much) เท่านั้น แต่เมื่อแนวคิดเรื่องภาพสะท้อนที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ก็จำเป็นต้องมีการนำการวิจัยเชิงคุณภาพเข้ามาประกอบด้วย เพราะการวิจัยเชิงคุณภาพจะช่วยตอบคำถามว่า ภาพนั้นได้ถูกนำเสนออย่างไร (how to) ตัวอย่างเช่น งานศึกษาเรื่องภาพของแม่ในภาพยนตร์ไทยที่บงกช (2533) ได้ค้นพบในเชิงปริมาณว่า ภาพยนตร์ไทยมีการนำเสนอภาพของแม่ในปริมาณที่สูงมาก (แทบจะทุกเรื่อง) แต่ทว่าภาพของแม่ที่ถูกนำเสนอเหล่านั้นจะมีหลาย ๆ แบบ นับตั้งแต่แม่ที่ควบคุมชีวิตลูก แม่ที่เป็นเพื่อนลูก แม่ที่เป็นทาสลูก แม่ที่เรียกร้องราวกับเป็นเจ้าของชีวิตของลูก แม่ที่เสียสละ แม่ที่ดีประดุจแม่พระ ฯลฯ และเมื่อวิเคราะห์ต่อไปถึงเรื่อง “อุดมการณ์ของความเป็นแม่” ด้วยการดูวิธีการจัดลำดับคุณค่าที่ภาพยนตร์ให้กับแม่แต่ละชนิด ผู้วิจัยได้พบว่า สำหรับแม่ที่รักตัวเองมากพอ ๆ กับรักลูก แม่ที่พยายามเลี้ยงลูกให้เป็นตัวของตัวเองยังมีคุณค่าน้อยกว่าแม่ที่เสียสละทุกอย่างเพื่อลูก แม่ที่ดีประดุจแม่พระ แม่ที่ยอมทุกขระทมเพื่อลูก (ในสายตาของภาพยนตร์) เนื้อหาที่มีความหมายดังกล่าวนี้เป็นประจักษ์วิธีการสอนผู้หญิงในสังคมว่า ผู้หญิงควรจะรู้จักรักคนอื่นมากกว่ารักตนเองนั่นเอง

4. ตัวแปรเรื่องประเภทของเนื้อหาและประเภทของสื่อ

ถึงแม้ว่าเราอาจจะสนใจแต่เฉพาะเรื่องความหมายที่ปรากฏในเนื้อหาสาร แต่เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า เนื้อหาเหล่านั้นอาจจะเดินทางจากผู้ส่งไปยังผู้รับได้ตามลำพัง หากแต่จะต้องใช้สื่อเป็นพาหนะนำทางไป ดังนั้น ตัวแปรเรื่องประเภทของเนื้อหาและประเภทของสื่อจึงเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องความหมายในเนื้อหาอยู่ด้วย

สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาสารที่เป็นผลผลิตของสื่อมวลชนนั้น เนื่องจากเนื้อหาของสื่อมวลชนสมัยใหม่ เช่น คอลัมน์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์ นิตยสารประเภทต่าง ๆ ที่ภายในก็ยังมีคอลัมน์ที่ต่าง ๆ กัน รายการในวิทยุและโทรทัศน์ ภาพยนตร์แต่ละประเภท ฯลฯ ทำให้มีวิธีการแบ่งประเภทของเนื้อหาในผลงานสื่อมวลชนออกได้เป็นหลาย ๆ แบบ และมีผลต่อเรื่องการอ่านความหมายติดตามมา เช่น อาจมีการแบ่งประเภทเป็นรายการที่มีรสนิยมและไร้รสนิยม (highbrow/lowbrow) เนื้อหาประเภทส่งเสริมสังคม (prosocial) หรือต่อต้านสังคม (anti-social) เป็นต้น แต่ส่วนที่แบ่งโดยใช้เกณฑ์เรื่อง “ความสมจริงของเนื้อหา” เป็นวิธีการที่นักวิชาการนิยมมาก ซึ่งเราอาจจะเรียกประเภทรายการที่มีความสมจริงมากที่สุดไปถึงน้อยที่สุดได้ดังนี้

ภาพที่ 7.3 การแบ่งประเภทรายการตามเกณฑ์ความจริงของเนื้อหา

การแบ่งประเภทรายการดังกล่าวนี้จะมีผลมาถึงเรื่องการรับรู้ความหมายของผู้รับสาร และการเรียกร้องความจริงของแต่ละรายการ ในขณะที่ชมภาพยนตร์การ์ตูนนั้น ผู้ชมจะไม่ตั้งคำถามเลยว่า “เป็นไปได้อย่างไรที่ตัวละครแบบป๊อบอายกินผักขมเสร็จแล้วก็แข็งแรงขึ้นมาทันที” เพราะรับรู้ความหมายของประเภทรายการอยู่แล้วว่า “เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นโดยไม่ต้องมีความสมจริง” แต่สำหรับรายการข่าวนั้นจะถูกตั้งคำถามอยู่ตลอดเวลาว่า “เป็นภาพที่เกิดขึ้นจริง ๆ หรือเปล่าหรือตกแต่งขึ้น” ตัวอย่างที่เคยเกิดปัญหาคือ ในวงการโทรทัศน์ของอเมริกันคือ การแข่งขันในรายการเกมโชว์ ซึ่งมีการตกลงความหมายร่วมกันว่า ต้องเป็นการแข่งขันจริง ๆ ไม่ใช่เรื่องแต่งแบบนวนิยายหรือละคร แต่เมื่อผู้ผลิตรายการแต่งเรื่องขึ้นมาก็ถูกประหลาดใจจากผู้ชมเพราะผิดไปจากความหมายของรายการที่ตกลงกันไว้ คำถามที่ผู้ชมมักสงสัยว่า “แจ็กพ็อตในรายการนั้นแตกจริงหรือเปล่า” แสดงให้เห็นถึงการรับรู้และการเรียกร้องความหมายของลักษณะสมจริงของรายการประเภทเกมโชว์

5. ความถูกต้องเที่ยงตรงของการสะท้อน

ทฤษฎีเรื่องภาพสะท้อนของโลกที่เป็นจริงที่ปรากฏในสื่อ่นั้นเป็นเรื่องที่เล่นอยู่ระหว่างความเป็นจริง 2 แบบ คือ **ความเป็นจริงของสังคม (social reality)** และ **ความเป็นจริงในสื่อ (media reality)** และคำถามที่มักจะถูกถามอยู่ตลอดเวลาก็คือ ความเที่ยงตรง (objectivity) ระหว่างความเป็นจริงทั้งสองแบบนี้ หรืออาจกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า ความเป็นจริงในสื่อ่นั้นบิดเบือนไปจากความเป็นจริงของสังคมมากน้อยเพียงใด

จากการวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาเนื้อหาของรายการข่าว ซึ่งเป็นรายการที่ถูกคาดหวังว่าจะต้องมีความสมจริงมากที่สุด อย่างไรก็ตาม ผลจากการวิจัยวิเคราะห์เนื้อหารายการข่าวในสื่อทุกประเภทก็พบว่าสื่อมวลชนมีแนวโน้มที่จะนำเสนอภาพของโลก ภาพของสังคม ภาพของบุคคล และภาพของเหตุการณ์ที่เบี่ยงเบนไปจากความเป็นจริงอยู่ตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น

- เนื้อหาข่าวมักจะนำเสนอภาพและเรื่องราวของ “บุคคลระดับสูง” มากเกินไป คำว่า “บุคคลระดับสูง” หมายถึงคนที่มีอาชีพการงานดี มีรายได้ดี มีสถานภาพและอำนาจในสังคมที่เห็นได้ชัดเจน ทั้ง ๆ ที่คนกลุ่มนี้มีปริมาณเพียงเล็กน้อยในโลกความเป็นจริง แต่กินพื้นที่มากในโลกของสื่อ ซึ่งในด้านหนึ่งเท่ากับการสร้างความหมายว่า บุคคลเหล่านี้มีความสำคัญระดับชี้ขาดความเป็นความตายและทิศทางของสังคม

- เนื้อหาของข่าวมักจะนำเสนอภาพและเรื่องราวของประเทศบางประเทศ (ทั้ง ๆ ที่เป็นประเทศเล็ก ๆ) มากกว่าประเทศบางประเทศ บรรดาเรื่องราวของประเทศมหาอำนาจจะได้รับนำเสนออยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นประเด็นปลีกย่อยเพียงใดก็ตาม

- การนำเสนอภาพของคนกลุ่มน้อย กลุ่มคนด้อยโอกาส กลุ่มคนด้อยสิทธิ กลุ่มคนชายขอบ (marginal) มักจะมีลักษณะเป็นแบบฉบับเดียวกันหมด (stereotype) เช่น ภาพของผู้หญิง ภาพของวัยรุ่น ภาพของคนผิวดำ ชาวเขา ฯลฯ

จากข้อเท็จจริงที่พบว่า ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสื่อ แม้แต่ในประเภทรายการที่ต้องเป็นเรื่องจริง เช่น รายการข่าว ก็ยังปรากฏว่าภาพในโลกของสื่อ นั้นเบี่ยงเบนอยู่เป็นประจำอย่างต่อเนื่องและอย่างเป็นระบบ จากข้อเท็จจริงนี้มีทฤษฎีที่จะอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวอยู่หลายคำอธิบาย เช่น

- **ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)** ทฤษฎีนี้จะอธิบายว่า การสะท้อนภาพที่เบี่ยงเบนจากความเป็นจริงนั้นเป็นความจำเป็นต่อระบบ เนื่องจากการสะท้อนดังกล่าวต้องทำหน้าที่บางประการ เช่น การนำเสนอภาพของคนกลุ่มน้อยที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบแล้วถูกลงโทษนั้น ก็เพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม ส่วนการนำเสนอภาพของ “บุคคลระดับสูง” จำนวนมาก ๆ นั้นก็เพื่อเป็นตัวแทนและแบบอย่าง หรือช่วยตอกย้ำค่านิยมบางอย่างของสังคมเอาไว้

- **ทฤษฎีการครอบงำ (Hegemony theory)** ทฤษฎีนี้เสนอว่า เนื่องจากสื่อมวลชนเป็นกลไกของสังคมที่ทำหน้าที่สร้างภาพลักษณ์ สร้างความคิดหลักเพื่อครอบงำ สร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้มีอำนาจ ดังนั้น กลุ่มผู้มีอำนาจจึงเข้าใช้กลไกตัวนี้เพื่อบรรลุเป้าหมายต่าง ๆ การนำเสนอภาพของบุคคลระดับสูงก็เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่คนกลุ่มนี้ หรือเพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจของกลุ่มผู้ควบคุมกลไกรัฐ

• **ทฤษฎีองค์กร** ทฤษฎีนี้จะกล่าวถึงบรรดาข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ล้อมกรอบการทำงานขององค์กรเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดด้านธุรกิจ (เช่น การทำงานสารคดีต้องใช้งบประมาณสูงมาก) ข้อจำกัดด้านการเมือง (เช่น นักการเมืองที่ชอบขอโอกาสมาปรากฏตัวในรายการ) ข้อจำกัดด้านเวลา (การหาข่าวจากแหล่งข่าวราชการจะใช้เวลาน้อยกว่าใช้แหล่งข่าวจากชาวบ้าน) ข้อจำกัดด้านรสนิยมของผู้ชมที่รวมศูนย์ (เช่น ชอบดูเรื่องราวของบุคคลสำคัญมากกว่าชอบดูเรื่องราวของคนธรรมดาสามัญ) เป็นต้น ข้อจำกัดทั้งหลายที่กล่าวมานี้เข้ามากำหนดวิธีการนำเสนอเนื้อหาของสื่อมวลชนให้เบี่ยงเบนจากความเป็นจริงอยู่ตลอดเวลา

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.1.3 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.1.3
ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.1 เรื่องที่ 7.1.3

เรื่องที่ 7.1.4 ทฤษฎีการตีความสารของออสกูด

ชาร์ลส์ ออสกูด เป็นนักวิจัยด้านจิตวิทยาและผู้บริหารชาวอเมริกันที่โด่งดังมากคนหนึ่งในช่วงทศวรรษที่ 1960 และเป็นผู้ที่พัฒนาทฤษฎีเรื่องความหมายที่มีอิทธิพลมากในแวดวงวิชาการด้านจิตวิทยาและการสื่อสาร แต่เพื่อทำความเข้าใจกับแนวคิดของออสกูด จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับสำนักคิดด้านจิตวิทยาที่มีอยู่

สำนักคิดด้านจิตวิทยาที่มีอยู่ 3 กระแสใหญ่ ๆ คือ

1. สำนักจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) นักวิชาการที่รู้จักกันดีคือ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (S. Freud) จิตวิทยาสาขานี้สนใจที่จะค้นหาสิ่งที่ถูกซ่อนอยู่ในจิตไร้สำนึก (unconscious) ของมนุษย์ เพราะเชื่อว่า มีแต่การล้วงลึกลงไป ในจิตในส่วนนี้เท่านั้นจึงจะช่วยให้เข้าใจการกระทำของมนุษย์

2. สำนักพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) แนวคิดของสำนักนี้เป็นแรงที่ต่อต้านกลุ่มจิตวิเคราะห์ โดยยกเลิกที่จะค้นหาสิ่งที่ถูกซ่อนอยู่ในจิต แต่สนใจในสิ่งที่ปรากฏออกมาภายนอก คือ การกระทำ/พฤติกรรมของมนุษย์ และกลุ่มนี้เชื่อว่าพฤติกรรมหรือที่เรียกว่า การตอบสนอง (response) นั้น เกิดจากการนำจับคู่/วางเงื่อนไขกับบรรดาสิ่งเร้า (stimulus) ต่าง ๆ ที่เรียกว่า S-R conditioning เช่น เวลาที่เรามองเห็นมะขาม (สิ่งเร้า) เราก็จะมีปฏิกิริยาตอบสนองด้วยอาการน้ำลายสอ

3. สำนักความเข้าใจ (Cognitivism) แนวคิดหลักของสำนักนี้จะยืนอยู่ตรงกลางระหว่างจิตวิเคราะห์และพฤติกรรมนิยม กล่าวคือ จะไม่ล้วงลึกไปถึงจิตไร้สำนึก แต่ก็จะไม่ผิวเผินแบบพฤติกรรมนิยม โดยได้นำเสนอว่าในระหว่างระหว่างสิ่งเร้า (S) กับการกระทำแบบปฏิกิริยาตอบสนองของมนุษย์นั้น (R) จะมีสิ่งที่เรียกว่า “กล่องดำ” (block box) หรือความเข้าใจ (cognition) บรรจุอยู่ตรงกลาง และนักวิชาการควรให้ความสนใจกับการศึกษาระบบความเข้าใจของมนุษย์

จากกระแสแนวคิดใหญ่ ๆ ทั้ง 3 กระแสนั้น ในช่วงทศวรรษที่ 1960 กระแสพฤติกรรมนิยมกำลังเป็นกระแสหลักของการศึกษาด้านสังคมศาสตร์และการสื่อสารโดยมีกระแสสำนักความเข้าใจที่เริ่มได้รับความสนใจมากขึ้น สำหรับออสกูดนั้นจะใช้แนวคิดของสำนักความเข้าใจเป็นแกนหลักของทฤษฎีซึ่งมีแนวคิดสำคัญ ๆ ดังนี้

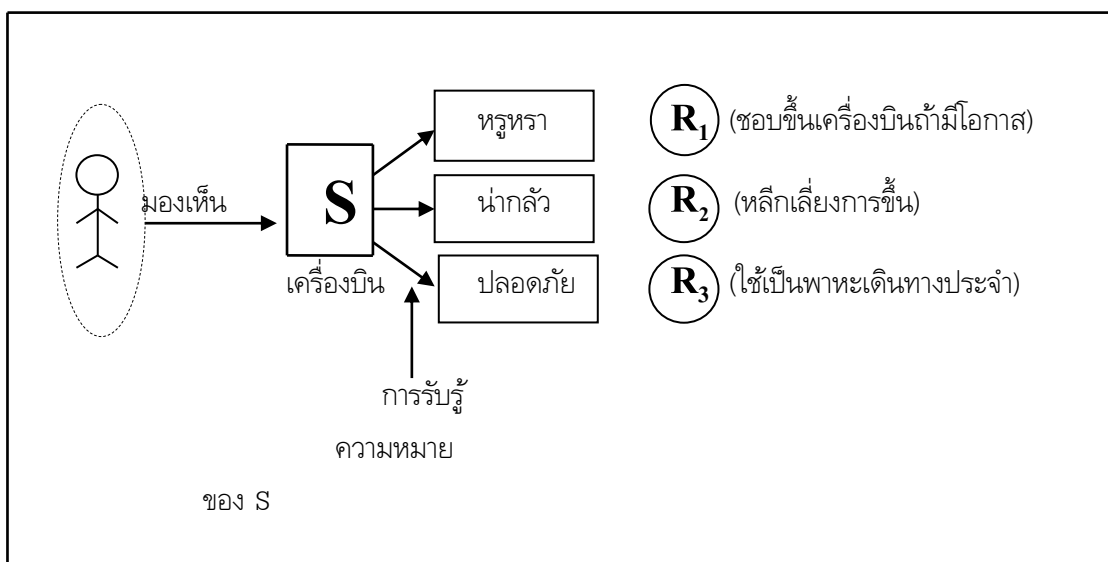
1. ความหมายเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลและต้องเรียนรู้

ออสถุดีริเริ่มเสนอแนวคิดที่ว่า เรื่องของความหมายไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมาตามธรรมชาติ หากแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องมาเรียนรู้เอา ดังนั้น หากไม่ได้เรียนรู้ เราก็จะไม่มีทางรู้โดยอัตโนมัติได้เลยว่า “การพยักหน้าแปลว่า ตกลง” (พฤติกรรมนี้เรามักนึกกันว่าเป็นไปโดยธรรมชาติ) และการเรียนรู้นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “การคิด/การเข้าใจและการกระทำ”

ในส่วนของวิธีศึกษาวิจัยนั้น ออสถุดีให้ความสำคัญกับความหมายที่เริ่มต้นจากหน่วยการศึกษา ระดับ “ปัจเจกบุคคล” ขึ้นมา เขาได้ยกตัวอย่างว่า เมื่อเราคิดถึงความหมาย เช่น นกแก้ว สบาย อันตราย ปลอดภัย หูหრა แพง รวดเร็ว มหัศจรรย์ ผืนธรรมชาติ ฯลฯ บรรดาความหมายที่เราคิดถึงนี้ ออสถุดีเรียกว่า “ความหมายโดยนัยประหวัด” (connotative meaning) ซึ่งเป็นสิ่งที่ออสถุดีให้ความสนใจที่จะตอบคำถามว่า ความหมายโดยนัยประหวัดนี้ประกอบด้วยอะไรบ้างและมีที่มาจากไหน

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ของออสถุดี

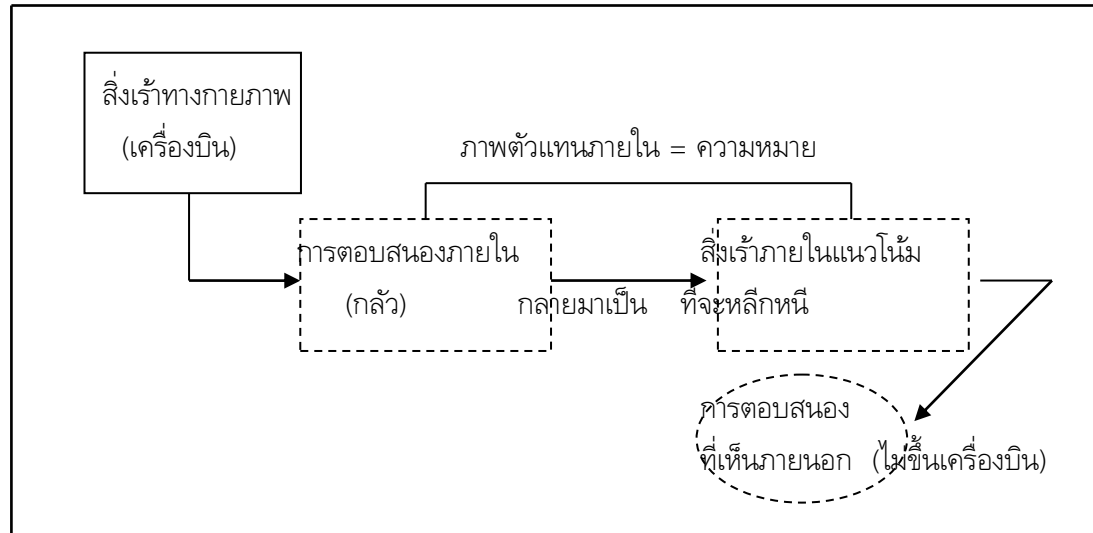
ออสถุดีเริ่มต้นจากทฤษฎีการเรียนรู้ของพฤติกรรมนิยมที่อธิบายว่า คนเราเรียนรู้ตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ด้วยการสร้างสะพานเชื่อมโยงระหว่าง S-R (สิ่งเร้า-ตอบสนอง) คู่ต่าง ๆ และความหมายจะเกิดขึ้นจากการที่บุคคลรับรู้ “ความหมาย” ของสิ่งเร้า (S) แล้วสร้างสะพานเชื่อมโยงไปในหัวสมอง เพื่อกระตุ้นปฏิกิริยาตอบสนองออกมา ดังภาพ

S

ภาพที่ 7.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ของพฤติกรรมนิยม

แต่ทว่าความเชื่อมโยงระหว่าง S-R ในทัศนะของออสถุ๊ดนั้นมีความซับซ้อนมากกว่าที่กล่าวมานั้น โดยแสดงออกเป็นแผนผังดังในภาพ

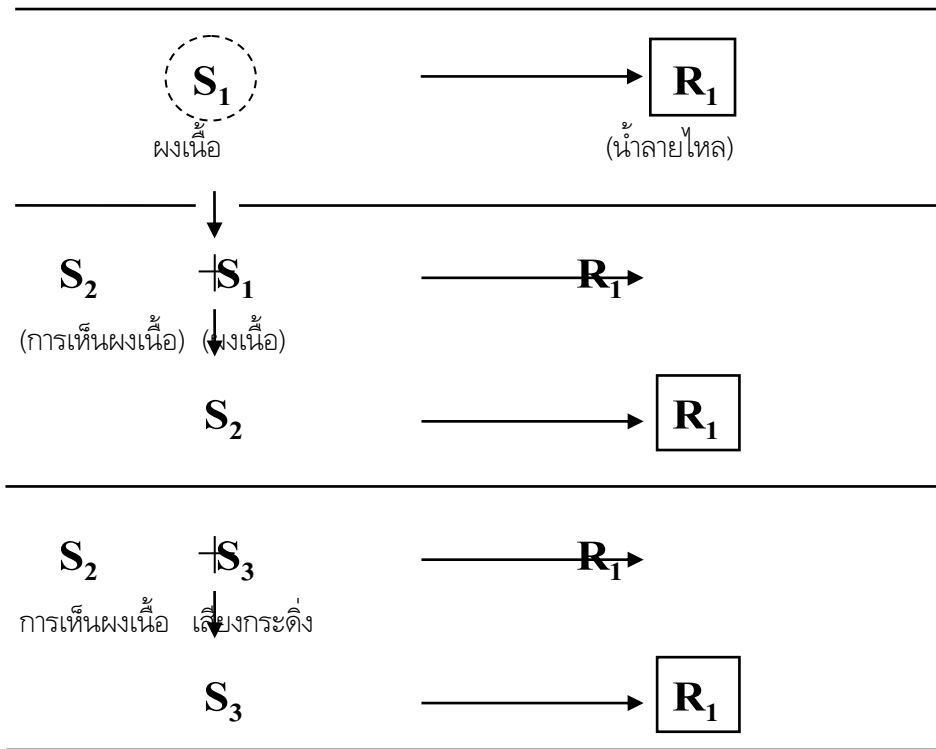

ภาพที่ 7.5 ทฤษฎีการเรียนรู้ของออสถุ๊ด

เริ่มจากนาย ก. มองเห็น**สิ่งเร้าภายนอก** (ในที่นี้คือเครื่องบิน) ซึ่งจะกระตุ้นให้เกิด**การตอบสนองภายใน** (ความกลัว) จากนั้น ความกลัวที่เป็น**การตอบสนองภายใน**จะแปรเปลี่ยนมาเป็น**สิ่งเร้าภายใน** (ในที่นี้คือ แนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยง) ซึ่งจะกระตุ้นให้เกิด**การตอบสนองที่แสดงออกภายนอก** (ในที่นี้คือการไม่ขึ้นเครื่องบิน) ออสถุ๊ดกล่าวว่า ความสัมพันธ์ของ**การตอบสนองภายใน** และ **สิ่งเร้าภายใน**นี้แหละที่เรียกว่า “ภาพตัวแทนภายใน” (internal representation) หรือ “ความหมาย” (meaning)

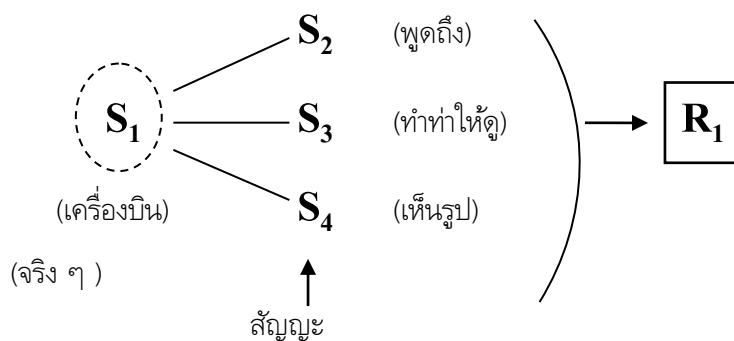
3. จากสิ่งเร้าของจริง สู่สิ่งเร้าที่เป็นสัญลักษณ์

โดยอาศัยเรื่องการจับคู่วางเงื่อนไขดังเช่น ในงานวิจัยเรื่องการหลั่งน้ำลายของสุนัขในชั้นเริ่มต้น เริ่มจากการที่**ผงเนื้อ**มาถูกลิ้นจะเกิดปฏิกิริยาน้ำลายไหล ในชั้นต่อมา เพียงแค่ “การเห็นผงเนื้อ” ที่ถูกนำมาจับคู่วางเงื่อนไขกับ “ตัวผงเนื้อ” ก็สามารถทำให้สุนัขน้ำลายไหลได้แล้ว ในระยะที่สามเมื่อผู้ทดลองนำเอาเสียงกระดิ่งไปวางเข้ากับผงเนื้อ ก็สามารถทำให้สุนัขมีปฏิกิริยาเดียวกันได้ดังที่แสดงในภาพ

ภาพที่ 7.6 การจับวางคู่เงื่อนไขของสิ่งเร้าและการตอบสนอง

จากหลักการดังกล่าวออกสก็อตได้นำมาใช้กับเรื่องสิ่งเร้าที่เป็นเครื่องบินที่กล่าวมาแล้วว่า หากมีการนำ “สัญญาณ” ไม่ว่าจะเป็นภาพ เสียง (เช่น รูปเครื่องบิน คำพูดว่า “เครื่องบิน”) มาเข้าคู่กับ “สิ่งเร้าที่เป็นเครื่องบินจริง ๆ” ก็จะสามารถสร้างความหมายและกระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยาตอบสนองแบบเดียวกัน

ภาพที่ 7.7 จากสิ่งเร้าของจริงสู่สิ่งเร้าที่เป็นสัญญาณ

ตัวอย่างในชีวิตประจำวันที่เราคุ้นเคยก็เช่น คนที่กลัวจิ้งจกนั้น เพียงแต่พูดถึงหรือเอารูปจิ้งจกให้ดูก็กลัวเสียแล้ว และตัวอย่างที่เราคุ้นเคยอย่างอื่นก็คือ การนั่งชมภาพยนตร์ซึ่งเป็นเพียงแค่สัญญาณเท่านั้น แต่ก็สามารถเรียกปฏิกิริยาในการหัวเราะร้องไห้ ตื่นเต้น ของผู้ชมได้ราวกับเป็น “ของจริง”

ออสการ์ดขยายแนวคิดนี้ต่อไปว่า ประสบการณ์ส่วนใหญ่ของคนเรานั้น มักจะไม่ได้เกิดการเรียนรู้มาจากการสัมผัสกับ **สิ่งเร้าที่เป็นของจริง** แต่ส่วนใหญ่เราเรียนรู้โดยการ **สืบทอดผ่านสัญญาณ** ต่าง ๆ มาเป็นทอด ๆ โดยที่บางครั้งอาจเป็นการเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากสัญญาณโดยไม่ต้องมีสิ่งเร้าของจริง ตัวอย่างเช่น มีคนไทยจำนวนมากที่ไม่เคยได้สัมผัสกับหิมะเลย เพียงแต่เรียนรู้ผ่านสัญญาณที่เป็นภาพ เป็นเสียงบรรยายเป็นคำพูดเล่าเรื่อง แต่จากการเรียนรู้ผ่านสัญญาณเหล่านั้น ก็สามารถทำให้เรามีปฏิกิริยาตอบสนองว่า “แค่เห็นภาพหิมะก็หนาวเสียแล้ว”

ออสการ์ดยกตัวอย่างการถ่ายโอน **ความหมาย** ของสิ่งเร้าจากตัวจริงไปสู่สัญญาณ เช่น ถ้าเราเรียนรู้ชุดความหมายของแมงมุมว่าเป็นสัตว์ที่มีขน อันตราย ต่อมาเมื่อเราดูภาพยนตร์เรื่อง “TARANTULA” (ซึ่งอาจจะเป็นสัตว์ที่ไม่มีอยู่จริงเลย) แต่ก็มีบรรยายแบบจับคู่วางเงื่อนไขว่า ตัว tarantula ก็คือ แมงมุมขนาดใหญ่ เราก็ถ่ายโอนชุดความหมายทั้งหมดของแมงมุมมายังตัว tarantula ว่าเป็นสัตว์ที่ตัวใหญ่ มีขน และอันตราย เป็นต้น ออสการ์ดกล่าวว่า การเรียนรู้ทำความเข้าใจและให้ความหมายกับสิ่งต่าง ๆ หรือสิ่งใหม่ ๆ ในโลกนี้ของเราก็เป็นกระบวนการแบบที่เราเรียนรู้เรื่องแมงมุมและตัว tarantula ที่กล่าวมา

4. การวัดความหมาย

ข้อที่เด่นมากของออสการ์ดก็คือ ไม่เพียงแต่นำเสนอทฤษฎีที่เป็นหลักการเท่านั้น หากว่าเขายังได้แปรหลักการในทฤษฎีออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อนำมาวิจัยอีกด้วย ดังนั้น จากแนวคิดทฤษฎีว่า **ความหมาย** คือ ภาพตัวแทนภายในที่อยู่ระหว่างสิ่งเร้าภายนอกและการตอบสนองภายนอก ออสการ์ดจึงนำมาสร้างเครื่องมือการวัดความหมายที่เรียกว่า Semantic Differential

จากตัวอย่างเรื่องแมงมุมและตัว tarantula ที่ยกมา จะเห็นได้ว่า ความหมายนั้นสามารถแสดงออกมาได้ด้วยการใช้ **คำคุณศัพท์ (adjective)** พรรณนาคุณสมบัติของสิ่งเร้านั้น ดังนั้น ออสการ์ดจึงสร้างเครื่องมือที่หาชุดของคำคุณศัพท์ที่แสดงภาพของความหมายของสิ่งเร้าที่เราต้องการจะวัด โดยแยกออกเป็นคำคุณศัพท์คู่ตรงกันข้าม และให้น้ำหนักเอาไว้ดังภาพข้างล่างนี้

ดี	<u>3</u>	:	<u>2</u>	:	<u>1</u>	:	<u>0</u>	:	<u>1</u>	:	<u>2</u>	:	<u>3</u>	เลว
ใหญ่	—	:	—	:	—	:	—	:	—	:	—	:	—	เล็ก
อันตราย	—	:	—	:	—	:	—	:	—	:	—	:	—	ปลอดภัย
น่ารัก	—	:	—	:	—	:	—	:	—	:	—	:	—	น่าเกลียด
มีประโยชน์	—	:	—	:	—	:	—	:	—	:	—	:	—	มีโทษ

ภาพที่ 7.8 แสดงการวัดความหมายแบบ semantic differential

จำนวนคุณศัพท์นี้จะมีสักประมาณ 50 คำสำหรับการวัดสิ่งเร้าประเภทหนึ่ง หลังจากนั้นก็นำเสนอสิ่งเร้าที่ต้องการวัดความหมายให้กลุ่มตัวอย่างดู แล้วให้ทำเครื่องหมายแสดงปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้า นั้น ๆ ตามช่วงคุณสมบัติของคุณศัพท์ที่ระบุเอาไว้ให้ หลังจากนั้นก็นำเอาคำตอบมาใช้วิธีการทางสถิติที่เรียกว่า การวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อวิเคราะห์หาความหมายรวมของสิ่งเร้านั้น ๆ ตามช่วงคุณสมบัติของคุณศัพท์ที่ระบุเอาไว้ให้ หลังจากนั้นก็นำเอาคำตอบมาใช้วิธีการทางสถิติที่เรียกว่า การวิเคราะห์ปัจจัย (factor analysis) เพื่อวิเคราะห์หาความหมายของสิ่งเร้านั้น

5. การสร้างทฤษฎี Semantic space

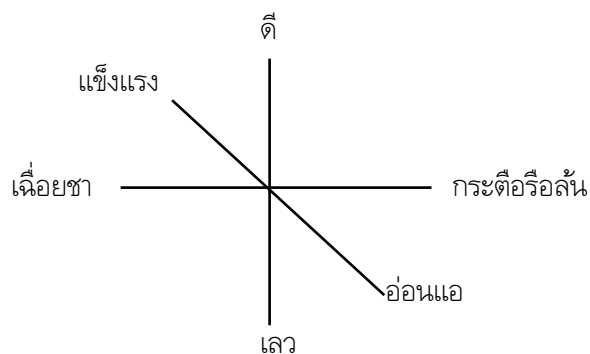
จากผลการวิจัยหลายต่อหลายครั้งนำออกสู่การสรุปเนื้อหาเพื่อสร้างทฤษฎีที่เขาเรียกว่า Semantic space ออกสู่พบว่า การให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ นั้นจะประกอบด้วยมิติ 3 มิติคือ

1. การประเมินผล (evaluation) ได้แก่ ชุดคำคุณศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการประเมินค่าต่าง ๆ เช่น ดี-เลว สวย-น่าเกลียด เป็นต้น

2. การทำกิจกรรม (activity) ได้แก่ ชุดคำคุณศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เฉื่อยชา-กระตือรือร้น คล่องแคล่ว-เชื่องช้า เป็นต้น

3. สมรรถนะ (potency) ได้แก่ ชุดคำคุณศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับขีดความสามารถหรือสมรรถนะของสิ่งเร้า เช่น แข็งแรง-อ่อนแอ อุดกั้น-หวั่นไหวง่าย ฯลฯ

ดังนั้น ความหมายโดยนัยประหวัดที่บุคคลมีต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ จะวางอยู่บนมิติทั้ง 3 ซึ่งออกสู่ได้ร่างออกมาเป็นกราฟดังนี้

ภาพที่ 7.9 กราฟแสดงสามมิติของ semantic space

ออสกูดได้นำเอาแนวคิดต่าง ๆ เช่น ภาสิต ดนตรี ศิลปะ ฯลฯ มาทำการวิเคราะห์หาความหมาย โดยใช้เครื่องมือ Semantic Differential ที่กล่าวมา และยังมีการทำวิจัยดังกล่าวในประเทศต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน โดยที่ออสกูดมีความเชื่อว่า แม้ว่าการให้ความหมายต่อสิ่งเร้าในวัฒนธรรมต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกัน แต่ทว่า การให้ความหมายทั้งหมดก็จะครอบคลุมอยู่ในมิติทั้ง 3 ของทฤษฎี Semantic space นี้เอง

เมื่อนำทฤษฎีการตีความหมายของออสกูดไปเปรียบเทียบกับทฤษฎีภาพสะท้อนความเป็นจริงดังที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า ข้อแตกต่างประการแรกเลยก็คือ ทฤษฎีการตีความของออสกูดนั้นได้ให้ความสำคัญกับ “ตัวบุคคล” ในกระบวนการรับรู้ความหมาย ซึ่งตัวบุคคลนี้เป็นสิ่งที่หล่นหายไป ในทฤษฎีภาพสะท้อน อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีการตีความหมายของออสกูดก็ยังใช้รากฐานทางทฤษฎีแบบพฤติกรรมนิยมที่มองบทบาทของบุคคลในด้านที่ต้องเป็นฝ่ายตั้งรับ (passive) บรรดาสิ่งเร้าที่ठाโถมเข้ามา แม้ว่าจะได้ขยายการอธิบายในเรื่องคุณสมบัติพิเศษของมนุษย์ในเรื่องความเข้าใจ (แต่ก็ยังใช้สูตร S-R conditioning อยู่ดี) และหน่วยการศึกษาของออสกูดก็คงเป็นไปตามสูตรของทฤษฎีพฤติกรรมนิยมคือเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งลักษณะทั้ง 2 ประการนี้ทำให้ทฤษฎีการตีความของออสกูดแตกต่างจากทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม ซึ่งมีรากฐานทฤษฎีมาจากสำนักปรากฏการณ์นิยมและปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.1.4 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.1.4

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.1 เรื่องที่ 7.1.4

เรื่องที่ 7.1.5 ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมกับการรับรู้ความหมาย

ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construction of Reality) เกิดมาจากแนวคิดของกลุ่มนักสังคมวิทยาเยอรมัน สำนักปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) เช่น อัลเฟรด ชูทซ์ (A. Schutz) และได้รับการพัฒนาอย่างมากจากนักสังคมวิทยาอเมริกัน คือ จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (G.H. Mead) โดยที่มีดเน้นความคิดหลักที่ตกผลึกอยู่ในประโยคของชูทซ์ที่ว่า “โลกแห่งความเป็นจริงในชีวิตประจำวันของเราทุกคนล้วนแต่เป็น**อัตวิสัยร่วม (intersubjectivity)** ที่เกิดขึ้นจากการประกอบสร้าง (construction) ระหว่างความเป็นจริงที่หยิบมาจากคนอื่น บวกผสมกับความเป็นจริงที่เราสร้างขึ้นมาเอง” (เราจะทำความเข้าใจแก่นความคิดหลักนี้ในตอนต่อ ๆ ไป) แนวคิดหลัก ๆ เรื่องการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมที่มาเกี่ยวข้องกับการรับรู้ความหมายมีดังนี้

1. ทศนะเกี่ยวกับ “ความเป็นจริงของมนุษย์”

ในขณะที่สำนักปรากฏการณ์นิยมเสนอข้อคิดของกลุ่มตนเองขึ้นมา นั้น ช่วงเวลานั้นกระแสวิชาการที่สาขาจิตวิทยาที่กำลังเป็นกระแสหลักคือ กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ที่เชื่อว่าการเรียนรู้เกิดมาจากจับคู่วางเงื่อนไขแบบง่าย ๆ ของทฤษฎีจิตวิทยาแบบ S-R Conditioning

สำนักปรากฏการณ์นิยมกล่าวว่า มนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ตรงที่ว่า ในเส้นทางระหว่างสิ่งเร้า (Stimulus) และการตอบสนอง (Response) นั้น สำหรับมนุษย์แล้วมีกระบวนการทางจิต (Mental process) เป็นตัวกลางอยู่ระหว่างนั้น พุดง่าย ๆ ก็คือ ก่อนจะลงมือตอบสนองหรือมีปฏิกิริยาอะไรนั้น มนุษย์เราได้รู้จักคิด ได้รู้สึก ได้ให้ความหมาย ได้ตีความ ฯลฯ เสียก่อน ตัวอย่างการกระทำของมนุษย์บางคนที่ยอมพลีชีพในสงครามจึงมิใช่ปฏิกิริยาตอบสนองแบบ S-R conditioning หากแต่เป็นการกระทำที่มีความหมายสำหรับเขา เป็นต้น

2. คนเราเรียนรู้ด้วย “ประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์”

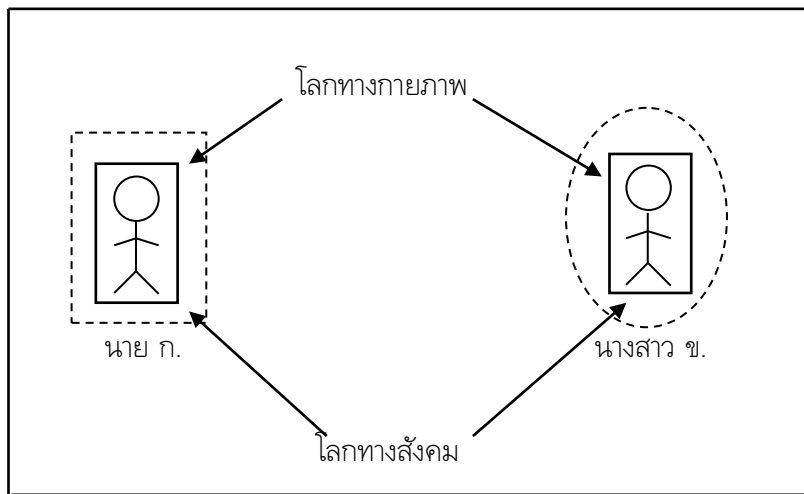
หลังจากการปฏิเสธว่าคนเราไม่ได้เรียนรู้แบบวางเงื่อนไขเช่นในสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ แล้ว มีดก็เสนอต่อว่า คนเราเรียนรู้ด้วยการมีประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ตัวอย่างกิจกรรมที่มีต่อนใจก็คือ กิจกรรมการเล่น ซึ่งเขาเห็นว่า คนเราจะเข้าใจการเล่นกีฬาด้วยการลงมือเล่น/การมีประสบการณ์และการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เท่านั้น ในการเล่น เราจะต้องเข้าใจ**บทบาทของเรา**ตามกฎกติกาของเกม และ

พร้อมกันนั้นเราก็ต้องเข้าใจ**บทบาทของคนอื่น**ด้วย เช่น เวลาที่เล่นฟุตบอล เราต้องเข้าใจบทบาทของเราในฐานะกองหน้าและต้องเข้าใจบทบาทของเพื่อนร่วมทีม ฝ่ายตรงข้าม รวมทั้งบทบาทของกรรมการด้วย และในการเล่นเกมนั้นเองที่เป็นภาพจำลองที่ดีในการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม ในขณะที่เล่นฟุตบอลนั้น ผู้เล่น (มนุษย์) จะต้องเคารพกฎ กติกา มารยาทของเกม (เปรียบเสมือนกฎระเบียบของสังคม) แต่ในเวลาเดียวกันผู้เล่นก็มีอิสระที่จะสร้างสรรค์เกมให้แปลก ๆ ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา ตราบเท่าที่ยังอยู่ในกรอบ นี่คือความสัมพันธ์แบบสองด้านระหว่างมนุษย์กับสังคม คือทั้งต้องปฏิบัติตามและทั้งมีอิสระภายใต้กรอบ

3. โลกสองโลกที่ห่อหุ้มมนุษย์

สำนักปรากฏการณ์นิยมปฏิเสธแนวคิดของสำนักประจักษ์นิยม (Empiricism) ที่เชื่อว่า “ความเป็นจริง” เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว (given/outthere) และเพียงแต่รอให้คนเรา/นักวิชาการไปค้นพบ สำนักปรากฏการณ์นิยมกลับเชื่อว่า “ความเป็นจริง” (reality) เป็นสิ่งที่มนุษย์ประกอบสร้าง (construct) ขึ้นมา ตัวอย่างเช่น สิ่งที่เราเรียกว่า “ข่าว” นั้น มิใช่เป็นการรายงานความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ หากแต่เป็นการ “ประกอบสร้าง” ความเป็นจริงขึ้นมาจากเหตุการณ์นั้น เพราะฉะนั้นในขณะที่เกิดเหตุการณ์ยานแซนเลนเจอร์ของสหรัฐฯ เกิดระเบิดขึ้น นักข่าวปีกขวาและปีกซ้ายของสหรัฐฯ ย่อมสร้างข่าวต่างกัน เช่น นักข่าวปีกขวาย่อมจะยกย่องนักบินอวกาศที่เสียชีวิตว่าเป็นวีรบุรุษ และย่อมประกอบสร้างความเป็นจริงว่า การบุกเบิกความรู้ด้านอวกาศนั้นต้องการการเสียสละเสี่ยงภัยอย่างสูง ส่วนนักข่าวปีกซ้ายคงประกอบสร้างเหตุการณ์นี้ว่า เป็นความผิดของรัฐบาลที่ไม่เห็นคุณค่าในชีวิตรมนุษย์และโครงการอวกาศนี้เป็นความคลั่งอำนาจของผู้นำทางการเมือง และแน่นอนว่า สำนักข่าวทาสส์ของโซเวียตก็ย่อมประกอบสร้างเหตุการณ์นี้ ไปในอีกแบบหนึ่ง

เพราะเหตุใด คนแต่ละกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นจึงประกอบสร้างความเป็นจริงรอบตัวที่แตกต่างกัน สำนักปรากฏการณ์นิยมตอบว่า เนื่องจากมนุษย์ทุกคนจะมีโลกที่แวดล้อมตัวอยู่ 2 โลก คือ **โลกทางกายภาพ (physical world) และโลกทางสังคมหรือโลกสัญลักษณ์ (symbolic world)** การประกอบสร้างความเป็นจริงที่ต่างกันก็เกิดมาจากโลกทางสังคมที่แวดล้อมนั้นแตกต่างกัน ดังในภาพ

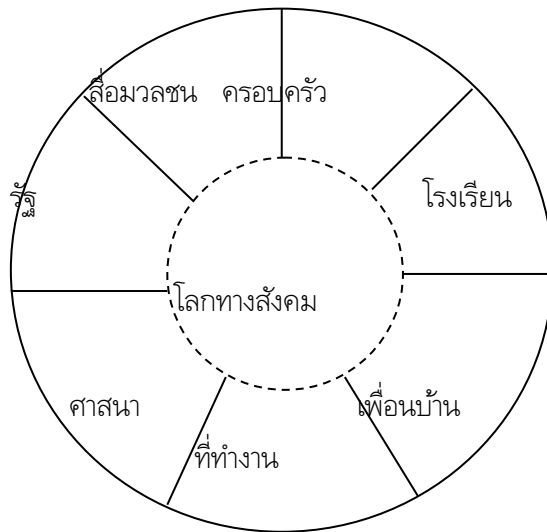

ภาพที่ 7.10 โลกสองโลกที่แวดล้อมตัวมนุษย์

ตัวอย่างที่รู้จักกันดีปรากฏอยู่ในจากภาพยนตร์เรื่อง “เทวดาทำอะไรโง่” (The God must be crazy) ซึ่งแสดงให้เห็นโลกทางกายภาพเดียวกัน แต่ละคนที่มีโลกทางสังคมที่แตกต่างกัน ต่างตีความหมาย และสร้างความเป็นจริงต่างกัน เมื่อนักบินอเมริกันกินโคล่าหมดขวดแล้ว เราก็รับรู้ขวดเปล่า ๆ ว่าเป็น “ขยะ” (ความเป็นจริงของขวดเปล่าคือขยะในสังคมอเมริกัน) เขาจึงมีปฏิกิริยาด้วยการโยนขวดเปล่าทิ้งลงมาจากเครื่องบิน ขวดเปล่า ๆ นั้นลอยลงมาถูกศีรษะของนิเซา ชาวบรูซแมน ที่มีโลกทางสังคมว่า อะไรก็ตามที่ตกมาจากฟ้าฟ้าต้องเป็น “ของวิเศษ” ที่พระเจ้าประทานมาให้ ความเป็นจริงเกี่ยวกับขวดเปล่าสำหรับนิเซาจึงมีความหมายเป็น “ของวิเศษ” เขาจึงมีปฏิกิริยาด้วยการเอาขวดเปล่า ๆ นั้นไปบูชาบวงสรวง

4. ที่มาและวิธีการได้มาของโลกทางสังคม

โลกทางสังคมทำหน้าที่เป็นเสมือนซอฟต์แวร์ในเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ทำหน้าที่ “อ่าน” ความหมายต่าง ๆ ที่ เป็นความจริงของตัวมนุษย์ ส่วนคำถามที่ว่าซอฟต์แวร์เหล่านี้มาจากไหนกันเล่า สำนักปรากฏการณ์นิยมกล่าวว่า โลกทางสังคมถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบรรดาสถาบันทางสังคมรอบ ๆ ตัวที่ทำงานอยู่ในชีวิตประจำวันของคนเรา ดังในภาพ

ภาพที่ 12.11 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถาบันทางสังคมที่สร้างโลกทางสังคม

อย่างไรก็ตาม กระบวนการสร้างโลกทางสังคมของมนุษย์ก็เป็นไปตามทัศนะเบื้องต้นของมิดท์ที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์แบบสองด้านระหว่างมนุษย์กับสังคม กล่าวคือ มิดท์ไม่ได้เชื่อแบบกลุ่มหน้าที่นิยมที่ว่ามนุษย์จะต้องถูกหล่อหลอมจากสังคมเพียงด้านเดียว หากแต่คนมนุษย์เองมีส่วนทั้งถูกหล่อหลอมและในเวลาเดียวกันก็มีส่วนในการประกอบสร้างสังคมขึ้นมา อุปมาอุปมัยว่า คนเรานั้นเปรียบเสมือนตัวดักแด้ที่ไม่ได้มีใครเอาตาข่ายมาครอบคลุมตัวเรา แต่ตัวเราเองเป็นคนถักร้อยตาข่ายทางสังคม (โลกทางสังคม/โลกทางสัญลักษณ์) ท่อหุ้มตัวเองต่างหาก การถักร้อยตาข่ายทางสังคมนี้เกิดขึ้นในระหว่างที่เราัมปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับคนอื่น ๆ ดังนั้น ทุกครั้งที่เราพูดกัน ยิ้มให้ ประบมือ พยักหน้า ฯลฯ กับคนอื่น ๆ ก็เหมือนเราได้ “ถักทอสายใย” ขึ้นมาหนึ่งสาย และเราก็เป็นคนตัดสินใจว่า เราจะหยิบสายใยนั้นมาพันรอบตัวเราหรือไม่ (เหมือนการตัดสินใจว่าจะกดคำว่า “บันทึก/save” ข้อความที่ขึ้นหน้าจอคอมพิวเตอร์ไว้ในแฟ้มของเราหรือไม่” นี่คือวิธีการที่มนุษย์ได้โลกสังคมมา ซึ่งมีทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับคนอื่นและส่วนที่เราตัดสินใจเองตามแนวคิด intersubjectivity ของชูทส์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น

5. หน้าที่ของระบบความหมายร่วม

หน้าที่ของระบบความหมายร่วม (shared meaning system) เมื่อนำความคิดเรื่องการรับรู้ของมนุษย์เป็นการรับรู้ความหมายมาบวกผสมกับแนวคิดเรื่องการสร้างโลกทางสังคมด้วยการปฏิสัมพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น เราจะได้แนวคิดที่สามคือ เรื่องการสร้างระบบความหมายร่วม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การรับรู้สิ่งเร้าของมนุษย์นั้นมิได้มีความหมายเพียงชั้นเดียว แต่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ ตัวอย่างเช่น แหวนในเรื่อง Lord of the ring ในชั้นแรกสิ่งเร้าที่เป็น “แหวน” ก็ถูกรับรู้ว่าเป็นวัตถุรูปร่างกลม มีรูตรงกลาง แต่ใน

ความหมายที่สอง เป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ก็คือ แหวนวงนั้นเป็นเครื่องหมายแทนอำนาจ และในการอ่านความหมายชั้นที่สองนี้ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมแต่ละแห่ง เช่น ในชนเผ่าบางเผ่า “หมู” อาจมีความหมายว่าเป็นเครื่องหมายแทนใจ (ใช้หมูเป็นของหมั้นหมาย) ด้วยความหมายในการใช้เป็นสัญลักษณ์ ทำให้มนุษย์ปลดปล่อยการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไขให้เป็นอิสระจากกาลและเทศะ เช่น สามารถเอาสัญลักษณ์ข้ามน้ำข้ามทะเลไปได้ เช่น เห็นธงชาติไทยที่ไหน ก็เหมือนยกเอาประเทศไทยไปไว้ที่นั่น หรือข้ามกาลเวลา เช่น เมื่อเอารูปเก่า ๆ มาดูก็สามารถย้อนกลับไปในอดีตหรือมองไกลไปในอนาคต เช่น เมื่อนักศึกษาปี 1 มองเห็นชายครูยบปริญญาก็นึกถึงอนาคตของตนเอง

แต่เนื่องจากความหมายในชั้นที่สองคือความหมายเชิงสัญลักษณ์นั้น ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติ แต่ต้องเกิดจากการเรียนรู้ตามหลักของมัตต์ คือการมีประสบการณ์และการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เราเคยอ่านนิทานเซน ที่ปัญญาชนที่เข้าไปขอเรียนความรู้จากอาจารย์เซน ซึ่งอาจารย์ก็ได้สอนอะไรนอกจากรินน้ำชาใส่แก้วจนเต็มล้นแล้ว แต่ก็ยังครุ่นต่อไป จนกระทั่งปัญญาชนต้องถามว่า “น้ำชาเต็มแก้วแล้ว ทำไมยังรินต่อไป น้ำล้นแก้วไม่ได้แล้ว” การกระทำของอาจารย์เซนนั้นมีความหมายว่า ถ้าปัญญาชนรับรู้ความรู้ของตนเองว่ามีอย่างเต็มเปี่ยมประดุจน้ำที่มีอยู่เต็มแก้ว อาจารย์จะเติมความรู้ใหม่ใส่ลงไปได้ได้อย่างไร

ในชั้นแรกนั้น อาจารย์เซนได้แสดงการกระทำที่มีความหมาย หากแต่ปัญญาชนยังอ่านความหมายไม่ออก เพราะเขายังเข้าไม่ถึงระบบความหมายร่วมกัน (shared meaning system) ต้องรอให้อาจารย์เซนพูดก่อน “ใช่แล้ว น้ำเต็มแก้วแล้ว ถ้าจะเติมน้ำลงไปได้ ก็ต้องคว่ำแก้วทิ้งไปก่อน” เมื่ออาจารย์พูดดังนี้ ปัญญาชนก็บังเกิดความเข้าใจในความหมายที่ซ่อนอยู่ จึงหมายความว่าปัญญาชนตักเอา **ความหมายร่วม (shared meaning)** ที่เข้าใจกันอยู่ในหมู่ชาวเซน มาเป็น “ความหมายของตัวเอง” นี่คือหลักการที่ซูทส์กล่าวว่า โลกแห่งสัญลักษณ์ก็คือ อัตวิสัยร่วม ระหว่างความหมายของคนอื่น ๆ (ความหมายร่วม) กับความหมายของตัวเอง และวิธีการที่ปัญญาชนตักเอาความหมายออกมาจากอ่างแห่งระบบความหมายร่วม (stock of shared meaning) ก็คือการเข้าไปมีประสบการณ์หรือเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับอาจารย์เซนนั่นเอง

เมื่ออาจารย์เซนแปลความหมายให้ปัญญาชนฟัง และหากปัญญาชนเข้าใจก็เท่ากับเกิดมี “ระบบความหมายร่วมกัน” ระหว่างอาจารย์เซนกับปัญญาชน เมื่อนั้นก็เกิด “สังคม” ระหว่างคนทั้งสอง ซูทส์จึงกล่าวว่า สังคมมนุษย์จึงมีอะไรอื่นนอกจาก “คลังที่เก็บรวบรวมแห่งระบบความหมายร่วมกัน”

การมีระบบความหมายร่วมกันนอกจากจะทำให้มนุษย์เข้าใจซึ่งกันและกันตามตัวอย่างที่ยกมาข้างบน รวมทั้งยังทำให้มนุษย์เข้าใจปรากฏการณ์สังคมแล้ว ซูทส์และมัตต์ยังได้นำเสนอหน้าที่ของความหมายในชีวิตประจำวันของมนุษย์ โดยที่ซูทส์ได้เสนอว่า **ระบบความหมายร่วมดังกล่าวเป็นตัวกำหนดการกระทำของเราโดยเฉพาะ**ในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างที่ง่ายที่สุดก็คือ การขับรถตามสัญญาณจราจร ซึ่งหากคนขับรถไม่รู้จักระบบความหมายร่วมของการจราจร เขาจะไม่สามารถขับรถได้เลย ปัญหานี้จะเกิดขึ้นเวลาที่เราต้องเปลี่ยนไปอยู่ในระบบความหมายใหม่ เช่น จากที่เคยขับรถที่ตกลงความหมายร่วมว่า ขับชิดซ้ายไปเป็นระบบขับชิดขวา เป็นต้น

สำหรับมีได้เสนอเรื่องการทำหน้าที่ของระบบความหมายร่วมว่า หลังจากที่เราถกเถียงโลกทางสังคมไว้แล้วล้อมรอบตัวเรา ผลลัพธ์ที่เราได้รับก็คือ เราจะค่อย ๆ ซึมซับ (internalize) กฎระเบียบสังคมเข้าไปในตัวเราเอง และเราสามารถที่จะใช้ปฏิสัมพันธ์เหล่านี้ตีความโลก/รับรู้ความหมายของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้ราวกับอัตโนมัติ หรือที่เรียกว่า ใช้ได้อย่างโดยปริยาย (taken for granted) เช่น คนไทยเราไม่ต้องถามหรือถามหาคำอธิบาย/เหตุผลเลยว่า ทำไม เราจึงไม่เรียกชื่อแม่เราเฉย ๆ แบบที่เราเรียกชื่อเพื่อน ทำไมต้องใส่เสื้อไปโรงเรียน หรือแม่แต่ทำไมต้องไปโรงเรียน เพราะของเหล่านี้เป็นสามัญสำนึก ใคร ๆ เขาก็ทำกัน เป็นเรื่องที่อยู่แล้วที่จะทำ ฯลฯ นี่เป็นข้อยืนยันว่า พวกเราได้ซึมซับกฎระเบียบเข้าไปไว้ในใจ หรือพูดในภาษาของปรากฏการณ์นิยมก็คือ โลกทางสังคมได้หล่อหลอมตัวเราไว้แล้ว และโลกนี้จะทำหน้าที่เป็นปุ่มควบคุมการรับรู้ การตีความหมาย ตลอดจนการกระทำของเราในสังคม เมื่อเรามีปฏิสัมพันธ์กับคนและโลกรอบ ๆ ตัว

หากเปรียบเทียบทฤษฎีภาพสะท้อนของความเป็นจริงและทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมที่ได้กล่าวมาแล้ว เราก็จะเห็นความแตกต่างได้ว่า ในขณะที่ทฤษฎีภาพสะท้อนความเป็นจริงนั้นจะมองเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงกับโลกแห่งความหมายที่ปรากฏในผลงานของสื่ออย่างค่อนข้างเป็นกลไก (mechanical) เช่น เป็นภาพสะท้อนแบบการทำงานของกระจกโดยที่ไม่มีบทบาทของตัวมนุษย์ผู้รับรู้ภาพสะท้อนนั้นเข้าไปเกี่ยวข้องมากเท่าใดนัก (หรือหากจะมีบทบาทมนุษย์ก็มักจะดูที่ผู้ส่งสารเป็นหลัก) ในขณะที่ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงนั้นจะชูบทบาทของบุคคลในกระบวนการสร้างความหมายขึ้นมาเป็นตัวหลัก

ส่วนความแตกต่างระหว่างทฤษฎีการตีความของออสถัด์กับทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมนั้นก็อยู่ที่ว่า มีความโน้มเอียงที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้จากสังคมเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมนั้นมองเห็นความสัมพันธ์สองด้านระหว่างปัจเจกกับสังคม คือทั้งต้องปฏิบัติตามและทั้งมีอิสระที่จะตัดสินใจ

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.1.5 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.1.5

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.1 เรื่องที่ 7.1.5

ตอนที่ 7.2

การศึกษาเรื่องความหมายจากแนวภาษาศาสตร์

โปรดอ่านแผนการสอนประจำตอนที่ 7.2 แล้วจึงศึกษาเนื้อหาสาระ พร้อมปฏิบัติกิจกรรมในแต่ละเรื่อง

หัวเรื่อง

เรื่องที่ 7.2.1 การศึกษาความหมายจากภาษาศาสตร์: ทักษะของชอมสกี

เรื่องที่ 7.2.2 ทฤษฎีสัมพัทธ์เชิงภาษาศาสตร์: ทักษะของชาเพียร์และเวอร์ฟ

แนวคิด

- ทักษะด้านภาษาศาสตร์ที่สำคัญของชอมสกี มีอยู่ 3 ทักษะ คือ ภาษาของมนุษย์มีลักษณะที่สร้างสรรค์ อันแตกต่างไปจากภาษาของสัตว์ทั้งหลาย การศึกษาภาษามนุษย์ต้องดูลงไปโครงสร้างไวยากรณ์ ส่วนลึก และการศึกษาภาษานั้นต้องดูที่ “กระบวนการสร้าง/ใช้ภาษา” จริง ๆ มิใช่วิเคราะห์แต่ “ตัวประโยค/ไวยากรณ์” เท่านั้น
- ทฤษฎีสัมพัทธ์เชิงภาษาศาสตร์ของชาเพียร์และเวอร์ฟ เสนอว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่าง “ภาษา” แนวคิด/มโนทัศน์” และ “ประสบการณ์” ของผู้คนในสังคม โดยที่ “ภาษา” นั้นจะเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการสร้าง “แนวคิด/มโนทัศน์” และ “ภาษา” ยังมีบทบาทในการให้คำนิยามแก่ “ประสบการณ์” ของคนเรามากด้วย

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 7.2 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

- อธิบายทักษะด้านภาษาศาสตร์ของชอมสกีได้
- อธิบายทฤษฎีสัมพัทธ์เชิงภาษาศาสตร์ของชาเพียร์และเวอร์ฟได้

ความนำ

ดังที่ได้กล่าวมาในเรื่อง “พัฒนาการของการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมาย” (หัวข้อ 7.1.2) แล้วว่า เส้นทางของการศึกษาเรื่องความหมายนั้นมีจุดตั้งต้นที่สาขาวิชาด้านภาษาศาสตร์ เช่น การวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรม วาทนิเทศ ฯลฯ และปัจจุบันนี้ สาขาวิชาด้านภาษาศาสตร์ก็ยังคงพัฒนาเรื่องการศึกษาเนื้อหา/สาร และความหมายต่อมาอย่างไม่หยุดยั้ง

สำหรับในหัวข้อต่อไป จะยกตัวอย่างแนวคิดของนักภาษาศาสตร์รุ่นใหม่ที่มีชื่อเสียงมากในศตวรรษที่ 20 นี้ คือ โนม ชอมสกี ที่ได้พัฒนาลักษณะทวิลักษณ์ของไวยากรณ์ในภาษาศาสตร์ขึ้นมา และเอ็ดเวิร์ด ซาเพียร์ เบเนจามิน วอร์ฟ ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ที่สนใจความสนใจระหว่างภาษากับสังคมวัฒนธรรม

เรื่องที่ 7.2.1 การศึกษาความหมายจากภาษาศาสตร์: ทศนะ ของชอมสกี

โนม ชอมสกี (Noam Chomsky) เป็นนักภาษาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดท่านหนึ่งในศตวรรษที่ 20 นี้ ในช่วงระยะที่ศึกษาอยู่นั้นคือช่วงทศวรรษที่ 1930-1940 วงการวิชาการภาษาศาสตร์อเมริกันกำลังอยู่ใต้กระแสของ ทฤษฎีพฤติกรรมนิยมเชิงประจักษ์ (Empirical Behaviorism) ซึ่งชอมสกีก็ย่อมได้รับอิทธิพลมาเช่นกัน แต่ในชั้นหลัง เขาได้เปลี่ยนความสนใจไปศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ภาษาศาสตร์ในเชิงการเมืองมากกว่า แต่ในการก่อร่างสร้างทฤษฎี ภาษาศาสตร์ขึ้นมานั้นกล่าวได้ว่า ชอมสกีได้แยกจุดยืนทางวิชาการออกมาจากแนวทางภาษาศาสตร์แบบดั้งเดิมอย่าง ชัดเจน

1. ทศนะของชอมสกีต่อเรื่อง “ภาษา”

ชอมสกีกล่าวว่า “เมื่อเราศึกษาภาษามนุษย์ เรากำลังจะก้าวไปสู่สิ่งที่บางคนอาจจะเรียกว่า **แก่นสารของมนุษย์** หรือ **สาระของมนุษย์ (human essence)** คุณภาพที่เด่นชัดของจิตใจซึ่งเท่าที่เรารู้ถือว่าเป็นสิ่งพิเศษสำหรับมนุษย์เท่านั้น” คำกล่าวนี้บ่งชี้ให้เห็นทศนะของชอมสกีต่อ “ภาษาของมนุษย์” ที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ “ภาษาไม่ใช่ตะกร้าใส่คำ” การนำเอาคำมาใส่รวมกันแบบใส่ผลไม้อะไรก็ได้ในตะกร้าก็ดี การจัดคำเรียงลำดับอักษรตามแบบ พจนานุกรมก็ดี การจัดทำคลังคำก็ดี เหล่านี้ยังหาใช่ “ภาษา” ไม่ เนื่องจากชอมสกีเห็นว่า ลักษณะที่เด่นชัดแน่นอนและ ยอมรับกันได้ก็คือ ลักษณะสร้างสรรค์ (creativity) ที่ปรากฏในภาษาทุกภาษาของมนุษย์ และเป็นลักษณะที่แยกภาษามนุษย์ออกจากภาษาของสัตว์ แม้สัตว์เช่นนกแก้ว นกขุนทอง สามารถเลียนเสียงมนุษย์ได้ แต่สัตว์เหล่านั้น จะไม่สามารถสร้างประโยคใหม่ที่มีความหมายแปลกออกไปตามความต้องการของตนเองอย่างเช่นที่มนุษย์แทบทุกคน กระทำได้ จึงกล่าวได้ว่า การสร้างสรรค์เป็นลักษณะพิเศษที่มนุษย์มีเพื่อใช้ในการสร้างประโยคตามแนวความคิดของตนเอง ซึ่งไม่มีสัตว์อื่นใดในโลกที่มีความสามารถเช่นนี้ และชอมสกีได้กล่าวถึงลักษณะสร้างสรรค์ดังกล่าวเป็นพิเศษ

สืบเนื่องจากที่กล่าวมาข้างต้นว่า “ภาษาไม่ใช่ตะกร้าใส่คำ” นั้น ก็หมายความว่า การนำเอาคำต่าง ๆ มาร้อยเรียงกันนั้นต้องมีระบบ เช่น ต้องมีไวยากรณ์ มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ที่ทำให้การร้อยเรียงดังกล่าวนั้นเกิดเป็นความหมายแบบต่าง ๆ ขึ้นมาได้ ภาษาจึงเป็นสิ่งที่มีความหมาย และประเภทของความหมายนั้นก็ก็มีหลายแบบ เช่น

1.1 ความหมายทั่วไป (lexical meaning) เป็นความหมายของคำซึ่งคำคำเดียวอาจจะมีหลายความหมายเดียว หรือมีหลายความหมายก็ได้ เช่น

คำว่า “ใช้” อาจจะมีหลายความหมายเดียวคือ “การยอมรับ

แต่คำว่า “ตัด” มีได้หลายความหมาย เช่น หมายความว่าถึง

- เลือกหรือแยกสิ่งที่ยังรวมกันอยู่ ได้แก่ คัดผลไม้ คัดทหาร
 - งัดหรือเผยอให้เคลื่อนที่ ได้แก่ ไม่ซึกหรือจะคัดไม้ซุง
 - ชัดแย้ง ได้แก่ คัดค้าน คัดง้าง
 - ลอกจากต้นฉบับ ได้แก่ คัดต้นฉบับ
 - แฉกหรือตึง ได้แก่ คัดจุมูก คัดเลือด
- เป็นต้น

1.2 ความหมายทางโครงสร้าง (structural meaning) มีคำอยู่บางคำซึ่งไม่มีความหมายทั่วไป แต่มีความหมายทางด้านโครงสร้าง เช่น to ในประโยค she learns to do Yoga ประโยคนี้จะขาด to ไม่ได้ เพราะจะเป็นประโยคที่ผิด แต่ถ้าถามว่า to มีความหมายอะไร จะไม่มีใครบอกได้ แต่ที่บอกได้แน่ ๆ คือ ประโยคนี้ต้องมี to

2. หลักการสำคัญด้านภาษาศาสตร์ของชอมสกี

หลักการสำคัญด้านภาษาศาสตร์ของชอมสกี คือการนำเอาภาษาศาสตร์ที่เคยสนใจแต่วิธีการพรรณนา ซึ่งอยู่ระดับพื้นผิว และการเรียนตามแบบไวยากรณ์ ซึ่งมักจะเน้น “ด้านที่หยุดนิ่งของภาษา” (เพราะต้องคอยทำตามกฎไวยากรณ์) ให้ง่ายไปสู่โครงสร้างถึงระดับลึกของภาษาและเปิดเผยให้เห็น “ด้านที่เคลื่อนไหวอย่างสร้างสรรค์ของภาษา” เขาเปรียบเทียบว่า นักภาษาศาสตร์ต้องมีวิธีคิดเช่นเดียวกับนักฟิสิกส์ กล่าวคือ จะต้องไม่หยุดยั้งระดับของการศึกษาวิเคราะห์อยู่ที่ปรากฏการณ์หรืออยู่ที่ระดับผลผลิตของภาษาเท่านั้น หากแต่ต้องเจาะลงไปหาการอธิบายบรรดา กฎเกณฑ์/โครงสร้างต่าง ๆ ที่เป็นต้นกำเนิดของปรากฏการณ์หรือผลผลิต ตัวอย่างของบรรดากฎเกณฑ์ด้านภาษาก็เช่น การใช้ท่วงทำนอง/สไตล์บางอย่าง (เช่น การใช้การอ้างอิง) รูปแบบ (เช่น การใช้ตัวอย่างประกอบอยู่เสมอ) และวิธีการ (เช่น การแปลงความคิดนามธรรมให้เป็นรูปธรรม) ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ชอมสกีก็กล่าวยืนยันว่า ภาษาไม่ใช่เรื่องของกรเอาถ้อยคำมาเรียงร้อยเข้าด้วยกันเท่านั้น หากทว่าภาษาเป็นมากกว่านั้น

3. ประเภทของไวยากรณ์

ชอมสกีเริ่มการศึกษาจากจุดเริ่มต้นแบบภาษาศาสตร์คือเรื่องไวยากรณ์ โดยได้แยกแยะว่ามีไวยากรณ์อยู่ 3 แบบคือ

3.1 Finite State Grammar ไวยากรณ์แบบนี้มีลักษณะเป็นเส้นตรง (linear) เราจะเห็นได้ว่าไวยากรณ์แบบนี้จะกำหนดให้เรียงประโยคเข้าไปจากทางซ้ายไปขวา ซึ่งเป็นวิธีการแบบง่าย ๆ คำที่มาก่อนหน้าจะเป็นตัวกำหนดทางเลือกของคำต่อไป เช่น ถ้าเป็นไวยากรณ์ภาษาอังกฤษ คำแรกที่ขึ้นต้นประโยค จะเป็น **ประธาน** แล้วคำต่อไปก็จะถูกกำหนดว่าต้องเป็นคำกริยา เป็นต้น

3.2 Phrase Structure Grammar ไวยากรณ์ในระดับนี้ยังคงเกี่ยวข้องกับโครงสร้างระดับพื้นผิวของประโยค และเกี่ยวข้องกับความเป็นไปได้หลาย ๆ ทางของความหมายที่อาจเกิดขึ้นจากประโยคเพียงประโยคเดียว เช่น เมื่อเราเขียนว่า “ชายหญิงชราคู่หนึ่ง” อาจมีความหมายได้หลายแบบคือ ทั้ง “ชายและหญิงเป็นคนชราทั้งคู่” หรือ “ชายไม่ได้เป็นคนชรา มีแต่หญิงเท่านั้นที่เป็นคนชรา” เป็นต้น

3.3 Transformational Grammar (ไวยากรณ์ปริวรรต) เป็นไวยากรณ์ในระดับที่มีวิธีการแปลงรูปแบบประโยคใหม่จากประโยคเดิมที่มีอยู่ (เช่น ในภาษาอังกฤษ เป็นการแปลงจากประโยค active form มาเป็น passive form) ทั้ง ๆ ที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดิม แต่ก็ยังสร้างสรรค์ใหม่ได้ตลอดเวลา ไวยากรณ์ในระดับนี้ขอมสก็เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า generative grammar

ขอมสก็สามารถจะแสดงให้เห็นได้ว่า ไวยากรณ์แบบ Phrase structure และ Transformational นั้นมีพยานภาพมากกว่าไวยากรณ์แบบ Finite state กล่าวคือ สามารถสร้างสรรค์ความหมายได้มากกว่า และไวยากรณ์แบบ Transformation ก็ยังทรงอำนาจมากกว่า Phrase structure อีกด้วยเช่นกัน และถึงแม้ประเภทของไวยากรณ์ทั้ง 3 ชนิดนี้จะมึนนักภาษาศาสตร์ค้นพบมาก่อนหน้ายุคสมัยของขอมสก็ แต่ขอมสก็ก็มีคุณูปการตรงที่ยกสถานะของไวยากรณ์แบบ Transformational ให้โดดเด่นขึ้นมา เนื่องจากเขาสามารถแสดงให้เห็นว่า มีแต่ไวยากรณ์แบบ Transformational เท่านั้นที่จะสร้างสรรค์กฎเกณฑ์ใหม่ ๆ ขึ้นมา ครอบงำเบื้องหลังไวยากรณ์แบบ Transformational ก็คือ ทุก ๆ ถ้อยคำที่ถูกกล่าวออกมาและดูเหมือนว่าจะเป็นที่ยอมรับกันว่า ถ้อยคำนั้นดำเนินไปตามกฎเกณฑ์เพียงข้อเดียวหรืออย่างเดียวนั้น แท้จริงแล้วมีกฎหลายข้อที่เกี่ยวข้องกับถ้อยคำนั้น

4. กระบวนการเรียนรู้ภาษาของมนุษย์

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าในยุคสมัยของขอมสก็นั้น อิทธิพลของสำนักพฤติกรรมนิยมเชิงประจักษ์กำลังมีอยู่สูง แม้แต่ในหมู่นักภาษาศาสตร์ ดังนั้น การตอบคำถามว่า มนุษย์เราเรียนรู้คำใหม่ ๆ ภาษาใหม่ ๆ ได้อย่างไร ในทัศนะของนักพฤติกรรมนิยมจึงสรุปว่า คนเราเรียนรู้ด้วยการจับคู่ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองแบบง่าย ๆ (S-R conditioning) เช่น เมื่อเห็น “แมว” (สิ่งเร้า) ก็จับคู่กับคำว่า “แมว” (การตอบสนอง) แต่ขอมสก็เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ภาษาของมนุษย์มิได้เป็นไปเช่นนั้น

ขอมสก็เริ่มลำดับคำถามด้านภาษาศาสตร์เพื่อจะอธิบายต่อไปว่า ผู้ที่ใช้ภาษาทำอย่างไรจึงสามารถสร้างประโยคใหม่ ๆ และเข้าใจประโยคใหม่ ๆ ที่เขียนหรือพูดอย่างถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ได้ โดยไม่ต้องเคยพบเห็นประโยคนั้นมาก่อนหน้านี้เลย (หากเรียนรู้แบบ S-R conditioning มนุษย์เราต้องเคยเผชิญหน้ากับสิ่งเร้ามาก่อนเท่านั้น)

ณ จุดนี้ ขอมสก็ได้นำเสนอแนวคิดเรื่อง “ความสามารถในการเป็นผู้เรียนรู้ภาษาของมนุษย์” มาผสมกับแนวคิดเรื่องไวยากรณ์ 3 แบบที่ได้กล่าวไปแล้ว ขอมสก็กล่าวว่า มนุษย์เรามีความสามารถในการเรียนรู้ภาษาอยู่ 2 ระดับคือ

- ระดับ Performance ความสามารถในระดับนี้คือการเรียนรู้ที่จะใช้ภาษาได้ตามหลักไวยากรณ์แบบ Finite state

- ระดับ Competence เป็นความสามารถของผู้ใช้ภาษา (ที่เก่งกาจ/อุตมคติ) ที่สามารถใช้หลักไวยากรณ์แบบ Phrase structure หรือแบบ Transformational ได้

ในขณะที่ Performance เป็นความสามารถในการใช้กฎเกณฑ์หรือไวยากรณ์อย่างรู้ตัว เช่น เวลาเราเรียนไวยากรณ์ภาษาอังกฤษ เราก็คงทราบดีว่า ถ้าประธานเป็นเอกพจน์ บุรุษที่ 3 กริยาที่เป็น present tense จะต้องเติม s นี่เป็นความสามารถระดับ Performance คือระดับที่ทำตามกฎเกณฑ์ไวยากรณ์ได้

ส่วนความสามารถแบบ Competence นั้นเป็นความสามารถในการเรียนภาษาของมนุษย์ เช่น เวลาที่เราได้ยินคน 3 คน พูดประโยคเดียวกันว่า “กินข้าวหรือยัง” ทั้ง ๆ ที่วิธีการออกเสียงของทั้ง 3 คนอาจจะแตกต่างกัน ออกเสียงสระ วรรณยุกต์ เสียงสั้นยาวแตกต่างกัน บางคนอาจจะถึงกับ “ตัดคำบางคำออกไป” เช่น “กินข้าวยัง” แต่โดยทั่วไปคนไทยก็จะสามารถเข้าใจประโยคนี้จากคนทั้ง 3 ได้ นี่เป็นความหมายหนึ่งของคำว่า “ความสามารถแบบ Competence ของมนุษย์ในการเรียนภาษา

นอกจากนั้น อีกความหมายหนึ่งของ Competence ที่อาจจะขัดแย้งกับความสามารถแบบ Performance ที่กล่าวมาข้างต้นก็คือ Competence ซึ่งเป็นความสามารถที่รู้จักแสวงหาทางเลือกหลาย ๆ ทางที่เป็นไปได้ (possibility) ในการเลือกสร้างประโยคที่ยังคงอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ซึ่งเราจะพบมากในการทำงานของศิลปินหรือนักประพันธ์ ซึ่งอาจจะเขียนข้อความ ๆ หนึ่งให้สื่อความหมายได้ แต่ก็มีความยืดหยุ่นได้หลาย ๆ แบบ เช่น

ประโยคที่ 1

อย่าให้น้ำใจของเรามีเพียงชั่วครวเท่านั้น

ประโยคที่ 2

อย่าเหมือนน้ำค้างพร่าพร่างไปพฤษ์ พอยามดึกเหมือนดังจะดื่มกินได้

พอรุ่งรางก็จางหายไป....

5. เกล็ดของแนวคิดของชอมสกี

ในที่นี้จะทำการสรุปให้เห็นแนวคิดของชอมสกีว่ามีความโดดเด่นแตกต่างจากนักภาษาศาสตร์ที่เคยมีมาอย่างไร ชอมสกีกล่าวว่า งานของนักภาษาศาสตร์ที่เคยมีมาจะมีความโดดเด่นในการสกัดหลัก/กฎเกณฑ์ของ**โครงสร้างประโยค**ออกมา ที่เรารู้จักกันในคำว่า “ไวยากรณ์” แต่ทว่างานเหล่านั้นยังไม่สามารถอธิบายได้ว่า ในความเป็นจริงแล้ว**ผู้พูดสร้างประโยคขึ้นมาได้อย่างไร** (ในสามัญสำนึกเรารู้ว่า ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้ตั้งใจหรือมีสำนึกเลยว่า เรากำลังต้องพูดให้ถูกไวยากรณ์ รวมทั้งคนส่วนใหญ่อาจจะอธิบายหลักไวยากรณ์ไม่ได้ด้วยซ้ำไป แต่พวกเขาพูด/เขียนถูกหลักไวยากรณ์ได้อย่างไร) นี่ก็หมายความว่าชอมสกีกำลังกล่าวว่า “รูปแบบของประโยค” นั้น แยกไม่ออกจาก “กระบวนการที่มันถูกสร้างขึ้น”

นอกจากนั้น เนื่องจากชอมสกีเห็นว่า โครงสร้างของประโยคนั้นจะมีระดับคือ โครงสร้าง**ระดับพื้นผิว** (ที่เรามองเห็นเวลาเขียนหรือได้ยินเวลาฟัง) กับ**โครงสร้างระดับลึก** (มองไม่เห็นอยู่ในจิตใจ/ความคิดของผู้ใช้ภาษา) ชอมสกีเห็นว่า หากเราไม่แยกแยะโครงสร้างทั้ง 2 ระดับนี้ออกจากกันและไม่เข้าใจกระบวนการสร้างรูปประโยคแล้ว เราอาจจะเข้าใจผิดโดยดูจากโครงสร้างระดับพื้นผิวแล้วก็ทึกทักว่า โครงสร้างระดับลึกในใจของผู้พูดก็เป็นเช่นเดียวกับโครงสร้างระดับพื้นผิว

ฉะนั้น ในทัศนะของชอมสกี “การเข้าใจกระบวนการสร้างประโยค” นั้น ก็เป็นหัวใจสำคัญในการศึกษาภาษาศาสตร์มากกว่าจะดูที่ “รูปแบบประโยค” (อาจกล่าวให้ง่าย ๆ ว่า production สำคัญมากกว่า product) และในการเข้าใจกระบวนการสร้างประโยคนี้ เราจะตอบคำถามแบบง่าย ๆ ไม่ได้ว่า คนเราได้สร้างประโยคตามชุดของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหลักไวยากรณ์ (set of rules) เท่านั้น เพราะหากเป็นเช่นนั้น เราจะตอบคำถามที่ต่อเนื่องตามมาอีกมากมายหลากหลายไม่ได้เลยว่า ทุกครั้งคนเราก็ไม่ได้พูดหรือเขียนตามหลักไวยากรณ์เสมอไป แต่ทำไมเราจึงเข้าใจกันได้ รวมทั้งในสภาพการณ์ที่เป็นจริง คนเราก็ไม่ได้พูดหรือเขียนตามหลักไวยากรณ์อยู่ตลอดเวลาเนื่องจากภาษาที่คนเราใช้กันจริง ๆ นั้นต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ชอมสกีชี้ให้เห็นลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปได้ของภาษาว่า อาจจะมาจากชุดของ**กฎเกณฑ์เดิม ๆ ของไวยากรณ์**อันเดียวกัน แต่สามารถจะสร้างสรรค์ (generate) **ประโยคใหม่ ๆ** ขึ้นมาอย่างหลากหลาย (อันเนื่องมาจากความสามารถในการเรียนภาษาแบบ Competence ของมนุษย์ที่ได้กล่าวมาแล้ว

6. ไวยากรณ์แบบ Generative กับ Competence ของมนุษย์

หากกล่าวโดยสรุปแล้ว ไวยากรณ์แบบ Generative/Transformative จึงเป็นระบบพื้นฐาน (ที่อยู่ในโครงสร้างส่วนลึกหรือจิตใจ/ความคิดของมนุษย์) ที่เป็นต้นกำเนิดของการสร้างสรรค์ประโยคใหม่ ๆ เราอาจจะเปรียบเทียบหน้าตาของไวยากรณ์แบบ Generative ได้กับกฎของพีชคณิตดังนี้

$$2X + 3Y + 5Z = A$$

สมการข้างต้นนี้ถึงแม้จะมีกฎที่แน่นอนคือต้องมี $2/3/5$ และต้องมีบวกทั้ง 3 ตัวแปร แต่ทว่าตัว $X/Y/Z$ ก็สามารถให้สมการดังกล่าวสร้างสรรค์ค่าออกมาได้อย่างไม่จำกัด ไวยากรณ์แบบ Transformational หรือ generative ก็ประกอบด้วยวลีลักษณะคือมีลักษณะทั้งที่แน่นอนตายตัว ($2/3/5$ และการบวก) และที่แปรผันไปไม่รู้สิ้นสุด ($X/Y/Z$)

ความสามารถที่จะใช้ไวยากรณ์แบบ Generative นั้น ก็เป็นความสามารถของมนุษย์ที่เรียกว่า Competence ดังได้กล่าวมาแล้ว ในการที่จะแสวงหาทางเลือกในการสร้างรูปแบบประโยคได้หลากหลายในการสื่อความหมายเกี่ยวกับ โดยที่ยังคงอยู่ภายใต้กรอบของกฎไวยากรณ์ และยังสามารถสื่อความหมายร่วมกันได้ การมีความสามารถทั้งแบบ Performance และ Competence ทำให้มนุษย์สามารถใช้ภาษาได้ใน 2 ลักษณะ **ลักษณะแรก** ใช้ความสามารถแบบ Performance คือ การพูดถ้อยคำหรือประโยคที่คนอื่นเคยพูดมาแล้ว (spoken language) และ**ลักษณะที่สอง** ความสามารถแบบ Competence คือการสร้างสรรค์ประโยคของตนเองขึ้นมาใหม่ (speaking language) แต่ยังคงอยู่ภายใต้กฎไวยากรณ์ที่มีอยู่

ซอมส์ก็อธิบายว่า ความสามารถในระดับ Competence นั้น เป็นคุณสมบัติที่โดดเด่นของสัตว์โลกที่เป็นมนุษย์เท่านั้น และคุณสมบัตินี้มีติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด (innate) มิได้เกิดมาจากการเรียนรู้ เขาอ้างอิงแนวคิดของ เดส์การ์ตส์ที่เคยกล่าวว่า เนื่องจากภาษาและความคิดของมนุษย์นั้นมีความเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก ดังนั้น หากต้องการศึกษาความคิดและจิตของมนุษย์ ซอมส์ก็จึงกล่าวว่า ความสามารถทางภาษาของมนุษย์จึงเป็นเรื่องของจิตวิทยา (psychological) ที่อยู่ภายในตัวมนุษย์มากกว่าเรื่องของตัวภาษา (linguistic) ที่อยู่นอกตัวมนุษย์ และแน่นอนว่า เขาย่อมไม่เห็นด้วยกับทัศนะของนักภาษาศาสตร์สายโครงสร้างแบบโซซูร์ (F.de Saussure) ที่ตัดมนุษย์ออกจากเรื่องการศึกษาภาษาเพราะเห็นว่า มนุษย์ก็เป็นเพียงพาหะที่แบกรับโครงสร้างของภาษาเอาไว้เท่านั้น ซอมส์ก็เห็นว่า การศึกษาหลักของภาษานั้นต้องศึกษาจากตัวมนุษย์ที่ใช้ภาษาเท่านั้น

และในท้ายที่สุดเนื่องจากทัศนะที่ว่า ความสามารถในการใช้ภาษาของมนุษย์นั้นเป็นคุณสมบัติที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ซอมส์ก็จึงเชื่อว่า หลักเกณฑ์ของภาษานั้นจะมีลักษณะเป็นสากล และสามารถที่จะค้นหากฎเกณฑ์ร่วมกันได้ เหมือนที่นักวิทยาศาสตร์สามารถแสวงหากฎเกณฑ์เรื่องแรงโน้มถ่วงของโลกได้

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.2.1 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.2.1

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.2 เรื่องที่ 7.2.1

เรื่องที่ 7.2.2 ทฤษฎีสัมพัทธ์เชิงภาษาศาสตร์: ทักษะของซาเพียร์และวอร์ฟ

เอ็ดเวิร์ด ซาเพียร์ (E. Sapir, 1884-1939) เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยชิคาโกด้านภาษาศาสตร์ ได้ทำงานร่วมกับลูกศิษย์คือเบนจามิน วอร์ฟ (B.L. Whorf) ในช่วงทศวรรษที่ 1920 ทั้งสองได้ทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดหลัก 3 แนวคิดคือ ภาษา ความคิดและการกระทำ และความเป็นจริงของคน โดยศึกษาจากคนในกลุ่มสังคมต่าง ๆ เช่น อินเดียนแดงเผ่าต่าง ๆ จนกระทั่งได้สร้างข้อสรุปที่เรียกว่า สมมติฐานของซาเพียร์และวอร์ฟ (Sapir & Whorf Hypothesis) ที่มีชื่อเสียงอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นข้อสรุปที่ทวนกระแสความเข้าใจของนักวิชาการและผู้คนทั่วไป แนวคิดที่สำคัญ ๆ ของซาเพียร์และวอร์ฟมีดังนี้

1. ภาษาเป็นแกนกลางของวัฒนธรรม

ซาเพียร์เสนอว่ามนุษย์เรามีได้มีชีวิตอยู่ในโลกทางวัตถุเท่านั้น และนอกจากนั้นก็ยังมิได้มีชีวิตอยู่แต่ในโลกทางสังคมตามที่คนทั่วไปเข้าใจอีกด้วย เขาเสนอว่า มนุษย์เรามีชีวิตอยู่ในโลกถึง 3 ชั้น และโลกชั้นที่สามนี้คือโลกแห่งภาษา ซึ่งได้กลายมาเป็นสื่อ เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการแสดงออก การมีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุและคนอื่น ๆ สำหรับสังคมนั้น ๆ

ในโลกแห่งภาษานี้ ในชั่วขณะที่เรากำลังใช้ภาษาหรือกล่าวถ้อยคำอยู่นั้น เราอาจจะรู้ตัวว่า ถ้อยคำที่เรากำลังใช้นั้นมีผลสะท้อนต่อตัวเราที่เราส่งไป เช่น หากเราหมั่นโทรศัพท์ไปหาใครสักคน แล้วเราพูด 3 ประโยคก็คือ

- ขอพูดกับคุณสมศรีหน่อย
- ขอพูดสายกับคุณสมศรีหน่อยคะ
- ขอเรียนสายกับคุณสมศรีหน่อยค่ะ

ในขณะที่เรากำลังรู้สึกตัวว่าถ้อยคำที่เลือกใช้จะสร้างปฏิกิริยาที่แตกต่างจากคู่สื่อสารของเรา แต่เรายังจะไม่รู้ตัวว่าถ้อยคำที่เราใช้นั้นยังสามารถส่งผลต่อการเลือกรับรู้แง่มุมของโลกของตัวเองอีกด้วย และแง่มุมที่เราไม่รู้ตัวนี้คือประเด็นที่ซาเพียร์และวอร์ฟให้ความสนใจ

ซาเพียร์กล่าวว่า ถ้อยคำส่วนใหญ่ไม่ได้มีความเชื่อมโยงเชิงตรรกะกับความคิดที่มันยืนแทนที่อยู่ ตัวอย่างเช่น เส้นดำ ๆ ที่เรลากขึ้นมาเพื่อเขียนคำว่า “ดวงอาทิตย์” ไม่ได้มีความเชื่อมโยงอันใดเลยกับรูปร่างของดวงไฟสีแดง ๆ ที่ขึ้นทางทิศตะวันออกในตอนเช้าและตกอีกทิศหนึ่งในตอนเย็น ๆ แต่ทว่า คำว่า “ดวงอาทิตย์” นี้มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงในการมองโลกของเรา เช่น ที่ซาเพียร์กล่าวว่า ก่อนหน้าที่จะมีคำ ๆ นี้ใช้ มนุษย์อาจจะไม่เคยมองเห็นพระอาทิตย์

มาก่อนเลยก็ได้ และแม้จะมองเห็นบ้างก็อาจจะมองอย่างผ่าน ๆ หรืออย่างไม่ตั้งใจ แต่เมื่อเริ่มมีการประดิษฐ์คำว่า “ดวงอาทิตย์” ขึ้นมาใช้ มนุษย์ในสังคมนั้นก็มองดวงอาทิตย์ (ดวงเดียว) ด้วยสายตาที่เปลี่ยนไปจากยุคก่อนหน้าที่ถ้อยคำใช้แล้ว (ดวงอาทิตย์ยังเป็นดวงเดิม แต่การรับรู้ของเราเปลี่ยนไปเสียแล้ว) ตัวอย่างของการสร้างคำใหม่ ๆ จะสถิติให้เห็นอย่างชัดเจนถึงอิทธิพลในการกำหนดการมองและการรับรู้โลก เช่น คำว่า ไฟฟ้า แปลว่า สิ่งนั้นต้องเป็น “ไฟ” ประเภทหนึ่ง และมีที่มาจาก “ฟากฟ้า” หรือตัวอย่างของคำว่า “ปัญญาประดิษฐ์” ก็แปลว่า สิ่งนั้นต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับสมอง ความเฉลียวฉลาด แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างประดิษฐ์ขึ้นมา เป็นต้น

ดังนั้น สำหรับชาเพียร์และวอร์ฟแล้ว ภาษาจึงไม่ได้เป็นเพียงพาหะอันโปร่งใสที่ทำหน้าที่เพียงแบกหามข่าวสารและความหมายต่าง ๆ จากผู้ส่งไปยังผู้รับเท่านั้น หากทว่า ภาษาเป็นมากกว่านั้น ภาษามีความเชื่อมโยงกับความคิด/การกระทำ/ประสบการณ์ของมนุษย์และยังเป็นตัวกำหนดความเป็นจริงของคนเรา ดังนั้น **ภาษาจึงมีสถานะเป็นแกนกลางของวัฒนธรรม** ชาเพียร์และวอร์ฟจึงสนใจความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ปัจจัยที่กล่าวมาคือ ภาษา ความคิด/การกระทำ/ประสบการณ์ และความเป็นจริงของมนุษย์

2. ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับโลกทางสังคม

เพื่อทำความเข้าใจกับแนวคิดของชาเพียร์และวอร์ฟ สังคม ลองดู 2 ตัวอย่างนี้

ตัวอย่างแรก ภาษาเอสกีโม มีคำความหมายเกี่ยวกับคำว่า “หิมะ” เพราะชีวิตเกี่ยวข้องกับหิมะ เช่น คำว่า aput – “หิมะที่ตกลงมาแล้วอยู่บนพื้น” qona – “หิมะที่กำลังตกมาแต่ยังไม่ถึงพื้น” piqsivpoq “หิมะที่ถูกพัดพาลอยเคลื่อนที่ไป” pimisuq – “หิมะที่ถูกพัดไปกองอยู่ด้วยกัน” ฯลฯ แม้แต่ฝรั่งก็มีคำว่า “หิมะ” ใช้อยู่หลายคำ เช่น snow slush blizzard sleet ฯลฯ ในขณะที่คนไทยมีคำอยู่คำเดียวคือหิมะ

ตัวอย่างที่สอง คือการใช้สรรพนามบุรุษที่ 2

- สำหรับฝรั่งโดยเฉพาะชาวอเมริกันจะใช้คำเดียวคือ “You” กับคนทุก ๆ คน
- สำหรับคนญี่ปุ่นจะมีทางเลือกที่จะใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 ถึง 10 คำ ซึ่งขึ้นอยู่กับอายุ/เพศ/

สถานภาพทางสังคม ความสัมพันธ์กับผู้พูด

- สำหรับสังคมไทยน่าจะมีทางเลือกใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 มากกว่าสังคมญี่ปุ่นอีก เช่น

ท่าน ได้เท้า คุณ เธอ เจ้านาย มึง แก หนู
คุณลุง พี่ คุณพี่ (กลุ่มคำที่ใช้เรียกญาติทั้งหลาย) ตัวเอง ฯลฯ

สำหรับสองตัวอย่างที่ยกมานี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า “ภาษา” กับ “โลกแห่งความเป็นจริง” (เช่นกรณีความเป็นจริงของหิมะ หรือความเป็นจริงเกี่ยวกับผู้คนที่เราสื่อสารด้วย) มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างแน่นนอน แต่ทว่า

ความสัมพันธ์นี้เป็นอย่างไร

ตามปกติ ในทัศนะของคนทั่วไป มักมองเห็นความสัมพันธ์ดังกล่าวว่า วิธีการใช้ถ้อยคำที่ต่างกันของแต่ละสังคม เป็นตัวสะท้อนความแตกต่างทางวัฒนธรรม แต่ชาเพียร์และวอร์ฟกลับพูดต่างออกไปว่า ภาษาที่แตกต่างกัน

เป็น**ตัวกำหนด**วิธีการรับรู้ความเป็นจริงที่แตกต่างกันต่างหาก (กล่าวคือ ภาษาเป็นตัวต้นเหตุ ไม่ใช่ตัวผลลัพธ์) ดังนั้น โลกที่เป็นจริงของคนเราส่วนใหญ่แล้วจึงถูกสร้างมาจาก**ผัสสาทางภาษา**ของคนกลุ่มนั้น ๆ เช่น หากคนเหนือถูกสร้าง นิสัยทางภาษาให้พูดคำว่า “สุมาเตอะ” (ขอโทษเถอะ) ติดปากอยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการพูดเช่นนั้น จะทำให้คนเหนือรับรู้ โลกแห่งความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับคนอื่นในลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตน (เช่นเดียวกับคำว่า “ข้าเจ้า”) เกรงอกเกรงใจ คำนึงถึงผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ซาเพียร์และวอร์ฟเรียกคุณสมบัติดังกล่าวของภาษาว่า Linguistic relativity (ความสัมพันธ์เชิงภาษาศาสตร์)

ด้วยเหตุนี้ หากเราถามว่า เด็ก ๆ ที่เกิดมาใหม่ในสังคม เขาได้เรียนรู้วิธีการมองโลกไปได้อย่างไร ในทัศนะ ของวอร์ฟก็จะตอบว่า เขาเรียนรู้ด้วยวิธีการเรียนภาษานั้นเอง จากการเรียนภาษา เขาก็จะได้เรียนรู้วิธีการมองโลก แง่มุมที่จะมองชีวิต มองความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับคนอื่น ๆ (นี้อาจทำให้เราเข้าใจว่า ทำไมพุทธศาสนาหรือ สังคมไทยจึงสอนให้มีปียาจาอยู่ในสังคมหัวตอ 4) ฉะนั้น ในกรณีโดยตรงข้ามกับภาษาที่คนเหนือใช้ที่ยกตัวอย่างมาแล้ว หากเด็กไทยถูกสอนให้พูดคำว่า “มองหน้ามีอะไระป่าว” แทนคำว่า “สุมาเตอะ” หรือหนุ่มสาวไทยถูกสอนให้อุทานคำ ว่า “อุบารห์” แทนคำว่า “คุณพระคุณเจ้าช่วย” ถ้อยคำที่ใช้เหล่านี้ก็จะเป็นประจักษ์ฎแห่งที่เปิดโลกส่วนเลี้ยวที่ทำให้ มองเห็นตามถ้อยคำที่ใช้ อย่างไรก็ตาม ซาเพียร์และวอร์ฟก็กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวมักเกิดขึ้นราวกับ อัตโนมัติและไม่ได้มีการสังเกตเห็น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับความคิด/ประสบการณ์/การกระทำ

ซาเพียร์และวอร์ฟเสนอว่า ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้าง “แนวคิด/มโนทัศน์” (concept) ด้วยเหตุผล ที่คนปัจจุบันอาจจะเข้าใจบทบาทของภาษาแล้วว่า “เราจะคิดได้เป็นภาษาเท่านั้น” ทั้งนี้ เริ่มตั้งแต่ข้อเท็จจริงง่าย ๆ ที่ว่า เมื่อเรานับโลกทางกายภาพที่เป็นวัตถุรูปร่างสูง ๆ เต็มโตได้ มีส่วนที่เป็นสีเขียวและสีน้ำตาล มีส่วนที่กินได้ ฯลฯ เราก็ จะใช้ “ภาษา” เรียกความเป็นจริงนี้ว่า “ต้นไม้” (ในภาษาไทย) ในครั้งต่อไป ถ้าเราจะ “คิดถึง” ความเป็นจริงนี้ เราก็จะ คิดออกมาเป็น “ภาษา” ว่าต้นไม้ แต่หากในวัฒนธรรมของเราไม่มีคำเรียกความเป็นจริงเช่นนั้น เราก็จะไม่คิดถึงหรือไม่ อาจจะคิดถึงความเป็นจริงนี้ได้เลย

ตัวอย่างเช่น ในภาษาอังกฤษไม่มีคำว่า “เกรงใจ” เพราะฉะนั้นเวลาที่จะให้ฝรั่งคิดถึงเรื่อง “ความเกรงใจ” ฝรั่ง จึงไม่อาจจะคิดไปได้ โครงสร้างของภาษาในแต่ละวัฒนธรรมจึงเป็นตัววางรูปแบบว่าคนเราจะคิดถึงอะไรได้บ้าง รวมทั้ง กระบวนการคิดของคนเราจึงถูกวางรูปแบบมาจากโครงสร้างไวยากรณ์ของภาษานั้น ตัวอย่างเช่น คนไทยไม่สามารถ คิดถึงกาลเวลาในรูปของ “perfect tense past perfect tense” ได้ เพราะโครงสร้างไวยากรณ์ของภาษาไทยไม่มี tense แบบนั้น

ด้วยเหตุนี้ การที่เราเกิดมาในสังคมแบบไทย เกิดมาในคนกลุ่มใด ชนชั้นใด เราก็จะเริ่มรู้ภาษาของกลุ่มสังคม นั้น เพศนั้น ชนชั้นนั้น เด็ก ๆ ที่มาจากฐานะร่ำรวยจะเรียนรู้คำว่า “อาหารเช้า ห้องนอน ของเล่น” และจะสามารถคิดถึง เรื่องเหล่านี้ได้ แต่เด็กที่มาจากครอบครัวยากจน มีกินบางมีอดมีอด นอนรวม ๆ กัน ฯลฯ และไม่ได้เรียนรู้ถ้อยคำที่

กล่าวมาข้างต้นเลย ในความคิดของเขาก็จะไม่มีประโยคเหล่านี้อย่างแน่นอน ดังนั้น สำหรับคนที่พอมิพอกินจะมี
ความคิดว่า “วันนี้จะกินอะไรดีหนอ” แต่สำหรับคนที่อดมื้อกินมื้อ จะมีระบบคิดว่า “วันนี้จะมีอะไรกินหรือเปล่าหนอ”

ซาเพียร์และวอร์ฟได้ทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์และวิธีคิดของคนในหลาย ๆ วัฒนธรรม ซึ่งนำมาสู่
ข้อสรุปที่ว่า ภาษาที่ใช้ต่างกันเป็นตัวกำหนดวิธีคิดและการกระทำให้แตกต่างกันตามไปด้วย ตัวอย่างเช่น ความแตกต่าง
ระหว่างวัฒนธรรมของฝรั่งกับวัฒนธรรมของชาวอินเดียนแดง เผ่าโฮปี ในเรื่องของเวลา ในวัฒนธรรมของฝรั่งจะมอง
เวลาเป็นจุด ฝรั่งจึงสามารถบอกได้ว่า “ขณะนี้เวลา 18.00 น.” แต่วัฒนธรรมของเผ่าโฮปีจะมองวัฒนธรรมเป็น
กระบวนการที่เคลื่อนไหวตลอดเวลา ชาวโฮปีจึงไม่มีวิธีนับเวลาเป็นจุดเช่นนั้น ภาษาที่แสดงเวลาของชาวโฮปีจะมีแต่
“กำลังจะ” ชาวโฮปีไม่มีคำพูดที่ “ในฤดูหนาว” แต่จะพูดว่า “ฤดูหนาวที่ผ่านไปแล้ว” หรือ “ฤดูหนาวที่กำลังจะมา” เป็น
ต้น

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง “ภาษา” กับ “ประสบการณ์” นั้น ในทัศนะของซาเพียร์เห็นว่า มักจะมีความ
เข้าใจกันผิด ๆ ว่า ภาษาเป็นชุดรวม ๆ ของประสบการณ์ที่คนแต่ละคนต่างก็เก็บเอาไว้เท่านั้น แต่ความจริงแล้วภาษา
เป็นมากกว่าชุดรวมของประสบการณ์เท่านั้น เพราะภาษาเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มีการจัดระบบในตัวเอง (กล่าวคือ มี
วิธีการจัดระบบมิใช่เอาประสบการณ์มากองรวม ๆ กันไว้เลย ๆ) และวิธีการใช้ภาษาของเราไม่เพียงแต่ทำให้เรามอง
ย้อนถอยกลับได้ไปว่า เราเคยมีประสบการณ์มาอย่างไรเท่านั้น หากทว่า ภาษายังเป็นตัว**ให้**นิยามประสบการณ์ของเรา
อีกด้วย

ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงคนหนึ่งเคยรักอยู่กับผู้ชายคนหนึ่งแล้วถูกสลัดรักทิ้งไป ถ้าหากผู้หญิงคนนั้นมีภาษาใช้ว่า
“เซ็ดแล้วไม่ขอรักใคร่อีกเลย” เธอก็จะนิยามประสบการณ์ครั้งนั้นว่าเลวร้ายและจะหันหลังให้กับความรัก ในทางตรงกัน
ข้าม หากเธอมีภาษาใช้ว่า “เสียแล้วเสียไปหาเอาใหม่ดีกว่า” เธอก็จะนิยามประสบการณ์นั้นว่า ไม่เป็นไรและมุ่งหารักครั้ง
ใหม่ (รวมทั้งภาษาที่ว่า “อกหักดีกว่ารักไม่เป็น” ฯลฯ) เช่นเดียวกับคนที่กระโดดเล่นบมบี้จัมพ์จากหน้าผาสูง ถ้าใช้ภาษา
ให้นิยามว่า “เสียแล้ว เสี่ยงตาย รอดมาได้ก็บุญแล้ว” ก็คงจะเลิกเล่นบมบี้จัมพ์ไปเลย แต่ถ้ามีการใช้ภาษาว่า “เป็น
ประสบการณ์ที่มันสะใจ” ก็คงจะเล่นอีกถ้ามีโอกาส ดังนั้น ภาษาจึงมีบทบาทสำคัญในการนิยามประสบการณ์ของเราที่
เคยมีมาในอดีต และเป็นตัวกำหนดทิศทางของประสบการณ์ที่เราจะมีต่อไปในอนาคต

นอกจากนั้น เพื่อขยายความว่า ภาษาไม่ใช่ชุดรวมของประสบการณ์ของเราเท่านั้น หากแต่เป็นระบบที่มีการ
จัดระเบียบในตัวเองนั้น หมายความว่า บรรดาเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เราใช้ในการจัดจำแนกประเภทของความเป็นจริง เช่น
เพศ เวลา อายุ สถานที่ ฯลฯ จะถูกนำมาใช้จัดระบบของภาษา ตัวอย่างเช่น อันที่จริงคุณผู้หญิงที่ถูกสลัดรักไปนั้น
เคยมีประสบการณ์กับรูปธรรมกับผู้ชายที่ชื่อ “สมศักดิ์” เพียงคนเดียว แต่แล้วเธอก็จะใช้เกณฑ์เรื่อง “ผู้ชาย” มา
ยกระดับประสบการณ์ของเธอให้เป็น “นามธรรม” เวลาเธอเห็นคุณสมชาย คุณชวน คุณทักษิณ ฯลฯ เธอก็จะเอา
รวมอยู่ภายใต้เกณฑ์เดียวกัน และสามารถใช้ภาษาสรุปได้ว่า “**ผู้ชาย** (นามธรรม) ก็เป็นอย่างนี้แหละ” ทั้ง ๆ ที่มี
ประสบการณ์กับ “คุณสมศักดิ์” (รูปธรรม) เพียงคนเดียว การจัดระบบของภาษาจึงเกิดจากการยกระดับประสบการณ์
รูปธรรมเพียงบางอันให้ขึ้นมาเป็นประสบการณ์นามธรรม อันเป็นกระบวนการเดียวกับที่เราเห็น “สัตว์ตัวหนึ่งมี 4 ขา มี
หน่วยร้องเหมียว ๆ ” (รูปธรรม) แล้วเราใช้ภาษาเรียกว่า “แมว” (เป็นนามธรรม)

ซาเพียร์และวอร์ฟไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่า “ภาษาเป็นหน้าต่างเปิดให้คนเรามองออกไปสู่โลกภายนอก” เพราะอุปมาอุปมัยดังกล่าวนั้นชวนให้ดูเหมือนว่า ถ้าเราไปยืนที่หน้าต่าง เราก็จะมองเห็นภาษาของโลกเหมือน ๆ กัน หากทว่ากลับใช้อุปมาอุปมัยว่า ภาษาเป็นแท่งปริซึมที่ส่องโลกให้เห็นว่าจะออกมาเป็นสีอะไรได้บ้าง ทำให้เราเลือกสร้างความหมายกับโลก แต่มีใช้ในลักษณะ “กระจกสะท้อนโลก” (แบบทฤษฎี reflection) ฉะนั้น เราจะเห็น เราจะได้ยิน เราจะมีประสบการณ์กับโลกอย่างไร แบบไหน ย่อมขึ้นอยู่กับนิสัยทางภาษาที่ชุมชนเราใช้อยู่ ได้มีงานศึกษาด้านมานุษยวิทยาที่พบว่า ในชุมชนเผ่าที่มีวัฒนธรรมแห่งการนับเป็นแกนกลางของวัฒนธรรม นิสัยทางภาษาของชนเผ่านั้นจะประกอบไปด้วยการนับอยู่มากมาย เมื่อทดลองให้ชนเผ่านั้นดูหน้าปกนิตยสารแฟชั่นของตะวันตก สิ่งที่ชนเผ่านั้นมองเห็น (ความเป็นจริง) ก็คือ นางแบบยืมเห็นพันก็ซี่ เสื้อผ้าที่นางแบบใส่มีกระดุมก็เม็ด สร้อยคอลูกปัดมีลูกปัดก็เม็ด เป็นต้น

ถึงแม้แนวคิดเรื่องทฤษฎีสัมพัทธ์เชิงภาษาศาสตร์ของซาเพียร์จะฟังดูคล้ายกับทฤษฎีการสร้างความเป็นจริงทางสังคมที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ทว่าความแตกต่างระหว่าง 2 ทฤษฎีก็มีอยู่ กล่าวคือ ในขณะที่ทฤษฎีการสร้างความเป็นจริงทางสังคมเชื่อว่า คนเราสร้างความเป็นจริงของตนเองโดยผ่านกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ทฤษฎีสัมพัทธ์เชิงภาษาศาสตร์ของซาเพียร์กลับกล่าวว่า ความเป็นจริงดำรงอยู่แล้วโดยฝังตัวอยู่ในภาษา (แปลว่ามีมาก่อนมนุษย์จะสร้างขึ้น) จากทฤษฎีที่มีข้อสรุปเบื้องต้นแตกต่างกัน ทำให้แนวทางการศึกษาที่ตามมาแตกต่างกันไปด้วย

4. แนวคิดในเรื่อง “ความหมาย”

เนื่องจากแนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง “ความหมาย” ของซาเพียร์มีรายละเอียดที่ซับซ้อนในลักษณะแบบวิชาภาษาศาสตร์ ดังนั้น ในที่นี้เราจะทำความรู้จักกับทัศนะของเขาในเรื่องความหมายอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น

ซาเพียร์เสนอว่า ถ้าเราพิจารณาความหมายในภาษาต่าง ๆ เราก็จะเห็นว่ามี ความหมายอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความหมายของคำ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทย่อย คือ ความหมายของแก่นคำ (basic concept) ซึ่งทุกภาพจะต้องมีความหมายประเภทนี้ และ ความหมายสืบเดิม (derivation concept) กับอีกประเภทหนึ่งคือ ความหมายในลักษณะความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ (relational concept) ซึ่งอาจแยกได้เป็นอีก 2 ประเภทเช่นกัน คือประเภทของความสัมพันธ์ทางวากยสัมพันธ์ (syntax - เกิดจากการเรียงลำดับในประโยค) ซึ่งปรากฏในทุกภาษาเช่นกัน เช่น จะเอาประธาน กริยา กรรม วางไว้ตรงไหน (ซึ่งซาเพียร์เรียกว่าความสัมพันธ์แบบบริสุทธิ์ pure-relation) กับความสัมพันธ์ที่แสดงหน้าที่ทางไวยากรณ์ ที่ซาเพียร์เรียกว่า ความสัมพันธ์แบบรูปธรรม (concrete relation) เช่น กาล (tense) หรือพจน์ (เอกพจน์-พหูพจน์)

จากความหมายของภาษาที่มีได้อย่างหลากหลายข้างต้นนี้ ซาเพียร์ได้นำมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งแบบลักษณ์ (typology) ของภาษาต่าง ๆ ในโลกว่า อาจปรากฏความสัมพันธ์ของความหมายบ้าง ไม่ปรากฏบ้าง หรือปรากฏอย่างซับซ้อนหรือไม่ซับซ้อนบ้าง

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.2.2 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.2.2

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.2 เรื่องที่ 7.2.2

ตอนที่ 7.3

การศึกษาเรื่องความหมายจากทฤษฎีแนวใหม่

โปรดอ่านแผนการสอนประจำตอนที่ 7.3 แล้วจึงศึกษาเนื้อหาสาระ พร้อมปฏิบัติกิจกรรมในแต่ละเรื่อง

หัวเรื่อง

เรื่องที่ 7.3.1 การศึกษาความหมายจากทฤษฎีสัญวิทยา

เรื่องที่ 7.3.2 การศึกษาวาทกรรม/ความรู้/อำนาจ : ทักษะของฟูโกต์

เรื่องที่ 7.3.3 การวิเคราะห์ความหมายของสำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความ

แนวคิด

1. สัญวิทยาเป็นศาสตร์ที่สนใจเรื่องสัญญาณ อันหมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความหมายมากไปกว่าตัวมันเอง (เช่น ปากกา ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ปากกา) สัญวิทยาจะศึกษาว่ากระบวนการสร้าง เปลี่ยนแปลง และสูญสลายของความหมายเกิดขึ้นได้อย่างไร รวมทั้งประเภทต่าง ๆ ของความหมาย
2. ฟูโกต์สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง 3 แนวคิด คือ วาทกรรม/ความรู้ และอำนาจ โดยกล่าวว่า วาทกรรม คือ กลวิธีในการใช้ภาษา ซึ่งมีเรื่องของอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง และเนื่องจาก “วาทกรรมและอำนาจนี้เอง” ทำให้เรื่องหนึ่ง ๆ กลายเป็น “ความรู้” ขึ้นมา
3. สำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความเป็นสำนักคิดลูกผสมระหว่างสำนักปรากฏการณ์นิยมที่นำเอา สังคมศาสตร์ให้กลับมาเป็นศาสตร์ที่ศึกษามุมมองจากบุคคลขึ้นไปว่า บุคคลมีการรับรู้ ตีความ และสร้างความหมายต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างไร ส่วนสำนักตีความนั้นจะให้ความสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตัวมนุษย์ที่ตีความ ภาษา และความสัมพันธ์ระหว่างคู่อีสาร

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 7.3 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายการศึกษาความหมายจากทฤษฎีสัญวิทยาได้
2. อธิบายการศึกษาวาทกรรม/ความรู้/อำนาจ จากทักษะของฟูโกต์ได้
3. อธิบายความหมายของสำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความได้

ความนำ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา ความสนใจในการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมายได้หันกลับคืนมาสู่ความสนใจของนักวิชาการในแทบจะทุกสาขาอย่างคึกคัก สำหรับในตอนต่อไปนี้จะคัดเลือกกลุ่มนักวิชาการที่มีชื่อเสียงในเรื่องการศึกษาภาษาและความหมายมาจาก 3 กลุ่มทฤษฎี คือ

7.3.1 กลุ่มทฤษฎีสัญวิทยา ซึ่งเป็นการพัฒนามาจากสาขาวิชาภาษาศาสตร์ในรูปแบบใหม่

7.3.2 กลุ่มทฤษฎีแบบโพสต์โมเดิร์น ซึ่งมีนักวิชาการ (ที่ไม่ยอมให้จัดตัวเองเข้าประเภทใด) ที่โดดเด่นคือ มิเชล ฟูโกต์ ผู้ซึ่งสนใจความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม/ความรู้ และอำนาจ

7.3.3 กลุ่มทฤษฎีด้านสังคมวิทยา สาขาปรากฏการณ์แบบตีความ

เรื่องที่ 7.3.1 การศึกษาความหมายจากทฤษฎีสัญวิทยา

สัญวิทยา (Semiology) หรือสัญศาสตร์ (Semiotics) เป็นศาสตร์ใหม่ที่เพิ่งได้รับการพัฒนามาอย่างจริงจังในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 นี้เอง โดยนักวิชาการหลายท่าน เช่น เฟอร์ดินันด์ เดอ โซซูร์ (F. de Saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส และชาร์ลส์ เพียร์ส (C. Peirce) นักปรัชญาสังคมชาวอเมริกัน และปัจจุบันเป็นศาสตร์ที่กำลังได้รับความนิยมอย่างมาก

1. สัญวิทยา คือ ศาสตร์ว่าด้วยอะไร คำว่า “สัญวิทยา” ในภาษาอังกฤษคือ Semiology ซึ่งมาจากรากศัพท์ภาษาละติน คำว่า Semio แปลว่า sign และ logy แปลว่า science ดังนั้น Semiology จึงแปลว่า science of sign (ศาสตร์แห่งสัญญาณ)

โซซูร์ผู้วางรากฐานวิชาสัญวิทยาให้คำนิยามสั้น ๆ ของวิชาสัญวิทยาเอาไว้ว่า

“สัญวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษา **วิถีชีวิต** (การเกิด แก่ เจ็บ ตาย) ของสัญญาณภายในสังคมที่สัญญาณนั้นถือกำเนิดขึ้นมา รวมทั้งแสวงหากฎที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง”

เมื่อทราบคำนิยามของวิชาแล้ว ปัญหาต่อไปก็คือ แล้วคำว่า “สัญญาณ” นั้น หมายความว่าอะไร

ตามปกติในชีวิตประจำวันของเราคุ้นเคยกับสัญญาณอยู่แล้ว เช่น เมื่อไปซื้อของตามศูนย์การค้าและเห็นป้ายที่มีรูปผู้หญิง/ผู้ชาย เราก็จะเข้าใจอย่างดีว่ารูปนั้นมิได้หมายความว่าอยู่เพียงแค่ “ผู้หญิงและผู้ชาย” เท่านั้น แต่ทว่ารูปนั้นยังแทนความหมายอะไรบางอย่างที่มากกว่าตัวของมันเอง เช่น **ยีนแทนความหมายว่า “ห้องน้ำ”** (ในระบบสังคมของเรา) รูปดังกล่าวก็คือสัญญาณ

สำหรับกรณีตัวอย่างที่ยกไป หากเราจะวิเคราะห์ว่าสิ่งที่จะเป็น “สัญญาณ” ได้จะต้องมีคุณสมบัติอะไรบ้าง เราก็จะพบดังนี้

ประการแรก สัญญาณจะต้องมี **ลักษณะทางกายภาพ** สามารถจับต้องรับรู้ได้ด้วยอวัยวะสัมผัส เช่น เป็นตัวอักษร ภาพวาด เสียง อากัปกริยา ฯลฯ ตัวอย่างเช่น ป้ายรูปผู้หญิง/ผู้ชายที่เพิ่งกล่าวไป

ประการที่สอง ตัวสัญญาณนั้นต้องเกิดมาจาก **ความตั้งใจ**ที่จะส่งสารหรือสื่อความหมายอะไรบางอย่าง ฉะนั้น แม้ว่าผมอาจเป็นสัญญาณว่าผมจะตก แต่เราก็ไม่ถือว่าผมเป็นสัญญาณ เนื่องจากผมไม่ได้มีความตั้งใจที่จะส่งข่าวสารอะไร

ประการที่สาม เป็นคุณสมบัติที่ต่อเนื่องมาจากสองคุณสมบัติแรก กล่าวคือเมื่อภาพ เสียง ฯลฯ ถูกผู้ใช้สัญญาณมาใช้อย่างตั้งใจนั้น ความหมายของภาพเสียงนั้นจะต้องมีความหมายมากกว่าตัวของมันเอง ดังนั้น ถ้าดอกกุหลาบแดงดอกหนึ่ง ถูกรับรู้ว่าเป็นเพียงดอกไม้ดอกหนึ่ง มันก็จะมีลักษณะเป็นสัญญาณจนกว่าเมื่อดอกไม้ดอกนั้นจะถูกรับรู้ว่าเป็นมากกว่าดอกไม้” เท่านั้น เช่น เป็นความรักความผูกพัน เป็นเครื่องแสดงความซื่อสัตย์ ฯลฯ

กล่าวโดยสรุปสั้น ๆ อีกครั้งหนึ่งก็คือ ของทุกสิ่งทุกอย่างในโลกไม่ว่าจะเป็นตัวอักษร ประตู่ (หน้าพระราชวัง เคนซิงตัน) แหวน ก้อนหิน เสา ฯลฯ สามารถจะเป็นสัญลักษณ์ได้หมดหากมีคุณสมบัติ 3 ประการคือ

(1) ต้องมีรูปธรรม ซึ่งอาจจะเป็นภาพ เสียง อักษร หรือวัตถุอื่น ๆ

(2) ต้องมีความหมายมากไปกว่าตัวเอง

(3) ผู้ใช้สัญลักษณ์ต้องตระหนักว่า รูปธรรมดังกล่าวนั้นเป็นสัญลักษณ์

จากคุณสมบัติทั้ง 3 นี้ เพียร์สได้นำมาเรียงร้อยเป็นคำนิยามที่รัดกุมของสัญลักษณ์ว่า

Sign is **something** (1) which stands for **something** (2) to someone in **some respect**.

กล่าวคือ สัญลักษณ์คือของอย่างหนึ่ง (1) ที่ยืนแทนความหมายของอีกอย่างหนึ่ง (2) เช่น ดอกกุหลาบ (ของอย่าง 1) ยืนแทนความหมายของความรัก (ของอย่าง 2) สำหรับ**คนบางคน** ในบาง**กาลเทศะ**ช่วงเวลาหรือบริบท เพราะฉะนั้น สัญลักษณ์จะมีความหมายก็เฉพาะคนบางคนในบางเงื่อนไขเท่านั้น ตัวอย่างเช่น คำกล่าวที่ว่า “เงินไม่มีความหมาย” นั้น ต้องระบุว่าสำหรับ**ใคร** (เศรษฐีพันล้าน) ภายใต้**เงื่อนไขใด** (ยังร่ำรวยอยู่) ดังนั้น หากมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลหรือเปลี่ยนแปลงกาละ/เทศะ/บริบท ความหมายของวัตถุชิ้นเดิมที่จะเปลี่ยนแปลงไป เราพบตัวอย่างอยู่เสมอในชีวิตประจำวัน เช่น แหวนแต่งงานที่เคยมีความหมายว่า “เป็นตัวแทนความรัก” แต่หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเปลี่ยนใจไปมีคนอื่น แหวนวงเดิมจะเปลี่ยนความหมายไปเป็น “ตัวแทนแห่งการหลอกหลวง” และเมื่อความหมายของสัญลักษณ์เปลี่ยนไป เราจะสมิปฏิบัติ/หรือมีการกระทำต่อสัญลักษณ์ที่แตกต่างกัน เช่น ในกรณีของแหวน จากการกระทำที่เคยสวมใส่ เราก็จะเปลี่ยนเป็นถอดโยนทิ้งไป เป็นต้น

2. สัญลักษณ์สร้างความหมายขึ้นมาได้อย่างไร ดังที่ได้กล่าวถึงโซซูร์ว่า เขาสนใจเรื่องการเกิด แก่ เจ็บ ตายของสัญลักษณ์ และจากที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่าสิ่งของทุกอย่างในโลกจะสามารถเป็น “สัญลักษณ์” ได้ หากของสิ่งนั้นถูกสร้างความหมายขึ้นมา ในภาษาอังกฤษนำเอาคำว่า “sign” ซึ่งเป็นคำนาม มาทำเป็นคำกริยา คือ “assign” ซึ่งแปลว่า “มอบความหมายให้” สำหรับคำศัพท์ทางวิชาการนั้นมักใช้คำว่า “ประกอบสร้างความหมาย” (to construct)

ลองดูตัวอย่างเรื่องแหวนที่ได้กล่าวมาแล้วเพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการสร้างความหมาย เราจะสมมติว่า

ในฉากแรก แหวนวงหนึ่งวางอยู่ในร้านตู้ทองร่วมกับแหวนวงอื่น ๆ เราอาจกล่าวว่าแหวนวงนั้นยังไม่มี ความหมายใด ๆ สำหรับสมศักดิ์และสุนีย์ผู้เป็นคู่รักกัน

ในฉากที่สอง เมื่อสมศักดิ์ไปเลือกซื้อแหวนวงนั้นมา แหวนวงนั้นก็เริ่มกลายเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ และอาจจะเริ่มมีความหมายใหม่สำหรับสมศักดิ์ เช่น เป็นเครื่องแทนความรัก แต่สำหรับในสายตาของเจ้าของร้านขายทองแล้ว แหวนวงนั้นก็ยังคงเป็นเพียงแค่สินค้าชิ้นหนึ่งเท่านั้น

ในฉากที่สาม ในวันนั้นเมื่อสมศักดิ์สวมแหวนหมั้นใส่นิ้วนางของสุนีย์ ณ จุดนั้น แหวนวงนั้นก็เกิด ความหมายว่าเป็น “เครื่องผูกมัดจิตใจ” ระหว่างคนทั้งสอง

จากตัวอย่างที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่า แหวนวงหนึ่งได้รับการประกอบสร้างให้เกิดความหมายขึ้นมาได้ เมื่อได้ถูก นำผ่าน**กระบวนการปฏิบัติการทางสังคม (social practice)** เช่น การทำพิธีหมั้นหมาย และการปฏิบัติการทาง สังคมนั้นเป็นที่รับรู้ร่วมกันเป็นที่ยอมรับกันในบริบททางสังคม-วัฒนธรรมนั้น ๆ เช่น ในกรณีของสังคมตะวันตกจะยอม

ให้มีการใช้แทนเป็นสัญลักษณ์แทนการหมั้นหมาย แต่หากเป็นชนเผ่าบางเผ่าอาจจะยอมรับให้ใช้หมูเป็นสัญลักษณ์ของของหมั้นหมาย เป็นต้น

จากการศึกษาเรื่องกระบวนการประกอบสร้างความหมาย (construction of meaning) นี้จะนำไปสู่ความเข้าใจเรื่อง “การแก้ เจ็บ และตาย” ของความหมายคือการแปรเปลี่ยนหรือการสูญหายไปของความหมาย เนื่องจากมีกระบวนการรื้อถอนความหมายเดิม (deconstruct) และการสวมใส่ความหมายใหม่ลงไปให้ (reconstruct) ตัวอย่างเช่น ช่วงชีวิต 3 ช่วงของสัญลักษณ์ที่เป็นถ้อยคำว่า “โบราณ”

ยุคก่อนการพัฒนาประเทศ คำว่า “โบราณ” มีความหมายในทางบวก กล่าวคือ จะทำอะไร ขอให้ถือเอาตามแบบอย่างโบราณเอาไว้ก่อน

ยุคพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ความหมายเดิมที่ดีของคำว่า “โบราณ” ได้ถูกรื้อถอนความหมายออก (deconstruct) และสอดใส่ความหมายใหม่ (reconstruct) คือ “ความล้าสมัย” ที่ตกผลึกอยู่ในประโยคที่ว่า “เพื่อโบราณจะบานบุรี” อันส่งนัยไปในทางลบ

ยุคหลัง IMF เป็นยุคที่บริบทสังคมไทยหันกลับมาหาภูมิปัญญาไทยกันอีกครั้ง หลังจากผิดหวังจากการสร้างความก้าวหน้าทันสมัย ในยุคนี้เราได้เริ่มเห็นการรื้อถอนความหมายของคำว่า “โบราณ” ในยุคที่สองออก และเอาความหมายในยุคแรกมาสวมใส่ ดังนั้น ความหมายของคำว่า “โบราณ” จึงเริ่มจะมีความหมายบวกขึ้นมา เช่น การโฆษณา “ก๊วยเตี้ยวของสูตรโบราณ กาแฟสูตรโบราณ” เป็นต้น

3. สัญลักษณ์คืออะไรบ้าง จากแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นอาจสรุปได้ว่า สัญลักษณ์จะศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอยู่ 3 เรื่องคือ

3.1 ตัวสัญลักษณ์ (sign) สัญลักษณ์จะศึกษาประเภทต่าง ๆ ของสัญลักษณ์นับตั้งแต่เรื่องภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาภาพ ภาษาเสียง ไปจนถึงกระทั่งถึงการของโรค อาหาร รูปร่าง เสื้อผ้า ฯลฯ โดยจะสนใจวิธีการที่สื่อทอดความหมาย (meaning) ของสัญลักษณ์เหล่านี้ รวมทั้งวิธีการที่สัญลักษณ์เหล่านี้เข้ามาเกี่ยวพันหรือเชื่อมโยงกับผู้ใช้สัญลักษณ์ ทั้งนี้ เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าสัญลักษณ์เป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์ เกิดมาจากการประกอบสร้าง (construct) ของมนุษย์ ดังนั้น การที่จะทำความเข้าใจกับสัญลักษณ์จึงจำเป็นต้องเข้าใจตัวมนุษย์ผู้สร้างสัญลักษณ์นั้นด้วย

3.2 รหัส/ระบบ (code/system) เนื่องจากการใช้สัญลักษณ์ไม่ได้เป็นไปตามยถากรรม หากแต่มีการจัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบ ระบบที่นำเอาสัญลักษณ์มาประกอบเข้าด้วยกันนั้นเรียกว่า รหัส (code) ซึ่งมีมากมายหลายประเภท แต่ละประเภทมีคุณสมบัติต่างกัน เช่น บางประเภทมีการระบุเอาไว้อย่างชัดเจน บางประเภทแฝงไว้อย่างซ่อนเร้น เช่น รหัสของการแบ่งเขตไปรษณีย์ในกรุงเทพมหานครได้ระบุเอาไว้อย่างชัดเจน แต่ทว่ารหัสสำหรับการรับประทานอาหารฝรั่งอย่างเป็นทางการจะไม่มีการระบุเอาไว้อย่างชัดเจน เป็นต้น

3.3 วัฒนธรรม (culture) เนื่องจากสัญลักษณ์เป็นผลิตรกรรมของมนุษย์ (man-made) ดังนั้นจึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม ทั้งสัญลักษณ์และรหัสจึงถูกสร้างถูกใช้และทำงานอยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง ๆ เท่านั้น หากเปลี่ยนบริบทไป สัญลักษณ์และรหัสนั้นก็จะเปลี่ยนแปลงความหมายไป เช่น “ความแก่ชรา” อาจมีความหมายถึงความน่าเคารพในสังคมไทยโบราณ แต่มีความหมายถึงการหมดสมรรถภาพในสังคมตะวันตกสมัยใหม่

ในขณะที่สัญญาและรหัสทำงานอยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง ๆ นั้น ในทางกลับกัน วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยสัญญาและรหัสนั้นเช่นกัน ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดคือ ภาษา เมื่อชาติที่ตกเป็นอาณานิคมถูกบังคับให้ยกเลิกการใช้ภาษาของตนเองและหันไปใช้ภาษาของเจ้าอาณานิคม วัฒนธรรมเดิมของตนเองก็จะสูญสลายไปด้วย นี่เป็นความสัมพันธ์ที่ขึ้นต่อกันและกันระหว่างสัญญา/รหัสกับบริบททางวัฒนธรรม ในการวิเคราะห์เชิงสัญญวิทยาจึงจำเป็นต้องรู้จักและเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมที่เป็นบ่อเกิดของสัญญาและรหัสนั้นด้วย ตัวอย่างเช่น ในงานวิจัยเรื่องความหมายของเหล่าในโฆษณาสุราทางโทรทัศน์ ณรงค์ศักดิ์ อัครสกุลไกร (2541) ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องสืบค้นไปถึงความหมายของเหล่าที่มีมาในประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทยด้วย และได้พบว่า ต้นกำเนิดของการสร้างความหมายของเหล่าในสังคมไทยนั้นเริ่มต้นอย่างสูงส่ง เนื่องจากเหล่าเป็นผลผลิตที่เกิดมาจากการถนอมเกษียรสมุทรของเหล่าเทวดาและเหล่าสุรที่กวนน้ำอมฤต โดยที่เหล่านั้นถูกถือว่าเป็น “น้ำอมฤต” เป็นเครื่องดื่มของเทวดา คำว่า “สุรา” ซึ่งแปลว่า “เหล้า” นั้น จึงเป็นคำคำเดียวกับคำว่า “เทวดา” จากต้นกำเนิดความหมายที่สูงส่งดังกล่าว เหล้าจึงกลายเป็นเครื่องดื่มที่ขาดไม่ได้ในการเช่นสรวยงพวยดา (เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องเช่น) หลังจากนั้นความหมายของเหล่าจึงถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากทั้งด้านบวกและด้านลบ ผ่านรูปแบบการปฏิบัติการทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของไทย เช่น วรรณคดี โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ละครโทรทัศน์ (เช่น ทองเนื้อเก้า) ภาพยนตร์ ศิลปะพื้นฐาน นิทานพื้นบ้าน (นางเมรีขีเมา) หรือเรื่องของช้างชื่อ “นาฟ้าศิริ” ในพระไตรปิฎกที่ปกติเป็นช้างชั้นเยี่ยม แต่เมื่อกรอกสุราให้ดื่มก็คิดจะทำร้ายพระพุทธเจ้า อันแสดงให้เห็นถึงอำนาจในทางชั่วร้าย (ที่เรียกว่า “น้ำเปลี่ยนนิสัย”) ในการวิเคราะห์รหัสของการเลือกนำเอาความหมายของเหล่าไปใช้ในงานโฆษณาทางโทรทัศน์ ผู้วิจัยก็พบว่า ความหมายเหล่านั้นได้ถูกประกอบสร้างอยู่ในวัฒนธรรมไทย เช่น เหล้าเป็นเครื่องหมายแห่งการเฉลิมฉลองในวาระโอกาสต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายของความยินดี ความสุข ความสนุกสนาน มิตรภาพ เป็นต้น

4. อัตลักษณ์ของสัญญวิทยา เนื่องจากสัญญวิทยาเป็นศาสตร์น้องใหม่โดยที่ก่อนหน้านี้มีศาสตร์รุ่นพี่ที่มีมาก่อนหน้านั้น และมีลักษณะคล้ายคลึงกับสัญญวิทยาอย่างมากคือ ภาษาศาสตร์ (นักวิชาการด้านสัญญวิทยา เช่น โซซูร์ก็เป็นนักภาษาศาสตร์มาก่อน) ดังนั้นจึงมีคำถามในแง่ของขอบเขตและอัตลักษณ์ของสาขาวิชาว่า สัญญวิทยามีความแตกต่างจากวิชาภาษาศาสตร์อย่างไรบ้าง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาความหมาย

ความแตกต่างระหว่างภาษาศาสตร์กับสัญญวิทยามีดังนี้คือ

4.1 ในขณะที่วิชาภาษาศาสตร์ทั่วไปจะสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง “คำ” กับ “ความหมายของคำ” เช่น คำว่า “อวตาร แปลว่าอะไร” และแนวทางการวิเคราะห์จะเป็นไปในแนวทางประวัติศาสตร์ คือพิจารณาการเปลี่ยนแปลงความหมายในช่วงเวลาต่าง ๆ กันทางประวัติศาสตร์ (เรียกว่าเป็นวิธีการศึกษาแบบ Diachronic/historical dimension)

สัญญวิทยาจะเปลี่ยนมาศึกษาภาษา/สัญญาโดยดูความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาย่อย ๆ (relational dimension) ซึ่งหมายความว่า คำคำหนึ่งจะยังไม่มีมีความหมายหรือบอกความหมายไม่ได้แน่นอน จนกว่าจะพิจารณาอย่างสัมพันธ์กับคำอื่น ๆ เช่น คำว่า “แม่” ที่วางอยู่ตามลำพัง ยังไม่อาจจะบอกได้ว่ามีความหมายอย่างไร จนกว่าจะนำไปวางในข้อความที่สัมพันธ์กับคำอื่น ๆ เช่น แม่ใจยักษ์ทิ้งลูกลงถึงขยะ แม่มีบุญคุณอันใหญ่หลวง ฯลฯ

วิธีการเช่นนี้เรียกว่าเป็นการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง (Synchronic/structural dimension) ที่ให้ความสนใจความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยย่อย ๆ (parts) ที่เข้ามารวมกันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ

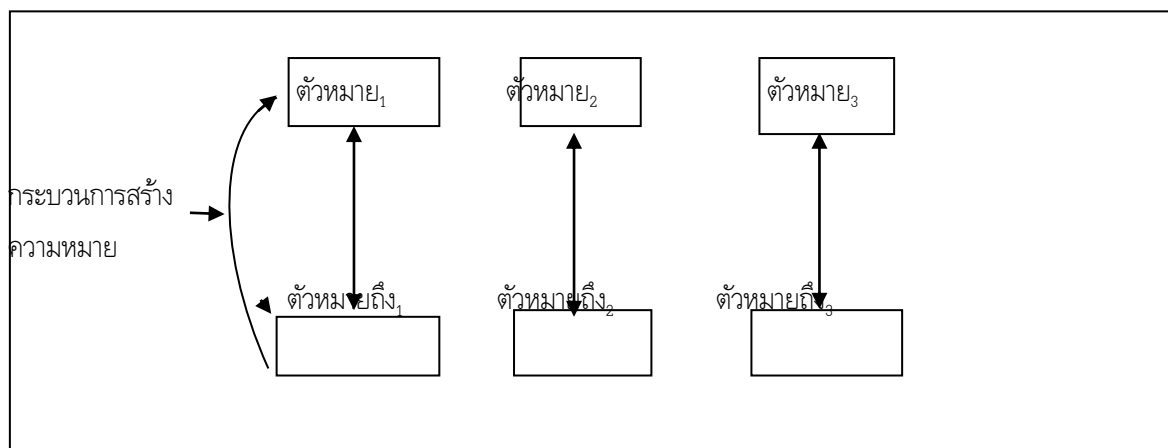
กล่าวโดยสรุปก็คือ ในขณะที่วิชาภาษาศาสตร์สนใจตอบคำถามว่าคำต่าง ๆ แปลว่าอะไร (what is its meaning) วิชาสัญวิทยากลับสนใจตอบคำถามว่า ความหมายนั้นถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร (How its meaning is generated)

4.2 ในวิชาภาษาศาสตร์จะมุ่งความสนใจที่จะศึกษาความหมายจากผู้ส่งสาร เช่น วิเคราะห์มูลเหตุจูงใจแรงจูงใจในการสร้างผลงาน ความหมายที่สอดแทรกเอาไว้ในเนื้อหาสาระ ในขณะที่สัญวิทยาสนใจความหมายจากผู้รับสาร เนื่องจากสัญวิทยาเชื่อว่า ความหมายในตัวบทหนึ่งมีอยู่อย่างหลากหลาย ความหมายที่ผู้ส่งสารส่งผ่านไปนั้นเป็นเพียงความหมายหนึ่ง แต่ทว่าในฝ่ายผู้รับสารเองก็มีการใช้ความหมายอีกมากมายลงไปด้วย กล่าวคือ สัญวิทยาเชื่อว่ากระบวนการที่เรียกว่าการถอดรหัสของผู้รับสารนั้น เป็นการสร้างความหมายในอีกขั้นตอนหนึ่ง

4.3 ความแตกต่างประการสุดท้ายก็คือ ขอบเขตที่จะศึกษา ในขณะที่วิชาภาษาศาสตร์จะให้ความสนใจกับภาษาไม่ว่าจะเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียนก็ตาม แต่สัญวิทยาได้ไปไกลกว่าภาษาศาสตร์ในแง่ขอบเขตของสิ่งที่จะศึกษา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สัญวิทยาจะศึกษาทุกสิ่งทุกอย่างขอเพียงแต่ให้สิ่งนั้นมีการประกอบสร้างความหมายขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์เท่านั้น

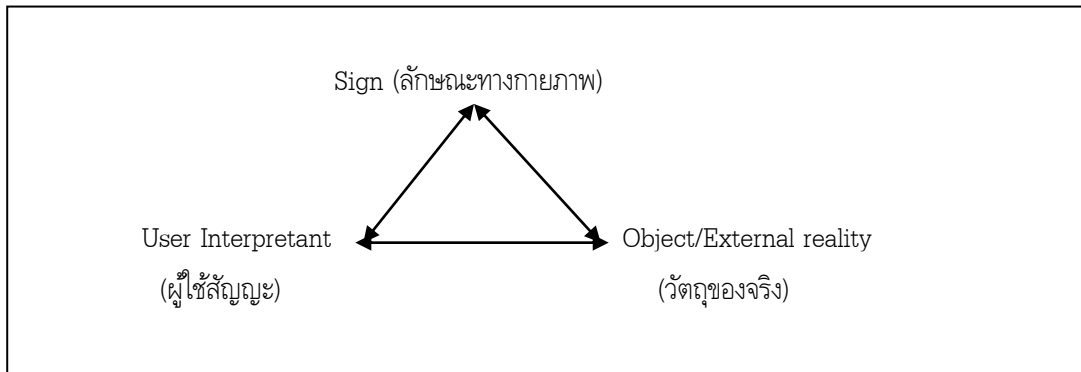
5. การศึกษาสัญวิทยาจากทัศนะของสองผู้บุกเบิก วิชาสัญวิทยาที่ศึกษาเรื่องความหมายของสัญลักษณ์เป็นหลักนี้ มีบรรพบุรุษผู้บุกเบิกอยู่ 2 ท่านคือ เฟอร์ดินันท์ เดอ โซซูร์ (1854-1913) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส และชาร์ลส์ เพียร์ส (1859-1914) นักปรัชญาสังคมชาวอเมริกัน เนื่องจากท่านทั้งสองมีชีวิตและค้นคิดทฤษฎีสัญวิทยาในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน ดังนั้น แต่ละท่านจึงมีการสร้างคำศัพท์เพื่อใช้อธิบายความคิดที่เป็นของตนเอง และอาจจะแตกต่างกันทั้ง ๆ ที่หมายความว่าสิ่งเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

จุดร่วมของนักคิดทั้ง 2 ท่านก็คือ ทั้งสองล้วนสนใจกระบวนการที่ตัวหมายหนึ่งสามารถสร้างความหมายขึ้นมาในห้วงความคิดของผู้ใช้สัญลักษณ์ ตัวอย่างเช่น เมื่อเรามองเห็น “ແວນ” หรือคำว่า “ແວນ” ซึ่งเรียกว่า “ตัวหมาย/รูปสัญลักษณ์” (Signifier) อันได้แก่ ภาพ-เสียง-วัตถุที่ถูกนำมาใช้แทนความหมายที่เป็น “ตัวหมายถึง/ความหมายสัญลักษณ์” (Signified) อันได้แก่ แนวความคิดต่าง ๆ เช่น ความรัก ความผูกพันของกระบวนการสร้างรอยเชื่อมต่อระหว่าง ตัวหมาย-ตัวหมายถึง (รูปสัญลักษณ์-ความหมายสัญลักษณ์) นี้ เรียกว่ากระบวนการสร้างความหมาย (Signification)

ภาพที่ 7.12 กระบวนการสร้างความหมาย

5.1 ประเภทของสัญญาณตามแนวคิดของเพียร์ส จากแนวคิดเรื่องตัวหมายและตัวหมายถึงที่กล่าวมาข้างต้น เพียร์สจะให้ความสนใจกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวสัญญาณกับวัตถุของจริงที่เป็นตัวแทน ดังภาพที่ 7.13

ภาพที่ 7.13 ความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาณกับของจริง

จากรูปภาพข้างบนนี้ เพียร์สให้ความสนใจระยะห่างระหว่างสัญญาณกับวัตถุของจริงว่ามีมากน้อยเพียงใด และแบ่งประเภทสัญญาณที่มีระยะห่างจากวัตถุของจริงแบบต่าง ๆ ออกได้เป็น 3 แบบคือ

1) Icon เป็นสัญญาณที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายหรือเหมือนกับวัตถุที่มีจริงมากที่สุดเช่น ภาพถ่าย (เหมือนจริง) รูปปั้น อนุสาวรีย์ รูปวาด ฯลฯ การถอดรหัสของ Icon นั้นเพียงแค่ได้เห็นก็ถอดรหัสถึงตัววัตถุของจริงแล้ว

2) Index เป็นสัญญาณที่มีความเกี่ยวพันแบบเป็นเหตุเป็นผลโดยตรงกับวัตถุที่มีอยู่จริง เช่น คandles เป็น Index ของการจุดไฟ เนื่องจาก candles มีความเกี่ยวพันโดยตรงกับการจุดไฟ หรือรอยเท้าสัตว์เป็น index ของการเดินผ่านมาของสัตว์ การถอดรหัสของ index นั้นจะต้องใช้การคิดหาเหตุผลเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาณ index กับวัตถุของจริง

3) Symbol เป็นสัญญาณที่ไม่มีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงอันใดเลยระหว่างตัวสัญญาณกับวัตถุที่มีจริง หากแต่ความเกี่ยวพันที่เกิดขึ้นนั้นมาจากข้อตกลงร่วมกันในหมู่ผู้ใช้สัญญาณ เช่น คนไทยตกลงกันว่าตัว “กา” จะเป็นสัญญาณที่บ่งบอกถึง “สัตว์ชนิดหนึ่ง” โดยที่รูปอักษร “กา” นั้นไม่มีความคล้ายคลึง (เช่น Icon) ไม่มีเหตุผลเชื่อมโยง (เช่น Index) อันใดเลยระหว่างสัญญาณกับสัตว์ชนิดนั้น การถอดรหัสของ Symbol นั้นต้องอาศัยการเรียนรู้ของผู้ใช้สัญญาณนั้นเพียงวิธีเดียว

ความรู้เรื่องการแบ่งประเภทของสัญญาณตามแบบเพียร์สนี้จะมีประโยชน์ในด้านการนำมาใช้ กล่าวคือ ในระยะเริ่มแรกที่มีการใช้สัญญาณ ก็ควรจะเลือก Icon เสียก่อน หลังจากชุมชนผู้ใช้สัญญาณมีความคุ้นเคยแล้ว จึงค่อยขยับขึ้นไปเป็น Index และ Symbol ตามลำดับ

5.2 คุณสมบัติของสัญลักษณ์ตามแนวคิดของโซซูร์ ในขณะที่เพียร์สสนใจความสัมพันธ์ระหว่างตัววัตถุของจริงกับรูปสัญลักษณ์/ตัวหมายนั้น โซซูร์กลับให้ความสนใจกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย/รูปสัญลักษณ์ กับตัวหมายถึง/ความหมายของสัญลักษณ์ และได้ศึกษาคุณสมบัติของตัวหมาย/รูปสัญลักษณ์ดังนี้

1) ลักษณะส่วนตัว/ส่วนรวมของสัญลักษณ์ (private/public) โซซูร์ได้นำเสนอว่า สัญลักษณ์ทุกอย่างจะประกอบด้วย 2 มิติเสมอ มิติหนึ่งคือ มิติที่เป็นส่วนรวม ซึ่งเขาเรียกว่า “Language” (La langue ในภาษาฝรั่งเศส) และมิติที่เป็นส่วนตัวซึ่งเรียกว่า “Speech” (Le Parole ในภาษาฝรั่งเศส) ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ จากทางด้านภาษาก็คือ Language ของภาษาไทย จะประกอบด้วยพยัญชนะ 44 ตัว สระ 32 ตัว วรณยุกต์ 5 เสียง มีไวยากรณ์ในการเรียงลำดับประธาน กริยา กรรม ฯลฯ และเมื่อ มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หรือ รงค์ วงษ์สวรรค์ นำเอาภาษาไทยโดยส่วนรวมมาใช้ แต่ละท่านต่างก็มี Speech (ลีลา) เฉพาะตัวของท่าน แต่ถึงจะมีลีลามากน้อยเพียงใด คนที่ใช้ภาษาไทยทุกคนก็ต้องอยู่ในกรอบของ Language ของภาษาไทยอยู่ (จะใช้ภาษาให้เกินพยัญชนะ 44 ตัวไม่ได้)

2) การเปรียบเทียบคู่ตรงกันข้าม (binary opposition) โซซูร์เสนอว่า สัญลักษณ์ย่อยตัวหนึ่ง ๆ จะยังไม่มี ความหมายในตัวเองจนกว่าจะไปวางเทียบอยู่คู่กับสัญลักษณ์ย่อยตัวอื่น ๆ เช่น คำกล่าวของไทยที่ชัดเจนว่า “แกงจืดจึงรู้คุณเกลือ” กล่าวคือ ต้องมี “ความจืด” จึงจะรู้จัก “ความเค็ม” และหากผู้ใช้สัญลักษณ์ไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่าง “ความจืด” กับ “ความเค็ม” สัญลักษณ์นั้นก็จะมีไม่มี ความหมายเลย

วิธีการสร้างความหมายของสัญลักษณ์ย่อยตัวหนึ่งให้ชัดเจนจึงทำได้ง่ายที่สุดด้วยการเอาไปวางเทียบกับ “คู่ตรงกันข้าม” โซซูร์อธิบายว่า หากถามคำว่า “อะไรคือวัว” เราจะตอบคำถามนี้ก็ต่อเมื่อได้รู้จักว่า “อะไรไม่ใช่วัว” เช่นเดียวกับตัวอย่างคำถามโรแมนติกว่า “อะไรคือรัก” ก็ต้องแยกออกมาให้ได้ว่า “อะไรไม่ใช่รัก” หรือตัวอย่างที่เป็นนามธรรมมากขึ้นก็เช่น “การเอาใจคืออะไร” เราจะเข้าใจความหมายนี้ได้ก็ต่อเมื่อได้นำเอาการกระทำต่าง ๆ ไปวางเทียบกับคำว่า “ไม่เอาใจ” เช่นเดียวกับคำว่า “ขาว” จะมีความหมายได้ก็ต่อเมื่อนำไปวางเทียบกับ “ดำ”

การเปรียบเทียบในเชิงคู่ตรงกันข้ามนี้เป็นรูปแบบการเปรียบเทียบที่แสดงความหมายให้เห็นได้โดยง่าย และชัดเจนที่สุด เนื่องจากโครงสร้างวิธีคิดของมนุษย์ส่วนใหญ่มีกรอบแนวคิดเชิงเปรียบเทียบอยู่ระหว่างคู่ตรงกันข้ามอยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้ในการสร้างผลงานด้านศิลปะ วรรณคดี ภาพยนตร์ นวนิยาย แม้แต่การสร้างข่าวสาร การทำรายการ เกมโชว์ การแข่งขันกีฬา ฯลฯ วิธีการที่จะสร้างความหมายให้เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจนและง่ายดายที่สุดจึงมีการใช้กระบวนการสร้างความหมายจากการเปรียบเทียบคู่ตรงกันข้ามนี้มากที่สุด ความดีงามของนางเอกต้องเปรียบเทียบกับความเลวร้ายของนางผู้ร้าย ความกล้าหาญของพระเอกต้องเปรียบเทียบกับความขี้ลาดของผู้อยู่ร้าย ความเก่งกาจของผู้ชนะในกีฬาต้องเปรียบเทียบกับความไม่เอาไหนของผู้แพ้ ความเฉลียวฉลาดของทีมชนะในเกมโชว์ต้องเปรียบเทียบกับความเชื่องช้าของทีมที่แพ้ เป็นต้น

3) การเปรียบเทียบสัญลักษณ์ย่อยกับสัญลักษณ์อื่น ๆ ในโครงสร้างรวมทั้งหมด การเปรียบเทียบนี้หมายถึงการมองเห็นความแตกต่างระหว่างสัญลักษณ์ย่อย ๆ ในโครงสร้างรวมทั้งหมด เช่น เมื่อเห็นคำว่า “เอาใจ” เราจะเข้าใจความหมายของคำคำนี้ก็ต่อเมื่อเราสามารถมองเห็นความแตกต่างของคำว่า “เอาใจ” กับคำว่า “เอาไป เอาไว้ เอาไหม” พร้อมกับเห็นความแตกต่างจากคำว่า “เอาใจ เบาใจ เดาใจ” เป็นต้น

4) การเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ย่อย ๆ เมื่อพิจารณาพร้อมกับโครงสร้างทั้งหมด ตัวอย่างเช่น หากถามว่าคำว่า “เอาใจ” หมายความว่าอะไร เราจะเข้าใจความหมายของคำคำนี้ต่อเมื่อได้เห็นว่า คำคำนี้ประกอบอยู่กับคำอื่น ๆ อย่างไร เช่น

- เอาใจเข้าไป
- เอาใจใส่
- เอาใจออกห่าง
- เอาใจเขามาใส่ใจเรา

ในแง่นี้ ความหมายของสัญลักษณ์ย่อยหนึ่ง ๆ จึงแทบจะพิจารณาตามลำพังอย่างโดดเดี่ยวไม่ได้ จนกว่าจะพิจารณารวมกับสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่มาประกอบอยู่ในโครงสร้างรวมทั้งหมด

6. การจัดประเภทของความหมาย มีวิธีการจัดประเภทความหมายได้หลายแบบ ในที่นี้จะนำเสนอตัวอย่างวิธีการแบ่งประเภทของความหมายเป็น 2 แบบ คือ ความหมายโดยอรรถ/ความหมายโดยนัยประหวัด และ Metaphor/Metonymy

6.1 ความหมายโดยอรรถ/ความหมายโดยนัยประหวัด

- ความหมายโดยอรรถ (Denotative meaning) นักวิชาการบางท่านระบุศัพท์เป็นไทยว่า “ความหมายตรง” เป็นตัวหมายถึง (signified) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างภววิสัย (objective) ดังที่เรากล่าวว่าเป็นความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษร เป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันเป็นส่วนใหญ่ และมักเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ ความหมายที่ระบุอยู่ในพจนานุกรม เช่น แม่คือสตรีผู้ให้กำเนิดลูก หมี่เป็นสัตว์ 4 เท้า (2 มือ 2 เท้า) ประเภทหนึ่ง โดยทั่วไปความหมายโดยอรรถนี้เป็นความหมายชั้นแรกที่เราอาจถือได้ว่าเป็นสามัญโดยทั่วไปที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น ในกรณีของภาพถ่ายถนนในเมืองและมีข้อความเขียนว่า “ถนนในเมือง” ทั้งภาพและข้อความนั้นจะถูกอ่านความหมายโดยอรรถว่า “นี่เป็นถนนสายหนึ่งในเมือง”

- ความหมายโดยนัยประหวัด (Connotative meaning) นักวิชาการบางท่านระบุคำศัพท์เป็นไทยว่า “ความหมายแฝง” คำว่า “ความหมายโดยนัย” นั้น เป็นตัวหมายถึงที่ประกอบสร้างขึ้นอย่างตรงกันข้ามกับความหมายโดยอรรถ กล่าวคือ ถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างเป็นอัตวิสัย (subjective) ไม่ว่าจะเป็นอัตวิสัยในระดับบุคคล เช่น ประสบการณ์ส่วนตัวหรืออารมณ์ความรู้สึกของคนแต่ละคนที่มีต่อแม่ ก็จะทำให้คิดถึงแม่ในแง่ ความเจ็บปวดที่ทิ้งลูกไปตั้งแต่เด็ก ความดุเข้มงวด ความอ่อนโยน ความอบอุ่น ฯลฯ หรือเป็นอัตวิสัยในระดับสังคม เช่น ในสังคมไทย สังคมจีน สังคมอินเดีย สังคมอเมริกัน จะให้ความหมายโดยนัยที่มีต่อ “แม่” อย่างแตกต่างกัน ที่เราเรียกว่า “ค่านิยมของแต่ละสังคม”

6.2 Metaphor/Metonymy

- Metaphor เป็นวิธีการถ่ายโอนความหมายโดยเลือกเอาสัญลักษณ์ 2 ตัวมาวางเข้าคู่กัน (associate) โดยที่สัญลักษณ์หนึ่งมีความหมายที่รับรู้กันแล้ว อีกสัญลักษณ์หนึ่งยังไม่รู้ความหมาย แต่หลังจากมีการนำมาเข้าคู่กันแล้ว ความหมายจากสัญลักษณ์ตัวแรกก็จะถูกถ่ายโอนมายังสัญลักษณ์ตัวหลังได้ เช่น

นางสาวไทยปีนี้นั่งมรากับเทพธิดา มาจุติ
(สัญญาะ 2) (สัญญาะ 1)

จากประโยคข้างต้นนี้เรามีข้อตกลงร่วมกันอยู่แล้วว่า บรรดาเทพบุตรเทพธิดานั้น (สัญญาะ 1) จะต้องมีความสัมพันธ์สำคัญคือมีความสวยงามดงามเกินกว่ามนุษย์ธรรมดา ดังนั้น เมื่อผู้พูดประโยคนี้ต้องการจะสื่อความหมายที่แสดงให้เห็นว่า “นางสาวไทยปีนี้” (สัญญาะ 2) มีความงามยิ่ง ผู้พูดก็ได้นำเอาสัญญาะตัวที่ 2 (นางสาวไทยปีนี้) ไปจับเข้ากับสัญญาะ 1 (เทพธิดา) เพื่อถ่ายโอนความหมายจากสัญญาะ (1) ไปยังสัญญาะ (2)

Metaphor เป็นวิธีการถ่ายโอนความหมายที่ค่อนข้างคุ้นเคยกัน (ที่เราเรียกว่าอุปมาอุปไมย) โดยเฉพาะในสัญญาะที่เป็นภาษาเขียน เช่น วรรณคดี แต่มักจะไม่ค่อยพบการใช้วิธีการถ่ายโอนความหมายแบบ metaphor ในภาษาภาพมากนัก อย่างไรก็ตาม สำหรับในวงการสื่อมวลชนสมัยใหม่ที่มีการใช้ภาพและเสียงเพื่อสื่อความหมายนั้น เราก็อาจจะพบว่ามีการใช้ metaphor ถ่ายโอนความหมายอยู่จำนวนไม่น้อย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดมักจะอยู่ในสื่อโฆษณาที่มักมีการนำเอาภาพสัญญาะที่มีคนรู้จักความหมายกันอย่างดีแล้ว มาเข้ากับภาพสัญญาะใหม่ที่ต้องการสื่อความหมาย ตัวอย่างเช่น โฆษณาของการบินไทยที่นำเอาภาพผ้าไหมที่แสดงความอ่อนนุ่ม/ราบเรียบ มาถ่ายโอนความหมายถึงการเดินทางอันราบเรียบด้วยการบินไทย (smooth as silk) หรือภาพโฆษณาลูกอมที่มีรสเย็นราวกับได้อาบน้ำในน้ำตก เป็นต้น

- Metonymy ในขณะที่ metaphor เป็นวิธีการถ่ายโอนความหมายจากสัญญาะใน plane หนึ่ง ไปสู่สัญญาะในอีก plane หนึ่ง metonymy ก็มีลักษณะร่วมกับ metaphor คือเป็นการถ่ายโอนความหมายจากสัญญาะแรกไปสู่สัญญาะที่สอง แต่ทว่าความแตกต่างก็คือ metonymy นั้น เป็นถ่ายทอดความหมายระหว่างสัญญาะที่อยู่ใน plane เดียวกัน กล่าวคือ metonymy จะเป็นการเลือกเอาส่วนย่อยส่วนหนึ่ง (part) มาแทนแทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมด (whole) ตัวอย่างที่เราคุ้นเคยกันดีก็คือ เครื่องหมายกางเขน (ส่วนย่อยส่วนหนึ่งในชีวิตพระเยซู) มาแทนแทนคริสต์ศาสนา หรือเครื่องหมายดอกบัวแทนพุทธศาสนา (เป็นส่วนย่อยในช่วงชีวิตเกิดของพระพุทธเจ้า) พระปรารักษ์วัดอรุณแทนกรุงเทพฯ ตีกระฟ้าแทนนิวยอร์ก เทพีสันติภาพแทนอเมริกา หอไอเฟลแทนกรุงปารีส/ฝรั่งเศส ฯลฯ

เมื่อเปรียบเทียบกับ metaphor แล้ว ในขณะที่ metaphor จะถูกนำไปใช้อย่างมากในงานประพันธ์ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน metonymy กลับถูกใช้มากในนวนิยายและภาพยนตร์ เมื่อภาพยนตร์ต้องการจะสื่อความหมายว่าหนังเรื่องนี้เป็นหนังประเภท action ใบบิตของหนังก็ต้องเลือกเอาภาพพระเอกที่ถือปืนวางไว้กลางภาพ (เช่น James Bond) หากต้องการบอกว่าเป็นหนังรักโรแมนติก ก็ต้องมีภาพพระเอกและนางเอกในลักษณะที่ใกล้ชิดกัน (เช่น Titanic) และเนื่องจาก metonymy เป็นเรื่องของการนำเอาส่วนย่อยบางส่วนมาแทนแทนส่วนรวมทั้งหมด metonymy จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเลือกภาพตัวแทนของความเป็นจริงทั้งหมดมานำเสนอ (representation of reality) ดังนั้น ภาพตีกระฟ้าในกรุงเทพมหานคร จึงมีความหมายโดยอรรถว่า “นี่คือตีกระฟ้า” แต่ทว่าความหมายของ metonymy ก็คือ “นี่คือชีวิตเมืองกรุง” เช่นเดียวกับภาพฟุ่่นนกก็แทนแทนความเป็นจริงของ “ความเป็นชนบท”

และเมื่อ metonymy เป็นเรื่องของการเลือกภาพตัวแทน (ส่วนย่อย) มาแทนความเป็นจริง (ส่วนรวมทั้งหมด) กระบวนการเลือกและการตัดสินใจว่าจะเลือกภาพอะไรจึงสำคัญที่สุด และกระบวนการนี้ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงอคติของผู้ที่มีสิทธิเลือกส่วนย่อยนั้นได้เลย เมื่อต้องการถ่ายภาพชีวิตในกรุงเทพฯ หากเราเลือกถ่ายภาพคนในกรุงเทพฯ กำลังเบียดเสียดแย่งกันขึ้นรถในช่วงเช้าบริเวณอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ส่วนย่อยส่วนนี้ก็จะสื่อความหมายว่า “ชีวิตคนกรุงเทพฯ ช่างเต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขันกัน” ในทางตรงกันข้าม หากเราเลือกภาพเด็กนักเรียนผู้ชายกำลังพาคนแก่ข้ามถนนราชดำเนิน ภาพก็จะถูกสื่อความหมายว่า “แม้กรุงเทพฯ จะเป็นเมืองทันสมัย แต่น้ำใจแบบคนไทยก็ไม่เคยเหือดหาย” เป็นต้น

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.3.1 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.3.1

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.3 เรื่องที่ 7.3.1

เรื่องที่ 7.3.2 การศึกษาวาทกรรม/ความรู้/อำนาจ: ทักษะของฟูโกต์

ฟูโกต์เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่มีอิทธิพลทางความคิดอย่างมากในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 นี้ และ เป็นนักคิดที่เสนอทักษะและวิธีการศึกษาค้นคว้าแบบใหม่ ๆ ในด้านสังคมศาสตร์อย่างมาก แม้ว่าฟูโกต์จะไม่ยอมให้ใครจัดประเภทว่าเขาเป็นนักคิดที่สังกัดอยู่สำนักใด แต่เราก็อดจะกล่าวอย่างคร่าว ๆ ได้ว่า วิธีคิดของฟูโกต์เป็นทั้งแบบโครงสร้างนิยมรุ่นหลัง ๆ แบบยุคหลังสมัยใหม่หรือโพสต์โมเดิร์น (เป็นกลุ่มนักคิดที่ปฏิเสธความเชื่อของยุคสมัยใหม่ทั้งหมด เช่น ไม่เชื่อว่าความเป็นจริงนั้นดำรงอยู่ด้วยตัวเอง แต่เกิดมาจากการประกอบสร้างสังคม) บวกผสมกับแบบประวัติศาสตร์ แต่ไม่ว่าจะมีแนวคิดแบบใดก็ตาม วิธีคิดฟูโกต์ก็จะสร้างความแตกต่างอยู่เสมอ เช่น เป็นนักโครงสร้างนิยมที่มีประวัติศาสตร์ (ซึ่งตามปกติกลุ่มโครงสร้างนิยมจะไม่มีมิติประวัติศาสตร์) แต่ในขณะที่มีมิติประวัติศาสตร์ ฟูโกต์ก็ไม่เหมือนนักประวัติศาสตร์ทั่วไปที่สนใจเหตุการณ์และตัวบุคคลซึ่งฟูโกต์ไม่เห็นว่าเป็นสำคัญ (ทักษะแบบนักโครงสร้างนิยม) แต่เขาสนใจประวัติศาสตร์ของอารยธรรมหรือประวัติศาสตร์ของความนึกคิด (mentality) แนวคิดของฟูโกต์ที่เกี่ยวกับเนื้อหา/สาร และความหมายมีคร่าว ๆ ดังนี้

1. จาก “ภาษา” สู่ “วาทกรรม” (discourse)

ข้อสังเกตประการแรกเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมายของฟูโกต์ก็คือ ฟูโกต์ไม่ได้ศึกษา “ภาษา” หากแต่เคลื่อนย้ายไปศึกษา “วาทกรรม” ซึ่งเขาให้นิยามว่าเป็น **ระบบของภาษาตัวแทน (system of representation)**

ตามปกติคำว่า “วาทกรรม” นั้น เคยมีใช้อยู่ในหมู่นักภาษาศาสตร์ในความหมายที่ว่า หมายถึง ข้อความที่ประมวลเอาภาพเขียนหรือคำพูดมาผูกร้อยเข้าด้วยกัน หากทว่าฟูโกต์ได้ให้ความหมายใหม่แก่คำว่า “วาทกรรม” โดยเขาสนใจใน**กฎเกณฑ์ (rules)** และ**การปฏิบัติ (social practice)** ที่สามารถสร้างความหมายต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นมาได้จากเนื้อหา/สาร รวมทั้งสนใจวาทกรรมที่มีความหมายแตกต่างกันในแต่ละบริบททางประวัติศาสตร์

ฟูโกต์จึงนิยามว่า วาทกรรมเป็นกลุ่มของข้อความที่แสดงให้เห็นว่า วิธีการที่ภาษาถูกใช้พูดถึงเรื่องเรื่องหนึ่งในช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งเป็นอย่างไร วิธีการดังกล่าวนั้นได้สร้าง “ภาพตัวแทน” ของเรื่องเรื่องหนึ่ง (เช่น เรื่องเพศ เรื่องความบ้า เรื่องการลงโทษ เรื่องความอ้วน ฯลฯ) โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “ความรู้” (knowledge) ได้อย่างไร หากกล่าวโดยสรุป ฟูโกต์สนใจในแนวคิด 3 แนวคิดที่เชื่อมโยงกัน คือ “วาทกรรม” ผลิตสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” เพื่อสถาปนา “อำนาจ” ได้อย่างไร

เรื่องที่ 7.3.2 การศึกษาวาทกรรม/ความรู้/อำนาจ: ทักษะของฟูโกต์

ฟูโกต์เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่มีอิทธิพลทางความคิดอย่างมากในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 นี้ และเป็นนักคิดที่เสนอทักษะและวิธีการศึกษาค้นคว้าแบบใหม่ ๆ ในด้านสังคมศาสตร์อย่างมาก แม้ว่าฟูโกต์จะไม่ยอมให้ใครจัดประเภทว่าเขาเป็นนักคิดที่สังกัดอยู่สำนักใด แต่เราก็อาจจะกล่าวอย่างคร่าว ๆ ได้ว่า วิธีคิดของฟูโกต์เป็นทั้งแบบโครงสร้างนิยมรุ่นหลัง ๆ แบบยุคหลังสมัยใหม่หรือโพสต์โมเดิร์น (เป็นกลุ่มนักคิดที่ปฏิเสธความเชื่อของยุคสมัยใหม่ทั้งหมด เช่น ไม่เชื่อว่าความเป็นจริงนั้นดำรงอยู่ด้วยตัวเอง แต่เกิดมาจากการประกอบสร้างสังคม) บวกผสมกับแบบประวัติศาสตร์ แต่ไม่ว่าจะมีแนวคิดแบบใดก็ตาม วิธีคิดฟูโกต์ก็จะสร้างความแตกต่างอยู่เสมอ เช่น เป็นนักโครงสร้างนิยมที่มีประวัติศาสตร์ (ซึ่งตามปกติกลุ่มโครงสร้างนิยมจะไม่มีมิติประวัติศาสตร์) แต่ในขณะที่มีมิติประวัติศาสตร์ ฟูโกต์ก็ไม่เหมือนนักประวัติศาสตร์ทั่วไปที่สนใจเหตุการณ์และตัวบุคคลซึ่งฟูโกต์ไม่เห็นว่าเป็นสำคัญ (ทักษะแบบนักโครงสร้างนิยม) แต่เขาสนใจประวัติศาสตร์ของอารยธรรมหรือประวัติศาสตร์ของความนึกคิด (mentality) แนวคิดของฟูโกต์ที่เกี่ยวกับเนื้อหา/สาร และความหมายมีคร่าว ๆ ดังนี้

1. จาก “ภาษา” สู่ “วาทกรรม” (discourse)

ข้อสังเกตประการแรกเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องเนื้อหา/สาร และความหมายของฟูโกต์ก็คือ ฟูโกต์ไม่ได้ศึกษา “ภาษา” หากแต่เคลื่อนย้ายไปศึกษา “วาทกรรม” ซึ่งเขาให้นิยามว่าเป็น **ระบบของภาษาตัวแทน (system of representation)**

ตามปกติคำว่า “วาทกรรม” นั้น เคยมีใช้อยู่ในหมู่นักภาษาศาสตร์ในความหมายที่ว่า หมายถึงข้อความที่ประมวลเอาภาพเขียนหรือคำพูดมาผูกร้อยเข้าด้วยกัน หากทว่าฟูโกต์ได้ให้ความหมายใหม่แก่คำว่า “วาทกรรม” โดยเขาสนใจใน**กฎเกณฑ์ (rules)** และ**การปฏิบัติ (social practice)** ที่สามารถสร้างความหมายต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นมาได้จากเนื้อหา/สาร รวมทั้งสนใจวาทกรรมที่มีความหมายแตกต่างกันในแต่ละบริบททางประวัติศาสตร์

ฟูโกต์จึงนิยามว่า วาทกรรมเป็นกลุ่มของข้อความที่แสดงให้เห็นว่า วิธีการที่ภาษาถูกใช้พูดถึงเรื่องหนึ่งในช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งเป็นอย่างไร วิธีการดังกล่าวนั้นได้สร้าง “ภาพตัวแทน” ของเรื่องเรื่องหนึ่ง (เช่น เรื่องเพศ เรื่องความบ้า เรื่องการลงโทษ เรื่องความอ้วน ฯลฯ) โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “ความรู้” (knowledge) ได้อย่างไร หากกล่าวโดยสรุป ฟูโกต์สนใจในแนวคิด 3 แนวคิดที่เชื่อมโยงกัน คือ “วาทกรรม” ผลิตสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” เพื่อสถาปนา “อำนาจ” ได้อย่างไร

หากเราถามว่า พูโกต์ว่าวาทกรรมสามารถจะทำอะไรบ้าง คำตอบก็คือ วาทกรรมสามารถจะวางกฎเกณฑ์ วิธีการที่เราจะพูดถึงหัวข้อ จะคิดถึงเรื่องราว จะวางมีปฏิบัติต่อเรื่องอะไรได้บ้าง ไม่ได้บ้าง เช่น สำหรับเรื่องเพศ อาจจะมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กันดังนี้

- ทำได้ แต่ห้ามพูด
- พูดได้ แต่ห้ามทำ
- ทำได้ พูดได้
- ห้ามทำ ห้ามพูด

หรือแม้แต่วิธีการที่จะพูดถึงเรื่องเพศจะพูดได้อย่างไร เช่น พูดได้ในปริบทส่วนตัว แต่ห้ามพูดในที่สาธารณะ ถ้าจะพูดในที่สาธารณะต้องพูดแบบเพศศึกษา ห้ามพูดเรื่องกระตั้นแสงหาความสุขทางเพศ/เป็นเด็กเป็นเล็กห้ามพูด แต่เป็นผู้ใหญ่แล้วให้พูด/เป็นผู้หญิงโสดห้ามพูดเด็ดขาด แต่ถ้าแต่งงานแล้วต้องพูดเนื้อหาวิธีการทำให้สามี-ชีวิตคู่มีความสุข เป็นต้น ดังนั้น วาทกรรมจึงไม่ใช่ว่า “จะพูดเรื่องอะไร” เท่านั้น แต่เป็นวิธีการที่จะพูดเรื่องนั้นซึ่งมีกฎเกณฑ์บังคับอยู่ กฎเกณฑ์จะห้บังคับชัดขวางว่า “อะไรบ้างที่จะต้องพูด” (rule in) และ “อะไรบ้างที่ห้ามพูด” (rule out)

2. การขยายขอบเขตของ “วาทกรรม”

แต่เดิมนั้น คำว่า “วาทกรรม” จะเกี่ยวข้องอยู่แค่กับกิจกรรมที่ใช้ภาษาเท่านั้น แต่เนื่องจากพูโกต์เห็นว่า ทั้งภาษาและปฏิบัติการทุกอย่างในสังคมล้วนแล้วแต่มีกฎเกณฑ์ มีวิธีการที่ถูกกำหนด รวมทั้งมีความหมายเบื้องหลังทั้งนั้น ดังนั้น พูโกต์จึงขยายความหมายของคำว่า “วาทกรรม” และ “ปฏิบัติทางวาทกรรม” (discursive practice) ว่าหมายรวมทั้งเรื่องภาษา และการกระทำทางสังคมทุกอย่าง การนำเอาภาษาและปฏิบัติการอื่น ๆ มารวมกันนี้ นับว่าเป็นการปฏิวัติหลักการที่นักภาษาศาสตร์เคยแยกเอาไว้ระหว่างสิ่งที่เราพูด (say) กับสิ่งที่เราทำ (do) ออกจากกัน โดยถือว่า “การพูดก็เป็นปฏิบัติการอย่างหนึ่ง” และในปฏิบัติการทุกอย่างก็มีลักษณะทางภาษา (discursive dimension) ผนวกรวมอยู่ด้วยเสมอ กล่าวคือ ทุกปฏิบัติการจะมีลักษณะการใช้วาทกรรมทั้งนั้น (หรืออาจกล่าว ง่าย ๆ ว่า ทุกปฏิบัติการเป็นการพูดบอกกล่าวอะไรอย่างหนึ่งเสมอ) น่าสังเกตว่า แนวคิดนี้ไม่น่าจะแปลกหน้ามากนักสำหรับวัฒนธรรมตะวันออก

พูโกต์เห็นว่า ทุก ๆ ปฏิบัติการทางสังคมจะมีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ (บอกกล่าวอะไรบางอย่าง) และความหมายนี้จะย้อนกลับไปถึงรูปหรือตกแต่งสิ่งที่เราคิด สิ่งที่เราทำอีกทอดหนึ่ง ดังเช่นตัวอย่างเรื่องเพศที่กล่าวมาข้างต้น ฉะนั้น ในคอลัมน์ตอบทางเพศในนิตยสารหรือรายการในโทรทัศน์ ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจึงจะเขียนจดหมายไปถามผู้จัดรายการว่า “ดิฉันแต่งงานแล้วประมาณ 5 ปี จะทำอย่างไรจึงจะทำให้สามีมีความสุข...” เป็นต้น เราจะมองเห็นวาทกรรมที่เป็นแบบฉบับนี้อยู่ตลอดเวลา

ส่วนคำถามที่ว่า วาทกรรมจะอยู่ที่ไหนได้บ้าง เมื่อฟูโกต์ได้ขยายขอบเขตของวาทกรรมออกมากว้างขวางเช่นนั้น คำตอบของฟูโกต์จึงเป็นว่า วาทกรรมไม่เคยดำรงอยู่ในประโยคประโยคเดียว บทความเพียงบทเดียว การกระทำเพียงอย่างเดียว หรือแหล่งกำเนิดข่าวสารเพียงแหล่งเดียว หากทว่าวาทกรรมกลับปรากฏอยู่ใน หลาย ๆ ตัวบท หลาย ๆ แบบแผนการกระทำ ในหลาย ๆ สถาบัน เพราะฉะนั้นฟูโกต์จึงไม่เคยวิเคราะห์วาทกรรมจากตัวบทเพียงตัวบทเดียว หากทว่าได้หยิบตัวบทรวมทั้งปฏิบัติการที่หลากหลายมาวิเคราะห์ร่วมกัน อย่างไรก็ตาม จากตัวบทที่หลากหลาย ปฏิบัติการที่แตกต่างกัน สถาบันที่ผลิตซึ่งมีมากมาย เช่น สถาบันตำรวจ มินกวีวิทยาศาสตร์ กฎหมาย ศาล ศาสนา โรงเรียน สื่อมวลชน ฯลฯ ต่างพูดเรื่องเพศอย่างสอดคล้องประสานเป็นเรื่องเดียวกัน ฟูโกต์เรียกกระบวนการดังกล่าว การก่อรูปเชิงวาทกรรม (discursive formation)

3. วาทกรรมคือกระบวนการผลิตและสร้างความรู้

เช่นเดียวกับหัวข้ออื่น ๆ ฟูโกต์ได้ปฏิเสธคำนิยามที่เคยใช้กันมาเกี่ยวกับความรู้ เช่น ความรู้คือข้อเท็จจริงที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์ ความรู้คือสิ่งที่ช่วยประเทืองปัญญามนุษย์ ฯลฯ แต่ฟูโกต์กลับกล่าวว่า ความรู้เกิดมาจากวิธีการที่อำนาจในสังคมทำให้เรื่องราวอันใดอันหนึ่งกลายเป็นหัวข้อ (topic) หรือเป็นประเด็นขึ้นมาโดยกำหนดให้หัวข้อ/ประเด็นนั้น ๆ เป็นเรื่องที่ทุกคนต้องรู้ (subject of knowledge) โดยผ่านวาทกรรมชุดต่าง ๆ เช่น หัวข้อนั้นควรจะถูกพูดอย่างมีความหมาย มีสาระอย่างไร จะอธิบายหัวข้อนั้นอย่างไร มีเหตุผลอะไรที่ต้องรู้หัวข้อนั้น ขอบเขตที่จะพูดถึงหัวข้อนั้นมีแค่ไหน ฯลฯ ตัวอย่างเช่น ในสมัยปัจจุบัน เรื่อง “ความอ้วน” “คอเรสเตอรอล” ได้กลายเป็นเรื่องราวที่เป็น “ความรู้” ขึ้นมา เนื่องจากมีคนในทุกวงการต่างพูดถึงเรื่อง “ความอ้วน” อยู่ตลอดเวลา ในวงการแพทย์พูดถึงความอ้วนในฐานะต้นกำเนิดของโรคต่าง ๆ วงการแฟชั่นพูดถึงความอ้วนในแง่ความสวยงาม นักโภชนาการ สื่อมวลชน และใครต่อใครต่างก็พูดถึงถึงความรู้เรื่อง “ความอ้วน” กันเป็นการใหญ่ พร้อมทั้งประสานเป็นเรื่องเดียวกัน ในขณะที่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เรื่องความอ้วนจะไม่เคยกลายเป็นความรู้ขึ้นมาเลย

และเนื่องจากเรื่องราวเรื่องหนึ่งได้กลายมาเป็นความรู้โดยผ่านวาทกรรมที่ถูกผลิตจากสถาบันต่าง ๆ จากตัวแทนนานาชนิด จากปฏิบัติการทางสังคมอันหลากหลาย ฯลฯ เมื่อเรื่องราวหนึ่งได้กลายมาเป็นความรู้ มันก็มีอิทธิพลต่อความคิดและการปฏิบัติของคนในลำดับต่อ ๆ มา เช่น ทำให้คนวิตกกังวลกับน้ำหนักของตนเองอยู่ตลอดเวลา ใช้เวลาครุ่นคิดเรื่องการลดความอ้วน เมื่อลงมือปฏิบัติการด้วยการอดอาหาร กินยาลดความอ้วน ไปใช้บริการจากสถาบันลดน้ำหนัก ฯลฯ ในแง่นี้วาทกรรมจึงมีอำนาจต่อความคิดและการกระทำของบุคคลโดยตรง

ฟูโกต์จึงกล่าวว่า ไม่เคยมีความรู้อะไรเลยที่อยู่นอกเหนือวาทกรรม เนื่องจากวาทกรรมเป็นตัวสร้าง **สิ่งที่ต้องรู้ (subject of knowledge)** อันที่จริง เรื่องความบ้า การลงโทษ เรื่องเพศ ฯลฯ ดำรงอยู่นานแสนนานแล้วกับมนุษยชาติ แต่ทว่าเรื่องเหล่านั้นก็ยังไม่กลายมาเป็นความรู้ จนกระทั่งเมื่อเกิดสถาบัน

ต่าง ๆ ที่สร้าง/ผลิตวาทกรรมที่ให้ความหมายต่าง ๆ นานากับเรื่องเหล่านั้น ตัวอย่างเช่น เมื่อยังไม่มี “นักจิตวิทยา” นั้น เรื่องราวของความบ้าก็ยังไม่มียุติลักษณะเป็น “ความรู้” ที่ต้องอธิบายสาเหตุ/ต้องพรรณนา/ต้องให้ความสนใจ/ต้องนำมาจัดจำแนกประเภท/ต้องลากเส้นแบ่งระหว่างความปกติ/ผิดปกติ หรือต้องแสวงหาวิธีการบำบัดเยียวยา ฯลฯ และเราจะทราบได้ว่าความรู้เกี่ยวกับความบ้า นั้นเป็นอย่างไร ก็โดยดูจากวาทกรรมที่พูดถึงเรื่องราวนั้น ๆ

4. วาทกรรมกับอำนาจ

ดังได้กล่าวมาข้างต้นเล็กน้อยแล้วว่า เรื่องราวที่กลายมาเป็นความรู้นั้นก็เพราะอำนาจในสังคมได้ใช้วาทกรรมผลิตสร้างความรู้ขึ้นมา ดังนั้น เรื่องของความรู้จึงมิใช่เรื่องที่มีประโยชน์ เรื่องที่ควรรู้ หรือเป็นเรื่องที่เป็นกลาง หากทว่าความรู้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจโดยตรง นั่นก็คือ อะไรที่จะกลายมาเป็นความรู้ก็เพราะสถาบันที่มีอำนาจในสังคมบอกว่า ต้องรู้เรื่องนั้น (power creates knowledge) และในทางกลับกันเมื่อเรื่องราวนั้น ๆ ได้กลายมาเป็นความรู้แล้ว ความรู้นั้นก็จะย้อนกลับไปเสริมอำนาจให้แก่สถาบันนั้นอีก (knowledge is power)

อย่างไรก็ตาม ในการทำความเข้าใจเรื่องวาทกรรมกับอำนาจนั้น จำเป็นต้องเข้าใจแนวคิดของฟูโกต์เกี่ยวกับคำว่า “อำนาจ” เสียก่อน ฟูโกต์ได้ถอดถอนนิยามของคำว่า “อำนาจ” ที่นักรัฐศาสตร์เคยใช้มาก่อนว่าอำนาจไม่ใช่แรงที่ใช้บังคับ (force) แต่ทว่าอำนาจเป็นกลวิธีที่เกี่ยวข้องกับการทำหน้าที่แบบต่าง ๆ เช่น กลวิธีในการจ้องมองดูอยู่ตลอดเวลา (gaze) ซึ่งทำหน้าที่ตรวจสอบตราสอดส่องทำให้ผู้ถูกจ้องดูรู้สึกไร้อำนาจ (ตัวอย่างเช่น เวลาผู้ใหญ่จ้องหน้าจับผิดเด็ก หรือตำรวจตรวจค้นตัวผู้ร้าย) อำนาจนี้ไม่ได้เกิดจากมิติด้านเศรษฐกิจ-การเมืองขนาดใหญ่เช่นนายทุนหรือรัฐบาลที่นักเศรษฐศาสตร์การเมืองเคยเข้าใจกัน **หากแต่เป็นเครือข่ายเล็กที่กระจายตัวในที่ต่าง ๆ** กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ อำนาจไม่ใช่เรื่องที่กระจุกตัวอยู่ในบริบทที่นายทุนกระทำต่อคนงาน หรือรัฐกระทำต่อประชาชนเท่านั้น หากแต่คนทุกคน/ทุกกลุ่มล้วนเกี่ยวข้องอยู่กับอำนาจทั้งนั้นไม่ว่าในทางใดก็ตามหนึ่ง กล่าวคือ ถ้าไม่ใช่ผู้ใช้อำนาจ ก็เป็นผู้ถูกใช้อำนาจ เช่น การดูรูปโป๊ก็ถือเป็นการใช้อำนาจของฝ่ายผู้ดู และนางแบบที่ถ่ายรูปโป๊ก็จะเป็นฝ่ายถูกใช้อำนาจ

นอกจากนั้น ภาษายังได้ขยายกระบวนการทำงานของอำนาจว่า เท่าที่ผ่านมาเราเพียงแค่เข้าใจว่าอำนาจนั้นจะ**เก็บกด (repress)** เท่านั้นเช่น ในช่วงเวลาวิกฤติ รัฐบาลมักจะมีคำสั่งเคอร์ฟิว ห้ามประชาชนออกจากบ้าน ซึ่งเป็นการเก็บกดเสรีภาพที่จะเดินทาง หรือการห้ามพูดเรื่องเพศก็เป็นการเก็บกดเช่นเดียวกัน แต่ฟูโกต์เห็นว่า อำนาจไม่ได้ทำงานด้วยการเก็บกดเท่านั้น หากแต่ทำงานด้วยการ**สร้าง/ผลิต (create)** อีกด้วย เช่น ในกรณีเรื่องเพศ อำนาจจะสร้างกฎเกณฑ์ระเบียบ/วาทกรรมมากมายเกี่ยวกับเรื่องเพศขึ้นมา เช่น ตำราเพศศึกษา ภาชิตสอนหญิงสอนชาย ฯลฯ และผลผลิตที่อำนาจสร้างสรรค์มากที่สุดก็คือ สิ่งที่ได้กล่าวถึงไปบ้างแล้วข้างต้น คือ **อำนาจได้สร้างความจริงขึ้นมา (truth production)** เพราะฉะนั้นสิ่งที่คนที่มีอำนาจพูดจึงเป็นความจริงเสมอ ดังที่ฟูโกต์ได้พิสูจน์ให้เห็นอำนาจของนายแพทย์ นักวิชาการ นักจิตวิทยา

สถานพยาบาล ตำรวจ กฎหมาย ศาล ฯลฯ ในการให้คำนิยามว่า “ความบ้า” คืออะไร คำนิยามของคนที่มีอำนาจเหล่านี้คือความจริง (เช่น ศาลตัดสินให้คนคนนี้เป็นผู้วิกลจริต เป็นต้น)

สำหรับวิธีวิทยาในการศึกษาเรื่องอำนาจนั้น พูโกต์ก็ตั้งคำถามในการศึกษาที่แตกต่างจากนักรัฐศาสตร์และนักเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มักจะถามหา “ต้นตอและแหล่งกำเนิด” ของอำนาจว่ามาจากไหน และเป็นอำนาจอะไร แต่พูโกต์กลับตั้งคำถามที่แตกต่างออกไปอันสืบเนื่องมาจากคำนิยามของอำนาจตามทัศนะของพูโกต์ที่ได้กล่าวไปแล้ว พูโกต์ระบุว่า อำนาจไม่ใช่สมบัติของใคร/หรือของชนชั้นใด แต่**อำนาจเป็นเวทีของกลยุทธ์** เป็นสถานที่พบกันระหว่างความสัมพันธ์ที่ไม่เท่ากันของฝ่ายที่มีอำนาจและฝ่ายที่ไม่มีอำนาจ เช่น ผู้ใหญ่-เด็ก ตำรวจ-คนขับรถ เจ้านาย-ลูกน้อง ฯลฯ ดังนั้นคำถามที่พูโกต์สนใจก็คือ อำนาจนั้นกระทำการ (exercise) ได้อย่างไร และ**ผลที่เกิดขึ้น**คืออะไร นอกจากนั้นเนื่องจากอำนาจเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ต้องมี “ต่อกันและกัน” ฉะนั้น ที่ใดมีอำนาจ ที่นั้นย่อมมีการต่อต้านอำนาจด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวข้องระหว่างเรื่องอำนาจกับภาษา/วาทกรรม พูโกต์มีทัศนะที่แตกต่างไปจากนักภาษาศาสตร์กลุ่มอื่น ๆ ที่มักมีความสนใจว่าโครงสร้างของภาษาและระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาษา มีบทบาทในการกำหนดการแสดงออกทางภาษาและวัฒนธรรมอย่างไร (ตัวอย่างเช่น แนวคิดของกลุ่มสัมพันธ์เชิงภาษาศาสตร์ของชาเพียร์และวอร์ฟที่ได้กล่าวไปแล้ว) หากแต่พูโกต์กลับสนใจว่า **ตัวภาษาเองถูกใช้อย่างไรและการใช้ภาษานั้นถูกนำไปสัมพันธ์กับปฏิบัติการทางวัฒนธรรมอื่น ๆ อย่างไร** และดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เรื่องภาษา/วาทกรรมเป็นเรื่องที่แยกไม่ออกจาก “อำนาจ” ดังนั้น ภาษา/วาทกรรมจึงเป็นวิธีการในการสถาปนา/ธำรงรักษา/อำนาจของสถาบันต่าง ๆ เอาไว้ เริ่มตั้งแต่วิธีการสร้าง**กฎเกณฑ์**ที่ว่า “ผู้ใหญ่พูด-ผู้น้อยฟัง” ไปจนกระทั่ง**การให้คำนิยามเรื่องต่าง ๆ** (เช่น พจนานุกรม) และนำเสนอแก่นิยามของตนเอง ไปพร้อมกับขจัด/กีดกันการให้คำนิยามของคนอื่น ๆ (definition & exclusion) (เช่น กฎหมายที่นิยามว่า “การปล้น การจี้” คืออะไร และไม่ยอมรับนิยามจากฝ่ายคนร้าย) ดังนั้น จึงไม่เคยมีสถาบันใดเลยที่ดำรงอยู่ได้โดย “ไม่พูดอะไร” และถ้า “พูดแล้วไม่มีคนฟัง” ก็แปลว่า “หมดอำนาจ” แล้ว

พูโกต์จึงสรุปว่า อำนาจในการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาว่าอะไรพูดได้/อะไรพูดไม่ได้ อะไรคิดได้/ปฏิบัติได้ หรือในทางตรงกันข้ามนั้น จะสามารถดำรงอยู่ได้ในทุกวาทกรรม และมีผู้นำแนวคิดของพูโกต์ไปวิเคราะห์วาทกรรมของประธานาธิบดีนิกสันเมื่อถูกกล่าวหาว่ารับสินบน ซึ่งนิกสันได้โต้ตอบด้วยหลาย ๆ กลวิธี เช่น การให้สัมภาษณ์ปฏิเสธ การเปิดบัญชีส่วนตัวให้ตรวจสอบ และการชี้แจงว่าสิ่งเดียวที่เขารับมาอย่างไม่ค่อยชอบธรรมก็คือลูกหมาชื่อเช็คเกอร์ (คดีนี้จึงเรียกว่าคดี checker) สำหรับเหตุการณ์นี้ นักทฤษฎีส่วนใหญ่จะหยิบเนื้อหาในตัวบท (text) ที่นิกสันให้การปฏิเสธหรือชี้แจงมาวิเคราะห์ แต่สำหรับวิธีการวิเคราะห์แบบพูโกต์จะเห็นว่า ในตัวเนื้อหาของตัวบทนั้นไม่มีความสำคัญอะไร สิ่งที่สำคัญคือ **กลวิธีที่นิกสันต้องออกมาโต้ตอบต่างหาก** กลวิธีดังกล่าวช่วยสนับสนุนกฎเกณฑ์ในสังคมของอเมริกันว่า **ถ้าเราถูกกล่าวหา เราต้องโต้ตอบ** (กฎเกณฑ์นี้ต่างจากหลักของพระพุทธเจ้า) ดังนั้น การใช้วาทกรรมของนิกสันจึงตอกย้ำอำนาจของกฎเกณฑ์นั้นให้เข้มแข็งขึ้น

5. ความหมายที่มีมิติทางประวัติศาสตร์

ในขณะที่นักคิดสายโครงสร้างนิยมและนักสัญศาสตร์ (Semiotics) มักจะไม่ค่อยสนใจมิติเชิงประวัติศาสตร์ของโครงสร้างภาษาหรือความหมาย พูโกต์กลับมีทัศนะที่ตรงกันข้าม เนื่องจากพูโกต์เห็นว่า ในแต่ละยุคสมัยคนเราจะมีโลกทัศน์ มีแนวคิดที่แตกต่างกัน โลกทัศน์และแนวคิดที่ต่างกันนี้จะเป็นตัวตีกลับว่าอะไรคือความรู้ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ แปลว่าอะไร ที่พูโกต์เรียกความรู้เฉพาะในช่วงเวลานี้ว่า **ความรู้ในแต่ละเรื่องจะแตกต่างกันเท่านั้น** แต่พูโกต์ระบุว่า “แม้แต่อะไรจะเป็นความรู้หรือไม่ก็ยังคงแตกต่างกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และเมื่อยุคสมัยแต่ละยุคตัดขาดจากกัน (break/rupture) ก็ทำให้คนจากคนละยุคเข้าใจกฎเกณฑ์และความหมายของอีกยุคหนึ่งได้ลำบาก ตัวอย่างเช่น คนที่มาจากยุคสมัยคลาสสิกที่คิดว่า “ความรักต้องเป็นเรื่องนิรันดร์” เมื่อมาพบกับคนในยุคโพสท์โมเดิร์นที่เชื่อว่า “ความรักเป็นเรื่องวูบวาบ ผ่านมาแล้วก็ผ่านไป แล้วก็ย้อนกลับมาใหม่ได้” คนสองยุคนี้ก็ย่อมเข้าใจกันและกันได้ยากยิ่ง เป็นต้น

พูโกต์ได้สาธิตให้เห็นเรื่อง “ความหมายมีมิติทางประวัติศาสตร์” เป็นตัวกำหนดเอาไว้ในหลาย ๆ ประเด็น เช่น เพศวิถี (sexuality) ความบ้า การลงโทษ ตัวอย่างเช่น เรื่องเพศ เป็นข้อเท็จจริงที่ว่า มนุษย์มีการปฏิบัติทางเพศ มีเพศสัมพันธ์ มีคนที่รักเพศเดียวกัน มีเพศสัมพันธ์กับคนเพศเดียวกันมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ก็เพิ่งจะมาสู่ยุคสมัยของประวัติศาสตร์ตะวันตกช่วงศตวรรษที่ 16-17 นี่เท่านั้นที่มีการให้ความหมายแบบใหม่ ๆ แก่เรื่องเพศหรือรักร่วมเพศ มีวาทกรรมแบบใหม่ ๆ มีวิธีที่จะพูดถึงเรื่องเพศ/รักร่วมเพศ มีวิธีที่จะศึกษาจำแนกประเภท อธิบายสาเหตุ ตัดสิน ควบคุม ฯลฯ จากการทำงานของทุกสถาบัน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันกฎหมาย ศาล การเมือง นักจิตวิทยา นักการศาสนา ฯลฯ

และแน่นอนว่า การสร้างความหมายให้แก่เรื่องต่าง ๆ นั้น ย่อมเกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้มีอำนาจและวิธีการใช้อำนาจในสังคม กล่าวคือ เมื่อเปลี่ยนมือผู้มีอำนาจ ก็ต้องมีการเปลี่ยนชุดความรู้ มีการเปลี่ยนความหมาย มีการเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติการทางวาทกรรมไปพร้อม ๆ กัน ตัวอย่างเช่น ความคิดเรื่องเชื้อโรค ในยุคก่อนหน้าวิทยาศาสตร์การแพทย์ อำนาจบนร่างกายคนนั้นจะอยู่ในมือของนักบวชที่จะวางระเบียบการใช้ร่างกาย (เช่น เวลาสำนึกบาปต้องคุกเข่า ฯลฯ) แต่ในยุควิทยาศาสตร์การแพทย์ ได้มีการปรับเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับเรื่องเชื้อโรค จากแต่ก่อนที่เคยรู้กันว่าเชื้อโรคนั้นอยู่แยกจากร่างกายคน เติบโตและมีชีวิตอยู่นอกร่างกายของคนเรา แต่วิทยาศาสตร์การแพทย์ได้เปลี่ยนองค์ความรู้ใหม่นี้ว่า เชื้อโรคสามารถเข้ามาอยู่ในร่างกายมนุษย์ สามารถมีชีวิตเติบโตและแพร่พันธุ์ลูกหลานอยู่ในตัวคน ความรู้ใหม่อันนี้ทำให้แพทย์สามารถจะมีอำนาจในการจับจ้องมองดูร่างกายของคนไข้ สามารถใช้เครื่องฟังเสียงหัวใจ เคาะท้อง ตรวจจับชีพจร ฯลฯ ซึ่งเท่ากับเพิ่มอำนาจของแพทย์ที่จะใช้บนร่างกายมนุษย์และลดอำนาจของนักบวชลงไป พูโกต์สนใจช่วงรอยแยกทางประวัติศาสตร์นี้อย่างมาก

เช่นเดียวกับวิธีการใช้อำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามเนื้อหาและความหมายของความรู้ในสมัยโบราณ วิธีการลงโทษคนจะใช้อำนาจบนร่างกาย (เช่น โขยตี ตอกเล็บ เอามะพร้าวหัวยัดปาก ฯลฯ) และจะแสดงออกในที่สาธารณะ เช่น งานประหารกลางจัตุรัส เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับการลงโทษจะเชื่อว่าความ

เจ็บปวดทางร่างกายและความอับอายเป็นการลงโทษที่รุนแรงที่สุด แต่ต่อมาความรู้เกี่ยวกับการลงโทษได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีฐานความรู้ใหม่ว่า ความเจ็บปวดที่สุดของคนเรามีใช้ความเจ็บปวดทางกาย แต่เป็นความเจ็บปวดทางจิตใจ และการรีดรอนเสรีภาพที่จะเคลื่อนที่หรือติดต่อกับคนอื่นเป็นการลงโทษที่รุนแรงที่สุด ดังนั้น วิธีการใช้อำนาจก็จะเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นการกักขังไม่ให้ได้พบปะติดต่อกับคนอื่น ๆ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลูกสมัยใหม่ เป็นต้น

6. วาทกรรมกับมนุษย์: ใครใช้ใคร

ฟูโกต์ได้เสนอทัศนะที่ตรงกันข้ามกับสามัญสำนึกอีกประการหนึ่งก็คือ ตามปกติเรามักคิดว่า ผู้พูด/มนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อคำพูด/วาทกรรมของเขา เพราะมนุษย์เป็นผู้สร้าง/ใช้วาทกรรม แต่ฟูโกต์มีทัศนะร่วมแบบนักโครงสร้างนิยมโดยทั่วไปที่ว่า มิใช่มนุษย์หรือการใช้วาทกรรม หากแต่เป็นวาทกรรมต่างหากที่ใช้มนุษย์ วาทกรรมเป็นตัวกำหนดว่า แห่งหนใดที่มนุษย์ผู้นั้นจะมีสถานะอยู่ในสังคม ตัวอย่างเช่น วาทกรรมที่นิกลันได้ตอบโต้กรณีรับสินบนนั้น ฟูโกต์กล่าวว่า ไม่จำเป็นเลยที่เราจะต้องไปสนใจนิกลัน เพราะสิ่งที่สำคัญก็คือ วิธีการใช้วาทกรรมแบบนักการเมืองต่างหาก ถึงแม้จะเป็นคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่นิกลัน ก็ต้องใช้วาทกรรมแบบเดียวกัน ฉะนั้น เราจึงไม่จำเป็นต้องสนใจ “องค์กรประธาน” (subject) หรือตัวบุคคล เนื่องจากวิธีการพูดแบบนักการเมืองต่างหากที่ใช้นิกลัน

อันที่จริงแล้ว ทัศนะของฟูโกต์ก็จะดูคล้ายคลึงกับแนวคิดของกลุ่มทฤษฎีการสร้างความเป็นจริงทางสังคมที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น แนวคิดที่ว่าอะไรจะเป็นความรู้หรือไม่เป็นนั้น ล้วนแล้วแต่เกิดมาจากการประกอบสร้าง แต่ทว่าจุดที่แตกต่างกันก็คือ ในขณะที่นักทฤษฎีกลุ่มประกอบสร้างความเป็นจริงเห็นว่าการประกอบสร้างนั้นดำเนินการผ่าน**ภาษา** แต่ฟูโกต์กลับเห็นว่าการประกอบสร้างนั้นกระทำผ่าน**วาทกรรม**มากกว่า ซึ่งมีมิติเรื่อง “อำนาจ” เข้ามาเกี่ยวข้อง

สำหรับวิธีวิทยาในการศึกษาก็แตกต่างกัน ฟูโกต์ไม่เห็นด้วยกับวิธีการตีความ (interpretation) เพื่อค้นหาความหมายในภาษา เขาเห็นว่าการตีความนั้นนอกจากจะไม่ช่วยให้เข้าใจแล้ว ยังกลับช่วยซ่อนเร้นตัวความหมายด้วยซ้ำไป รวมทั้งวิธีค้นหาว่า “ผู้พูด/ผู้ส่งสาร” (author) เป็นใครนั้นก็ไม่มีสาระสำคัญดังแนวคิดเรื่อง “ไม่มีองค์กรประกอบ” (No subject) ของฟูโกต์ที่กล่าวมาข้างต้น

หลังจากที่ปฏิเสธวิธีการแบบที่เคยมีมาแล้ว ฟูโกต์ก็นำเสนอพร้อมทั้งสำนึกวิธีการทำงานแบบของเขาที่เรียกว่า “archaeology” (ฟูโกต์นำเอาคำเก่ามาใช้ แต่ใช้ในความหมายใหม่ว่า เป็นการศึกษาถึงที่มาและที่ไปของความนึกคิดหรือความรู้ที่สัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจในสังคมแต่ละยุคสมัย) โดยวิเคราะห์กฎเกณฑ์และโครงสร้างของวาทกรรมด้วยการมองหาแบบแผนที่เหมาะสมของวาทกรรมที่ปรากฏอยู่ในตัวบท และภาคปฏิบัติทางสังคมแบบต่าง ๆ เพื่อตอบคำถามว่า วาทกรรมเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้ อำนาจ และจริยธรรมของสังคมในแต่ละยุคสมัยอย่างไร

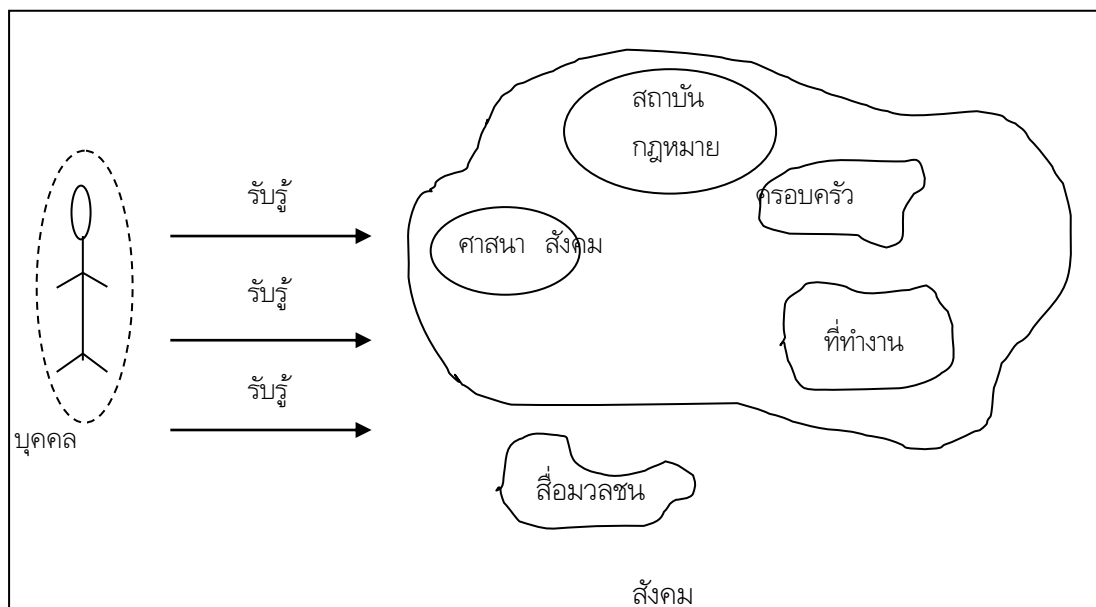
หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.3.2 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.3.2
ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.3 เรื่องที่ 7.3.2

เรื่องที่ 7.3.3 การวิเคราะห์ความหมายของสำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความ

สำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความ (Hermeneutic Phenomenology) เป็นสาขาย่อยที่เกิดจากการผสมผสานแนวคิดของสำนักปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) และสำนักศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutic) ดังนั้น เราจะทำความรู้จักกับสำนักศาสตร์แห่งการตีความที่เป็นแม่แบบเสียก่อน

1. แนวคิดของสำนักปรากฏการณ์นิยมและศาสตร์แห่งการตีความ

สำนักปรากฏการณ์นิยมเป็นสำนักคิดด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สาขาหนึ่งที่ปฏิเสธแนวคิดของสำนักอื่น ๆ ที่สนใจศึกษาสังคมมนุษย์จากวัตถุดิบ (material) ที่อยู่นอกตัวมนุษย์ เช่น สถาบัน เศรษฐกิจ การเมือง ระเบียบกฎเกณฑ์สังคม ฯลฯ และนำเสนอให้อันกลับมามีการศึกษาสังคมมนุษย์จากทัศนะและมุมมองของตัวมนุษย์เอง ดังนั้น ในขณะที่สำนักคิดเช่นหน้าที่นิยมและโครงสร้างนิยมจะสนใจว่าบรรดาสถาบันต่าง ๆ ของสังคมทำงานหล่อหลอมบุคคลได้อย่างไร แต่สำนักปรากฏการณ์นิยมกลับสนใจว่า “คนรับรู้/มองดู และให้ความหมายแก่สถาบันสังคมต่าง ๆ อย่างไร คนคิดอย่างไรกับกฎระเบียบต่าง ๆ ” เช่น คนไทยรับรู้กฎหมายว่าคนมีเงินทำอะไรไม่มีผิดกฎหมาย เพราะฉะนั้นกฎหมายไม่มีความหมายหรือไม่เท่าเทียมต่อหน้าคนทุกคน

ภาพที่ 7.14 การรับรู้และการให้ความหมายของบุคคลต่อสถาบันและสังคม

เนื่องจากสำนักปรากฏการณ์นิยมสนใจวิธีการที่คนรับรู้/มองดู/และให้ความหมายแก่โลก สำนักนี้จึงมีแนวทางศึกษาที่ใกล้เคียงกับสำนักศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutics) ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ทำการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจด้วยการตีความตัวบทหรือการกระทำของคน เพื่อให้เข้าใจความคิด ความรู้สึก ความหมาย เหตุผลของเจ้าของตัวบท/การกระทำนั้น แล้วแปลความออกมานำเสนอให้ผู้อ่านคนอื่น ๆ ได้เข้าใจด้วย ตัวอย่างเช่น เมื่อเราอ่านบทกลอนที่สุนทรภู่เขียนเอาไว้ว่า

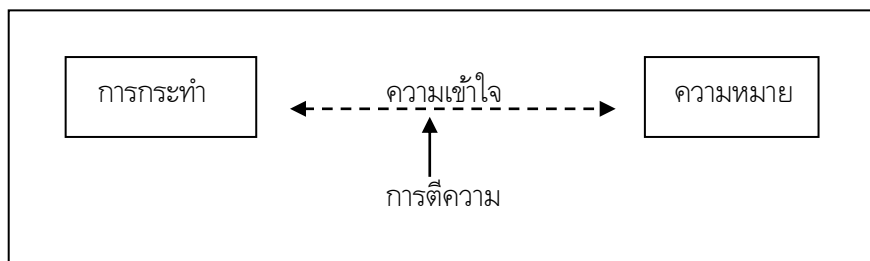
“อนิจจาตัวเราก็ตែน้ำ

ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย”

ศาสตร์แห่งการตีความก็จะนำมาตีความว่า “ตัวเรา” ในที่นี้หมายถึงใครเขียนขึ้นภายใต้บริบทอะไร เขียนถึงใคร ต้องการจะสื่อความหมายว่าอะไร เป็นต้น

จากการเป็นศาสตร์ที่ใกล้เคียงกันทั้ง 2 ศาสตร์ จึงได้มารวมกันเป็นสำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความ โดยมีปรัชญาพื้นฐานเกี่ยวกับอัตลักษณ์หรือลักษณะพิเศษของความเป็นมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดเดียวที่ไม่เพียง**ลงมือกระทำ**เท่านั้น (action) แต่ทว่ามนุษย์ยังมีความ**เข้าใจ/มีการให้ความหมาย**กับการกระทำนั้นอีกด้วย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดเดียวที่รู้จักการให้ความหมาย (interpreting animal) ดังนั้น ในขณะที่ฝั่งสร้างรังแล้วก็เข้าไปอยู่อาศัยเท่านั้น แต่มนุษย์นั้นนอกจากจะสร้างบ้านแล้วก็เข้าไปอยู่อาศัยแล้ว มนุษย์ก็ยังสร้างความหมายให้เห็นได้ในภาษา นับตั้งแต่การมีคำหลาย ๆ ประเภที่ใช้เรียกที่อยู่อาศัยนี้ เช่น คุกหาสน์ เฟิงพัก วิมาน บ้าน ที่ซุกหัวนอน อาคาร กระโจม ฯลฯ

สำหรับรอยเชื่อมต่อระหว่าง “การกระทำ” กับ “ความหมาย” คือสิ่งที่เรียกว่า “ความเข้าใจ” ซึ่งผู้ที่ทำการศึกษา/สังเกตจะต้องใช้ “การตีความ” เพื่อให้เข้ากับ “ความเข้าใจ” ดังกล่าว เช่น หากเราอยากจะทราบว่า เด็ก ๆ ที่หนีออกจากบ้านมีความเข้าใจว่า “บ้านคืออะไร” เราก็ต้องตีความจากคำพูดของเขา การกระทำของเขา รูปร่างของเขา สมุดจดบันทึก ฯลฯ

ภาพที่ 7.15 ความเข้าใจคือรอยต่อระหว่างการกระทำกับความหมาย

คำว่า “ปรากฏการณ์” จึงหมายถึงทุกอย่างที่คนเรา “(เปิด)/รับ” และ “รู้” และเป็นที่น่าสนใจของคนคนนั้น สำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความจึงเป็นศาสตร์ที่ต้องการจะศึกษาวิธีการที่คนมีประสบการณ์กับโลก มีการรับรู้ตีความโลก และมีสำนึกกับโลก โดยจุดเน้นหนักที่สำนึกคิดนี้ต่อกายก็คือ การศึกษานั้นต้องมองมาจากมุมมองของผู้ที่รับและรู้ประสบการณ์นั้นโดยตรง และไม่ต้องนำเกณฑ์ (categories) จากภายนอกอื่น ๆ เข้าไปตัดสิน ดังนั้น คำขวัญของสำนักนี้ก็คือ ถ้าอยากรู้ว่า “รัก” นั้นเป็นอย่างไร ก็อย่ามัวไปเพียรถามกวี หรือนักจิตวิทยาอยู่เลย แต่ต้องลองไป “รักดูเอง” (เหมือนเนื้อเพลงที่ว่า ...อยากให้เธอไปลองรักดู) ไปสัมผัสไปรับรู้ไปสำนึกเอง แล้วจึงจะเข้าใจ (if we observe, we only append, only we participate we will comprehend)

2. การรับรู้และภาษา/ถ้อยคำ: ทศนะของไฮเดกเกอร์ (M. Heidegger)

นักคิดท่านแรกของสำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความก็คือ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ นักปรัชญาชาวเยอรมัน หลักคิดสำคัญของไฮเดกเกอร์ก็คือ วิธีการหรือความสามารถที่จะเข้าถึงสัจจะ (truth) หรือความเป็นจริง (reality) นั้น ไม่อาจจะลดทอนไปเพียงแค่การนั่งคิดถึงเอาแบบที่เดส์การ์ตส์เคยเสนอเอาไว้ว่า “**ฉันคิด ฉันจึงดำรงอยู่**” (I think therefore I am) แต่หาว่าการจะเข้าถึงความเป็นจริงได้นั้นมิอยู่วิธีการเดียว คือต้องเข้าไปอยู่เข้าไปมีประสบการณ์โดยตรงกับสิ่งนั้นอย่างเป็นธรรมชาติ (natural experience - ซึ่งพูดภาษาพุทธศาสนาก็คืออย่าไปปรุงแต่งมัน) เช่น ถ้าจะเข้าใจความเป็นจริงของ “ความเจ็บปวด” ก็ไม่อาจทำได้ด้วยการนั่งฟังคนอื่นเล่า หรือด้วยการคิดถึง แต่จะเข้าถึงเมื่อ “เกิดความเจ็บปวดขึ้นมาจริง ๆ ”

มีนักคิดยุคก่อนหน้าไฮเดกเกอร์ เช่น เฮสเซล (Husserl) ที่เชื่อว่า การรับรู้และวิธีคิดของมนุษย์นั้นมีลักษณะเป็นสากลและเป็นอภิปรัชญา กล่าวคือมนุษย์ไม่ว่าในยุคสมัยใด ชนชาติใด ก็จะมีวิธีคิดและการรับรู้ที่เป็นแบบแผนเดียวกัน (เช่น คิดแบบชาวตา) แต่ไฮเดกเกอร์ไม่เห็นด้วยกับข้อคิดของเฮสเซล เขาคิดว่า การรับรู้ของมนุษย์นั้นมีบริบทเฉพาะ ๆ เช่นเดียวกับวิธีคิด เช่น การรับรู้ว่า “อะไรเป็นสิ่งที่ผิดปกติ” ในแต่ละสังคมแต่ละยุคจะแตกต่างกัน การมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายด้วยกันก่อนจะมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้หญิง เป็นสิ่งที่ปกติในสังคมโรมัน แต่อาจเป็นสิ่งที่ผิดปกติในสังคมไทย เป็นต้น

สำหรับทศนะต่อเรื่องถ้อยคำและภาษา ไฮเดกเกอร์เปรียบเทียบว่า หากว่าโลกที่เป็นจริง (สิ่งของ/ตัวบุคคล/เหตุการณ์) เป็นเสมือนตัววัสดุสินค้า ถ้อยคำและภาษาก็ได้เป็นเพียงกระดาษที่ห่อหุ้มวัสดุสินค้าเหล่านั้นเท่านั้น กล่าวคือมิใช่ตัววัสดุที่มีมาก่อนภาษา/ถ้อยคำ ในทางตรงกันข้าม ถ้อยคำและภาษาต่างหากที่ทำให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นและดำรงอยู่ ซึ่งเป็นทศนะที่คล้ายคลึงกับทศนะของสำนักสัมพันธเชิงภาษาศาสตร์ของซาเพียร์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ภาษา/ถ้อยคำ เป็นตัวให้ความหมายแก่สารพลังต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การให้ความหมายแก่ทองคำผ่านถ้อยคำ/ภาษา เป็นต้น

3. ภาษา: ทักษะของกาดาเมอร์ (Gadamer)

กาดาเมอร์เป็นนักคิดคนสำคัญของสำนักศาสตร์แห่งการตีความ เขาได้ดัดแปลงแนวคิดบางประการของสำนักปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism) เช่น อัลเฟรด ชูทซ์ (A. Schutz) ซึ่งเสนอว่า ภาษาและความหมายนั้นถูกสร้างขึ้นในระหว่างที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เช่น เมื่อคนไทยที่รู้จักกัน 2 คน พบหน้ากัน เขาก็จะสืบทอดความสัมพันธ์ของเขาด้วยการใช้ภาษาเอ่ยปากทักทายว่า “สวัสดีคะ” และ “สวัสดีครับ”

แต่กาดาเมอร์กลับเห็นว่า ภาษาไม่น่าเกิดขึ้นในระหว่างที่คนมีปฏิสัมพันธ์กัน หากทว่า ภาษาได้มีมาก่อน/ได้เกิดก่อนที่คน 2 คนนั้นจะมามีปฏิสัมพันธ์กัน และโลกของเราได้ถูกนำเสนอผ่านภาษา ตัวอย่างเช่นที่ยกไปข้างต้น กาดาเมอร์จะกล่าวว่า มิใช่มีคน 2 คนที่ใช้ภาษาเป็นสื่อกลาง หากทว่ามีส่วนประกอบ 3 ส่วนในฉากที่เล่ามา คือมีคน 2 คน และมีภาษาอีก 1 ภาษา

กาดาเมอร์ได้ให้ข้อสรุปว่า ประสบการณ์ของผู้คนจะตกผลึกอยู่ในภาษาเสมอ เพราะฉะนั้นเราจะแยกประสบการณ์ออกจากภาษาไม่ได้ รูปแบบภาษาที่สรุปประสบการณ์เอาไว้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ บรรดาธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ และบรรดาภาษาที่อยู่ในธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดการรับรู้โลกของเรา เช่น ภาษาไทยใช้คำเรียก “ครอบครัว” ว่า “คู่ผัวตัวเมีย” ซึ่งกำหนดให้เรารับรู้ว่า ครอบครัวจะต้องประกอบด้วยคน 2 คนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม กาดาเมอร์ก็มีทัศนะที่แตกต่างจากนักภาษาศาสตร์คนอื่น ๆ ที่มักกล่าวว่า ภาษาเป็นเครื่องมือในการแสดงออกหรือในการอ้างอิงซึ่งประสบการณ์ความเป็นจริงของมนุษย์ เพราะกาดาเมอร์เห็นว่าภาษาเป็นมากกว่าเครื่องมือเท่านั้น

เพื่อช่วยความเข้าใจตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นให้มากขึ้น กาดาเมอร์ได้เปรียบเทียบ “ภาษา” กับ “เกม” ว่า ก่อนที่คน 2 คนจะไปเล่นหมากรุกนั้น หมากรุกนั้นมีอยู่แล้ว และไม่ว่าจะมีคนมาเล่นหรือไม่เล่น เกมหมากรุกก็มีอยู่แล้ว เมื่อเราเข้าไปเล่นเกมหมากรุก เราก็จะมีประสบการณ์กับเกม เกมจะแปรเปลี่ยนไปตามการเล่นของเรา แต่เมื่อเราเลิกเล่นแล้ว เกมก็จะมีคุณสมบัติเหมือนเดิม อุปมาอุปไมยนี้เมื่อเทียบกับภาษาก็เป็นเช่นเดียวกัน ภาษานั้นเป็นระบบที่ดำรงอยู่แล้ว เมื่อเราเข้าไปมีประสบการณ์กับโลก เราก็จะหยิบภาษามาใช้ (เช่น เมื่อลงว่ายน้ำในทะเล เราก็จะหยิบภาษามาพูดว่า “น้ำทะเลเย็นดีจัง” แต่เมื่อเราขึ้นจากน้ำทะเล ภาษานั้นก็จะยังคงอยู่อย่างเดิม)

4. อดีต-ปัจจุบัน-อนาคตกับการอ่านความหมาย

สำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความมีแนวคิดต่อเรื่องกาลเวลาว่า ประวัติศาสตร์ในอดีตไม่เคยหายไปจากปัจจุบัน และปัจจุบันก็ไม่เคยแยกตัวจากอนาคต ดังนั้น เราในปัจจุบันย่อมเป็นส่วนเล็กๆหนึ่งของอดีตและอนาคตอยู่เสมอ และในขณะที่อดีตส่งผลต่อปัจจุบันและอนาคตนั้น ในทางกลับกัน ทักษะปัจจุบันที่เรามีต่อความเป็นจริงก็จะย้อนกลับไปสู่การอ่านอดีต และการคาดการณ์ในอนาคตเช่นกัน ตัวอย่างเช่น หากปัจจุบันเรามีทักษะเรื่อง “สิทธิเสรีภาพ” เราก็จะย้อนไปอ่านข้อความในหลักศิลาจารึกที่ว่า “ใครใคร่ค้าค้า” ว่าเป็นสิทธิเสรีภาพอย่างหนึ่ง (แต่ในยุคสุโขทัยนั้นอาจจะไม่ใช่ความหมายนี้) กล่าวโดยสรุปก็

คือ ตัวแปรทั้ง 3 ตัวคือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคตนั้น ต่างกำหนดซึ่งกันและกัน มิใช่มีตัวแปรตัวใดตัวหนึ่งเป็นตัวกำหนดยืนพื้นอยู่ตลอดเวลา

และเมื่อก้าวถึงเฉพาะอิทธิพลของตัวแปรในอดีต สำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความเชื่อว่า ในการรับรู้โลกของคนปัจจุบันนั้น บรรดาธรรมเนียมประเพณี (tradition) ที่เคยมีมาก่อนนั้น ได้วางวิธีคิด วิธีเข้าใจโลกแก่เราเอาไว้แล้ว เช่น เมื่อเกิดมาในสังคมไทย ก็ต้องมองโลกอย่างที่ “ประเพณีไทย” ได้วางเอาไว้ เราอย่ามัวรับรู้โลกว่า การกินข้าวน่าจะอร่อยและดีกว่าการกินแป้ง ความกตัญญูรู้คุณน่าจะดีกว่าความอกตัญญูเป็นต้น และเราไม่สามารถจะสลัดหรือถอด “ประเพณี” ทิ้งไปได้ เพราะฉะนั้นการสังเกต การใช้เหตุผล ความเข้าใจ และการตีความจึงไม่เคย “บริสุทธิ์” แต่จะต้องถูกแต่งแต้มด้วยสีสันทของ “ประเพณี” อยู่เสมอ

อย่างไรก็ตาม ความคิดนี้ก็ได้เรียบง่ายโดยมีเพียงข้อสรุปว่า เราจะต้องตีความโลกตามประเพณีเสมออย่างไม่เปลี่ยนแปลง เพราะข้อคิดของสำนักปรากฏการณ์นิยมแบบตีความมีความซับซ้อนมากกว่านั้น โดยเห็นว่าเพราะ “กาลเวลา” ทำให้เราในปัจจุบันต้องแยกตัวออกมามีระยะห่างในระดับหนึ่งจากอดีต วิธีการที่เรามองโลกในช่วงเวลาปัจจุบันจะทำให้เราแยกตัวออกจากเรื่องราว/สิ่งของในอดีตด้วยระยะห่างระดับหนึ่ง เราจึงคล้าย ๆ คนที่เหยียบเรือแห่งกาลเวลาแบบสองแคมทั้งอดีตและปัจจุบัน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ทำให้เกิดทั้งความรู้สึกรู้สึก “คุ้นเคยและแปลกหน้า” ต่อเรื่องราวในอดีตไปพร้อม ๆ กัน

ยกตัวอย่างเช่น เวลาที่เราคนปัจจุบันไปเปิดกรุตู้เสื้อผ้าโบราณของคุณยายออกมาดูแล้วเราได้เห็นผ้าถุง เสื้อแขนกระบอก ผ้าห่มสไบ เข็มขัด ฯลฯ เราจะเกิดความรู้สึก 2 อย่างที่กล่าวมาแล้วละกัน ด้านหนึ่งเราก็จะรู้สึก “คุ้นเคย” แต่ในอีกด้านหนึ่งก็รู้สึก “แปลกหน้า” ด้านที่คุ้นเคยก็คือเรื่อง “ความเป็นเครื่องแต่งกาย” (dressiness) เพราะในยุคปัจจุบันเราก็จะแต่งกายด้วยลักษณะร่วมของ “ความเป็นเครื่องแต่งกาย” เช่น ใช้ผ้าเป็นเครื่องแต่งกาย มีการแยกผ้าสำหรับท่อนั้ร่างกายส่วนล่างและส่วนบน ฯลฯ แต่ที่แปลกหน้าก็คือ ปัจจุบัน เราไม่ “นุ่ง” ผ้าแล้ว แต่เราสวมกระโปรงที่ “ตัดเย็บ” เป็นต้น และการที่เราสามารถเข้าใจถึงสิ่งต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันได้นั้นก็เพราะเราเรียนรู้มาจากแหล่งต่าง ๆ ในอดีต ซึ่งตกตะกอนความหมายต่าง ๆ ที่ทำให้เราเข้าใจเอาไว้ เราจำชุดแต่งกายของคุณยายได้ก็เพราะลักษณะ “ความเป็นเครื่องแต่งกาย” ที่เราเคยเห็นจากรูปภาพ เราเคยอ่านหนังสือ เราเคยเห็นภาพในละครโทรทัศน์ประเภทย้อนยุค ฯลฯ เพราะฉะนั้นถึงแม้ชุดของคุณยายจะเก่าแล้ว แต่เราก็รับรู้ได้และเข้าใจความหมายของแต่ละส่วนได้

เช่นเดียวกับวิธีการที่เราตีความเหตุการณ์/เรื่องราว/ตัวบุคคลในประวัติศาสตร์ เราก็จะแยกตัวให้มีระยะห่างเพื่อให้เกิด “ความแตกต่าง” ระหว่างอดีตกับปัจจุบัน แต่ในเวลาเดียวกันเราก็จะมีลักษณะ “เป็นส่วนเสี้ยวหนึ่งของอดีต” นั้น ซึ่งเป็นจุดรวมที่ทำให้เราเข้าใจความหมายได้ ด้วยเหตุนี้ การอ่านตัวบท (text) เช่น ประวัติศาสตร์ทุกครั้ง ความหมายที่เกิดขึ้นจึงเป็นบทสนทนาระหว่างปัจจุบัน (ที่มาจากส่วนของผู้อ่านเอง) กับอดีตที่เป็นความหมายที่ฝังตัวอยู่ในเนื้อหาของตัวบท

การอ่านความหมายและการตีความตัวบท (ภาษาและเหตุการณ์) ทุกชนิดก็เป็นตามหลักการข้างต้น กล่าวคือเป็นการพบกันระหว่างความหมายที่มีอยู่ในตัวผู้อ่าน/ผู้ตีความกับความหมายที่อยู่ในตัวบท เช่น การ

ดูชุดเก่า ๆ ของคุณยายนั้น ในชุดนั้นยังคงรักษาความหมายของ “ความเป็นเครื่องแต่งกาย” เอาไว้ได้ และทำให้เราอ่านออกในอีกส่วนหนึ่ง เราก็จะมีทัศนะแบบใหม่ที่เป็นของตัวเองเราใส่เข้าไปด้วยเช่น “ชุดนี้สวยดี งามสง่า ประณีต ใส่แล้วเดินลำบาก รุ่มร่าม ฯลฯ

ดังนั้น ปัญหาของการสื่อสารในทัศนะของนักวิชาการกลุ่มนี้จึงไม่ได้อยู่ที่การมีอยู่ของ **อคติ** ส่วนตัวของผู้อ่าน (ซึ่งเป็นธรรมชาติที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ดังที่กล่าวมาข้างต้น) หากแต่อยู่ที่ “การปฏิเสธ” หรือ “การไม่ตระหนักถึงการดำรงอยู่ของอคตินั้น” ต่างหาก และทำให้แยกการตีความระหว่างสิ่งที่อยู่ในตัวบทกับความหมายส่วนที่ตรงตัวผู้อ่านออกจากกันไม่ได้

5. การศึกษาตีความ: สองด้านที่ขัดแย้ง

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ในกระบวนการตีความนั้น แม้ว่าเราจะพยายามเปิดใจให้โอกาสให้ตัวบทเป็นฝ่ายพูดกับเรา “ผู้อ่าน” อย่างเต็มที่สักเพียงใด แต่เราก็จะไม่เคยตีความได้โดยปราศจากข้อสันนิษฐานเบื้องต้น ความเชื่อ อคติส่วนตัวต่าง ๆ ที่ติดตัวเราอยู่ ฉะนั้นในศาสตร์แห่งการตีความจึงกล่าวว่า กระบวนการตีความนั้นมีลักษณะเป็น 2 ด้านที่ขัดแย้งกัน (paradoxical) กล่าวคือในด้านหนึ่ง การตีความเป็นกระบวนการตั้งคำถามกับตัวบท เพื่อแสวงหาความหมายที่ยังติดอยู่ในตัวบท เช่น บทกลอนของสุนทรภู่ที่ว่า

“แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด

มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ก็ไม่คิดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน”

เมื่อเราอ่านข้อความนี้ เราก็คงจะตั้งคำถามเข้ากับตัวบทว่า “ผู้แต่งคือสุนทรภู่ ต้องการจะสอดใส่ความหมายอะไรลงไปบ้าง เช่น ความหมายที่ว่า มนุษย์นี้เป็นสัตว์โลกที่มีความซับซ้อนทางจิตใจอย่างมาก” ประการหนึ่ง หรือสุนทรภู่เป็นคนมองโลก มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในแง่ร้าย ใช่หรือไม่ แต่ในเวลาเดียวกัน ในท่ามกลางกระบวนการตีความนั้น เราก็ต้องปล่อยให้ตัวบทเป็นผู้ตั้งคำถามและอ่านความหมายจากเราเช่นกัน เช่น เราเห็นด้วยกับตัวบทนั้นหรือไม่ ในขณะที่เราว่าสุนทรภู่มองคนในแง่ร้ายนั้น เราเองมองคนในแง่ดีเกินไปหรือไม่ ซึ่งคำตอบจะออกมาเป็นอย่างไรนั้น ก็ย่อมขึ้นอยู่กับภูมิหลัง ประสบการณ์ ความเชื่อของเราอย่างมาก

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 7.3.3 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 7.3.3

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 7 ตอนที่ 7.3 เรื่องที่ 7.3.3

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ “ความเรียงว่าด้วยสัญลักษณ์วิทยากับสื่อสารมวลชน” ใน มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2543

_____. *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2544

_____. “สื่อและวัฒนธรรมศึกษา” *รัฐศาสตร์สาร* ฉบับที่ 23/3 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2545 หน้า 50-97

บงกช เศวตามร์ การสร้างความเป็นจริงทางสังคมของภาพยนตร์ไทย: กรณีตัวละครหญิงที่มีลักษณะเบี่ยงเบน ปี พ.ศ. 2528-2530 วิทยานิพนธ์คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุดม วโรตม์ลิขิตดี *ภาษาศาสตร์เหมาะสมเบื้องต้น* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ต้นธรรม 2537

Berelson, B. *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe & Free Press, 1952.

Chomsky, N. *Language and Mind*. New York: Harcourt, Brace and Jovanovich, 1972.

Devito, J. *Messages: Building Interpersonal Communication Skill* 3rd ed. Harper Collins College Publishers 1966.

Foucault, M. *Power and Knowledge*. New York: Pantheon, 1978.

Gadamer, H.G. *Truth and Method*. New York: Seabury Press, 1973.

Griffin, E. *A First Look at Communication Theory*. 3rd ed. The McGraw-Hill Companies 1997.

Heidegger, M. *Being and Time*. New York: Harper & Row, 1962.

Littlejohn, S.W. *Theories of Human Communication*. 2nd ed. Wadsworth Publishing Company 1983.

Osgood, C. “The Nature and Measurement of Meaning.” in *The Semantic Differential Technique*.

Snider, J. & Osgood, C. (eds.) Chicago: Aldine 1969.

Rosengren, K.E. *Communication: An Introduction*. Sage Publications, 2000.

Sapir, E. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace & World, 1921.

Whorf, B.L. “Language, Mind and Reality” in *Language. Thought and Reality*. J.B. Carroll (ed.) New York: Wiley, 1956.